

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MUSTAFA KEMAL'LE SOHBET | CEMAL DURUK

CEMAL DURUK

MUSTAFA KEMAL'LE SOHBET

ATATÜRK'ÜN KALEMİNDEN 2019-2023

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

CEMAL DURUK

1980 Adana doğumlu Cemal Duruk, ilk ve ortaöğrenimini Adana'da tamamladı. İlk lisansını Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde, ikinci lisansını ise Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler'de tamamladı. Bu esnada Medya ve İletişim Bölümü'nden de mezun olarak çalışma hayatına atıldı. Kamuda uzun yıllar, öğretmen ve yönetici olarak görev yaptı.

Yazar, araştırma-inceleme türünden eserlere ve makalelere imza atmakta olup eserlerinden bazıları yurtdışında yayımlanarak okuyucularıyla buluşmuştur.

Yazar, evli ve iki çocuk babasıdır.

Yayımlanan çalışmaları:

“Sivil Toplum Kuruluşlarının Boykot Çağrısı” Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 8, Sayı 17, Yıl 2016.

“Boykot”, LAP LAMBERT Academic Publishing, Germany, May 26, 2017.

“Gözetleme Kulesi-Kripto Örgütler” Yason Yayınları, Ankara, 2018.

“İmparatorluktan Günümüze Misyonerlerin Gizemli Tarihi” Dorlion Yayınları, Ankara 2019.

“Kirli Savaşlar-Türkiye'nin Çetin Mücadelesi” Dorlion Yayınları, Ankara 2019.

“Sokrates Peygamber Midir?” Urzeni Yayınları, İstanbul 2019.

İletişim Kanalları

İnstagram: @cemal.duruk ve @cemaldurukitaplığı

Twitter: @Cemal_Duruk

URZENİ YAYINEVİ

Yayıncı Sertifika No: 43448

ISBN 978-605-

Cemal Duruk

Altın Işık / Mustafa Kemal'in Kalemінде 2019-2023

Yayına Hazırlayan: *İsmet Gülseçgin*

1. Baskı Haziran 2020

Baskı ve Cilt

Mikyas Basım Yayın Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti

Alemdar Mh. Güzel Sanatlar Sk. No:2/A

Fatih-İstanbul

Tel: 0212 528 95 28

Matbaa Sertifika No: 35532

Urzeni Yayınevi

Caferağa Mh. Sakız Sk. Park Palas Ap. B-Blok 12/16

Kadıköy-İstanbul

Tel: 0532 297 72 59

www.urzeniyayinevi.com

MUSTAFA KEMAL'LE SOHBET

Atatürk'ün Kaleminden 2019-2023

Cemal Duruk

*Gazi Kemal Paşa'nın ve Cemal Paşa'nın övgü dolu hikâyelerinden
esinlenerek; ağabeyime Kemal, bana ise Cemal ismini yakıştıran kıymetli
validem Nazmiye Duruk'a bu eserimi ithaf ediyorum.*

*Ayrıca çalışmanın oluşum aşamasında desteğini esirgemeyen ve sıkı bir
Atatürk hayranı olan kayınpederim M. Erol Özer'e de şükranlarımı suna-
rım...*

Bu eser tarihi gerçeklere dayanarak, tarihi kurgu tarzında hazırlanmıştır. Eserde Mustafa Kemal Atatürk'ün, yirmili yaşlardaki bir gençle sohbeti konu edinmiştir.

“Mustafa Kemal şuan yaşasaydı ona nesormak isterdiniz?” tezin-den yola çıkılarak sohbet şeklinde biçimlendirilmiştir.

Kurgudaki gencin, Mustafa Kemal'e tam günümüzden 100 yıl önceki milli mücadelenin başladığı 1919'lu yıllardan başlayarak, Cumhuriyet'in 100 yıla doğru gittiğimiz bu günlere ilişkin kimi güncel, kimi tarihi konularda pek çok soru sorduğunu göreceğiz.

Bu sorulara, “Mustafa Kemal olsaydı nasıl yanıt verirdi?” şeklinde düşünülerek onun cevabı için de, birebir kaleminden dökülen Nutuk eserinden faydalandık. Sadece nutuktan değil tarihçileri bize aktardığı kimi zaman Atatürk'e yakın kişilerin anı kitaplarından da faydalanılmıştır. Kısaca buradaki yanıtların tamamı Mustafa Kemal'e ait olup cevaplar özünde kurgu dışı tarihi belgedir.

Kitap üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, Milli Mücadeleden Cumhuriyetin ilanına kadar olan konulara ilişkin soru ve cevaplara; ikinci bölümde ise Devrimlere ve güncel tartışmalı konulara ilişkin diyaloglara yer verilmiştir. Son bölümde ise “Kim kimdir?” diye başlık atılmış olup, kurguda adı geçen, devrin önemli kişilerine ilişkin biyografilerin derlendiğini bölümdür.

Türk Ulusuna Öğüt;

*“Bağrında yetiştirerek başının üstüne dek çıkaracağı adamların
kanındaki, vicdanındaki öz mayayı çok iyi incelemeye dikkat etmekten,
hiçbir zaman geri kalmayın!”*

Mustafa Kemal Atatürk

I. BÖLÜM

Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlanı

Yirmi dört yaşıma gireli iki ay oldu.

Hukuk fakültesinden tanıştığım, önce sıra sonra ev arkadaşım olan Özcan çok agresif, ben ise tam tersi, sakın biriyimdir.

Özcan çok tuhaftır!

Bir bakarsınız bir anda karşınıza dikilmiş, “Oğlum, ben âşık oldum” der, ertesi gün, “Kim, ben mi? Yanlışın var kanka hayatta ben âşık olmam!” diyebilecek potansiyele sahiptir.

Birden bakarsınız ki, incir çekirdeğini doldurmayacak meseleleri önemser, bir bardak suda fırtına koparır... Dünü, bugünü belli olmayan yanardöner, oldukça renkli bir karakterdir. Ama yine de kendisi çok severim.

Ben mi?

Özcan'ın saatlerce anlattığı mavrayı dinlemeye bayılırım. Çoğu zaman lafını kesmem, o anlattıkça anlatır... Ben hep dinlerim. Özcan kendi kendine bir kararlar alır, pek sorulmadan onun aldığı kararlara da destek olmaya çalışırım.

Özcan Selanik göçmeni, ben ise Edirmeliyim. Özcan bana, “ikimizden aynıyız Avrupalıyız...” der durur.

Aslında, benim için ırkın veya doğduğun şehrin bir önemi yok. Önemli olan dostluk ve arkadaşlıktır. Her birimiz insan değil miyiz sonuçta!

Kimsenin kimseden bir farkı yok.

Biri kendini üstün veya özel görüyorsa, o öyle olduğu için değil; ona öyle olduğunu hissettirenlerle beraber olduğu içindir. Ben böyle şeyleri anlatmaya başladığımda, Özcan bana, “Hakan! Felsefe yapma, lafı fazla dolandırma...” der. Çünkü o düşünmeyi pek sevmez direk mesajı almak ister.

Genelde aramız iyidir, nadiren de olsa tartışmalarımız olur. Ben Galatasaray, o ise fanatik Fenerbahçeli. Gerisini siz düşünün! Tartışmalarımız sadece derbi maçları sonrası hakem kararlarıyla ilgi olmuyor elbet! Son zamanlarda ideolojik meseleler de ilgi alanımıza girmeye başladığından beri ufak tefek fikir çatışması yaşamaya başladık.

Dünya-memleket meseleleri yeni yeni ilgilimizi çekmeye başlamıştı. Özcan yine pek oralı olmuyordu ama ben, kendimin ilgi alanının yön değiştirdiğini hissediyordum. Okuduğum kitaplar artık fantastik romanların yanı sıra yavaştan yavaş tarihi ve felsefi konulara doğru yön değiştirmeye başlamıştı. Sosyal medyada takip ettiğim kişi ve sayfalarda da farklılaşma sadece benim değil, Özcan’ın da dikkatini çekmiş olacak ki geçen gün bana, “Hakan, en çok hangi köşe yazarını beğeniyorsun?” diye sordu. Çünkü daha önce ne gazete okurdum ne de bir köşe yazısı dikkatimi çekmezdi. Eğer elime bir gazete geçerse de Özcan’da bilir direk spor haberlerine göz gezdirdim. Ama şuan bakıyorum da cidden birçok yazarı takip eder olmuştum.

Yazann biri köşesinde Kemalistlerden, Atatürkçülerden yakınıyor, onlara demedik laf bırakmıyordu. Çok şaşırarak o satırları okuyordum. Bu adam ne yazıyor öyle diye merakla tüm yazısını sonuna kadar okudum.

İyi hoş itiraf etmek gerekirse o güne kadar adını duyduğum bu terimlere pek yabancıydım. “Kemalizm nedir?”, “Atatürkçülük nedir?” inanın pek bilmiyordum.

İlkokul öğretmenim, şuan ki aklımla düşündüğümde sanırım iyi bir Atatürkçüydü. Ancak ortaokul ve lisede başta öğretmenlerim olmak üzere farklı farklı düşünen çok yetişkinle de tanışmıştım. Ancak o zamanlar bu ideolojik ve siyasi meseleler pek ilgilimi cezp etmemiş olacak ki kimseye kulak asmamıştım. Bu tür tartışmalardan üniversite yıllarımda da uzak kalmayı tercih etmiştim. Biz hayatın renkli kısmına daha çok odaklanmayı seçmiştik. İdeolojiler ve siyaset, o yaşlarda biz gençleri boğuyordu.

Ancak köşe yazısında okuduğum, Atatürkçüleri eleştiren yazı ve yazanın, üstü kapalı hakaretleri dikkatimi çekmeyi başarmıştı.

Özcan’a, o garabet yazıdan bahsettim. Özcan beni dinlerken göz teması kurmuyordu. Ben yazıların anlatırken, Özcan elinde akıllı telefonuyla meşguldü. Arada sırada kafasını kaldırıp dinliyor havası veriyordu. Ancak ben yine de, o dinlemese de anlatmaya devam ediyordum.

Anlatacaklarımı bittikten sonra Özcan’a, “Sen Atatürkçü müsün?” diye sordum.

Özcan, gözünü telefonun ekranından ayırmadan, başını sallayarak, onay verircesine, “Tabii oğlum. Ben Selanikliyim, Atatürkçü olmaya-çağımızda ne olacağım...” dedi.

Özcan, “Atatürkçülük hemşehricilik mi, yapma Allah aşkına!” dedim.

“Bana anlat, nedir bu Atatürkçülük?”

Özcan, mırın kırın etti adam akıllı bir cümle kuramadı. Anladım ki takım tutar gibi bir ideolojiye sarılmış.

Ben Galatasaray takımını tutuyorum demiştim. Ancak bana sorsanız ne zamandan beri bu takımın taraftansınız inanın doğduğumdan beri diyebilirim. Çünkü ne zaman taraftan olduğumu bilmiyorum. Galiba çevremin etkisele gönül verdim.

Doğru söylemek gerekirse, neden Galatasaraylıyım onu da bilmiyorum! Nedeni anlat deseler, sanırım Özcan gibi mınm kınm ederim.

Özcan, fanatik Fenerli olduğu gibi anladığım kadar bir o kadar da Atatürkçüydü! Ancak taraftan olduğu ideolojiyi, savunacak bilgi donanımı yoktu. Takım tutar gibi tutuyordu...

Ben kendimi bilmiyordum. Yani takımım belli ama dünya görüşüm belli değildi. Kafamda binlerce ideoloji, siyasi kavramlar dönüp duruyordu. Sağcı, solcu, İslamcı, Radikal İslamcı, Kemalist, Atatürkçü, Liberal...

Ben bu kez takımımı tutar gibi tutmayacaktım. Öğrenmeliydim, araştırmalıydim. Çevremdekilerin birşeyi savunduğu için ben o fikri savunmamalıydim.

Kendi kimliğimi kendim oluşturmalıydim.

Beni zor bir süreç bekliyordu, doğru kaynaklara ulaşmalı ve doğru bilgilerle beslenmeliydim. Aksi halde zehirlenme ihtimalim bi hayli yüksekti.

Özcan'ın bana Atatürkçülüğü anlatamamacığını anladım ve bu konuda başka arkadaşlarımdan yardım almaya çalıştım. Bu arada internetten araştırdım, okudum.

İşin özeti, kavramsal anlamda; "ülkemizin çağdaş uygarlık düzeyine erişebilmesini Atatürk'ün başlattığı devrimlerin yürütülmesine bağlayan öğreti" olduğu öğrendim.

Bundan güzel ne olabilir ki diye düşündüm. Ülkemizin ilerlemesinden başka bir şey değil, zaten Atatürk devrimleriyle de devlet yürütülüyor. O zaman neden başka bir ideolojiye gerek duyarlar ki...

Daha sonra eleştirenlere kulak kabarttım, okudum.

Aman Allah'ım neler neler...

Atatürk'ü eleştireyim derken hakaret edenler mi dersiniz, dinsiz diyenler mi dersiniz, mason diyenler mi?

Kafam allak bullak oldu. Azımsanmayacak kadar çok kişinin Atatürk devrimlerini eleştirirken buldum. Köşe yazılarında Atatürk'ü itibarsızlaştırmaya çalışanları gördüm. Devrimlerin İngiliz projesi olduğunu yazarları gördüm. Atatürk'ün silah arkadaşlarından bazıları için ABD ve İngiliz uşağı denildiğini duydum. Burada anlatamayacağım kadar çok şeylere şahit oldum.

Ben birini seçmek mi zorundaydım şimdi!

Atatürkçüyüm dersem, bana dinsiz mi diyeceklerdi? Ya değilim dersem, Mustafa Kemal'in yüzüne nasıl bakacaktım, bu ülkeye yaptıklarından sonra ondan nasıl helallik alacaktım?

Tarihimizi, milli mücadeleyi, inkılâpları kısaca o dönemi iyi okumalıydım. Sağdaki - soldakinin laflarıyla olacak bir iş değildi bu!

Özcan'a da, bu konuda sende okumalısın dedim, beni dediğime pişman ettik. Öfkelendi, sinirlendi; "Neyi okuyacaksın Hakan, bunca yıldan sonra Atatürk karşıtı mı olacağım" dedi, odasına gitti!

Ben ise salonda kanepenin üzerine uzandım. Aslında Özcan'a öyle taraf değiştir gibi bir şey demek istememiştim. Ancak Özcan bu, anlamaz, dinlemez birden parlar...

Kapının tıklandığını duyar gibi oldum. Saate baktım, 23.10...

Özcan'ın misafiri gelecek olsa haberim olurdu. Ancak bugün hiç konusu açılmamıştı. Acaba gecenin bu saatinde kapıya gelen kimdi diye merak ederek, kanependen kalktım. Bu arada kapı bir kez daha küçük tonda tıklandı.

Hızlıca kapıya yürüdüm. Kapı dürbününden baktım...

Tanıyamadım!

İki kişi vardı. İkisi de siyah takım elbiseydi. Mafya vari tiplerdi.

Temkinli bir şekilde kapıyı açtım. Sizde kimsiniz dercesine bir bakış attım, sessiz soruma cevap bekledim.

Diğerine göre nispeten daha kısa olan adam, "Hakan, sen misin?" dedi.

Gayriihtiyari olarak, "Evet, benim!" dedim.

"Bizimle gel, seni önemli biriyle tanıştıracacağız" dedi.

Gözümü üzerlerinden ayırmadan, antrede duran portmanto uzanarak, kapı anahtarlığını aldım, az önce tartıştığımız Özcan'a seslenerek, "Özcan, ben dışarıya çıkıyorum." dedim.

O esnada bu adamların kim olduğunu, beni nereye götüreceklerini ve kiminle tanıştıracaklarını düşünüyordum. Ancak bunca soru zihnimi meşgul etmesine rağmen nedense onlara tek bir soru sormuyordum.

Evden çıkalı üç dakika olmuştu, ne onlar ne de ben tek bir kelime bile konuşmamıştık. Adamlara ayak durmak zordu, çok hızlı adımlar atıyorlardı.

Merakım, yerini endişeye bırakmaya başlamıştı.

Kısa boylu adam, eliyle işaret ederek, "Bu taraftan gideceğiz" demiş, bana ileride duran otomobili işaret etmişti.

Karanlıkta, çınar ağacının altına park eden otomobile yaklaştığımızda, birden aracın motorunun çalıştığını ve farlarının yandığını gördüm.

Uzun boylu olan, şoförün sağ tarafındaki ön koltuğa, kısa boylu adam ise benimle arka koltuğa geçti.

Merakım ve endişem yerini korkuya bırakmıştı.

Korkuyordum!

Korkumun verdiği cesaretle, kısa ve öz olarak; "Nereye gidiyoruz?" diyebildim.

Yanımdaki adam beni rahatlatmak maksadıyla, sağ eliyle sol bacağıma hafifçe dokunarak, "Rahat otur, korkma... Zarar görmeyecek-

sin, üstelik tanışacağın kişi, bugüne kadar aklında geçen tüm sorulara cevap verecek” dedi.

Yolculuğumuz devam ederken, otomobilin radyosundan, Hicaz makamda Rümeli Türküsü kısık tonda çalıyordu..

“Kırmızı gülün alı var aman

Her gün ağlasam da yeri var

Bugün benim efkârım var aman

Ah bu gönül arzu eder seni seni, Yâr seni..”

Yolculuğumuz boyunca devamlı bu tarz müzikler dinledik. Yaklaşık bir buçuk saat süren yolculuk sonunda, şehir dışında tenhada, üç katlı köşkün önünde aracımız park etti.

Oldukça sakın bir yerdi, köşkün üst katındaki odanın penceresinden süzülen ışıktan başka çevrede pek aydınlatma yoktu.

Köşkün kapısına doğru yürümeye başladık. Ancak bu kez ben ve sadece benimle konuşan kısa boylu adam yürüyorduk. Diğer iki adam otomobilde beklediler.

Kapıya yaklaştığımızda, sanki biri bizi bekliyormuş gibi kapı açıldı. Kapıyı açan kişi belli ki köşkün hizmetkanydı.

“Hoş geldiniz.” dedi.

Ben de başımla selamını alıp, “Hoş buldum.” dedim.

“Buyurun yukan geçelim, siz bekliyor” dedi. Merdivenleri gösterdi.

O önde ben arkada merdiven basamaklarını yavaş adımlarla çıktık. Tahinin edebilirsiniz ki kalbim yerinde çıkacak gibi atıyordu!

Genişçe bir odaydı, duvarı boydan boya kaplayan kitaplık, her hacimde, irili ufaklı kitaplarla doluydu. Küçük biblolar ve duvarda asılı antika tablolar direk dikkatimi çekmişti. Hele bir tablo vardı ki oldukça farklıydı.

Tabloda, ağaçlar vardı! Ancak kimi ağaçların yaprakları gür ve yemyeşilken birisinde ise üzeri bembeyazdı. Ağaç çiçek mi açmış

yoksa üzerine kar mı yağmış anlamaya çalışırken, berjerde oturan biri, “O tablo en sevdiğim tablo, 19.yüzyılda Rus ressam tarafından yapıldı,” dedi.

Sesin geldiğı tarafa yöneldim. Kahverengi çizgili bir takım içinde beyaz gömlekli biri vardı. Yaklaştım biraz daha yüzün sahibini tanımaya çalıştım.

“Çocuk, tanıyamadın mı beni. Ben Kemal, Kemal Atatürk!” dedi.

O anki hislerimi anlatamam, anlatmak da mümkün değil. Galiba kalbim kaldıramadı, bayılmışım.

Ayıldığımda etrafta kimse yoktu! Gün aydınlanmıştı.

Rüyada mıyım diye düşünmedim değil. Ancak etrafa baktım burası bizim evimiz değildi, üstelik Özcan da yoktu!

Neyse toparlandım, ayağa katıldım. Ne olduğunu ve gerçek mi bunlar anlamaya çalışıyordum ki, yine Atatürk’le göz göze geldim.

“Çocuk, sor, merak ettikleri sor... Buradayım işte!”

Ne soracağımı, nasıl soracağımı bilmiyordum. Kafamdaki tüm sorular o anda sanki silinmişti.

Hizmetkar, kristal bir bardakta, su getirdi. Önümdeki sehpayı bırakıp gitti.

Bir yudum su içebildim. Suyu yudumlarırken kendi kendime, “Oğlum Hakan, işte fırsat, sor her şeyi, yeniyi, eskisi, milli mücadeleyi, Kemalizm’i, devrimleri, İslam’ı...”

Evet, takım tutar gibi ideolojiye taraftar olmayacaktım. Kendime bunun sözünü vermişim. Araştıracığım, sorgulayacağım demişim. Bundan güzel, bundan sağlam kaynak mı olur? Sağlam kaynağı nereden bulurum diye az düşünmemişim.

Şaşkın ve heyecanlı duygulanımdan sıyrılıp, sakın benliğime dönmem bir yudum su içmem kadar sürdü.

Gazeteci edasıyla Mustafa Kemal’le sohbet edecek geçmişten günümüze kadar olan merak ettiğim her şeyi soracaktım. Kararlıydım!

Kemal Atatürk, gözlerime bakıyor ve “sorularını bekliyorum” di-yordu sanki...

En baştan soracaktım. Atlamadan her şeyi soracaktım.

2020 yılındayız şuan, size tam yüz yıl önceki durumu sorsam! Bizlere, yeni nesil “YENİ TÜRKİYE”lilere, 1919 yıllarını nasıl anlatırsınız?

Mustafa Kemal, oturduğu koltuktan aya kaktı. Elinde tuttuğu ne olduğunu tam göremediğim kitabı, pencerenin yanında duran fiskos sehпасına bıraktı. Yüzünü pencereye döndü, ellerini arkadan bağladı.

Ve anlattı...

O yılları ne hatırlamak ne de hatırlatmak isterdim.

Ancak bu önemli bir soru geçiştirmek de olmaz.

Günümüz gençleri o günleri maalesef bir tarihi hikâye gibi okuyup geçiyorlar.

Okullarda okutulan, Milli Tarih dersleri bu konuları anlatmakta şuursuz kalıyor. Genç beyinler o günleri, sadece ezber uğruna neden ve sonuçlarına odaklanarak okuyup geçiyorlar.

Çok üzülüyorum!

Milli tarihimize karşı bu denli şuursuz bir gençlik nasıl yetişti!

Bizim gençlik yıllarımızda durum böyle değildi. Hem tarihimize hem de devlet meselelerine gençler olarak meyilliydik. O dönem bas-kıcı bir rejim olmasına rağmen gençler olarak geri adım atmıyorduk.

Gelelim aslı soruna, 1919 yılı tam 100 yıl önce...

Sonradan sizlerin adına I.Dünya Savaşı diyeceğiniz yılların ağır hükümlerinin sürdüğü yıllardı 1919!

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu topluluk, Birinci Dünya Sa-vaşında yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir ateşkes anlaşması¹ imzalanmıştı.

1914 senesinde zuhur eden Dünya harbi yaklaşık 4 yıl gibi sürdü.

Osmanlı Devleti' de bu süreçte çok yıprandı. Zaten hem devlet hem de ulus, yorgun ve yoksul bir durumdaydı. Ulusu ve ülkeyi harbe sürükleyenler, kendi yaşamlarının kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlardı. İsim vermiyorum ama siz kimileri kastettiğimi sanırım anlıyorsunuz. (Belki bilmeyen ve merak eden gençlerimiz varsa böylelikle biraz araştırmaya yöneltilmiş olurum.)

Padişah ve Halife olan sultan Vahdettin ise acizlik içerisinde ne yapacağını bilmeden, beyhude önlemlerle hem saltanatını hem de tabasını nasıl koruyacağını düşünüyordu.

Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet, güçsüz, onursuz, korkak şekilde o da aciz bir durumdaydı. Anlayacağınız hem Saltanat hem de Hükümet güçsüz ve çaresizdi!

Peki, ordunun, askerin durumu nasıldı?

4 yıllık bir savaştan mağlup olarak çıkmış bir orduyu mu soruyorsunuz! Tahmin edersiniz ki savaşın yenilgisi, ordudaki psikolojiyi de olumsuz etkilemiştir. Rütbeli- rütbesiz tüm askerlerde moral neredeyse sıfırdı.

Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmaktaydı.

Silahlı olmayan bir askerde motivasyon nasıl olur siz düşünün!

İtilâf devletlerindeki özgüven temeli kazanma duygusuydu. İtilâf devletleri bu duyguyla hareket ediyor, ateşkes anlaşması hükümlerine uymayı dahi gerekli görmüyorlardı. Birer uydurma nedenle, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da hükümü ele geçirmişlerdi. Biliyorsunuz ki sadece payitahtta değil tüm yurdu işgal etmişlerdi.

Adana ilinde Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep'te İngilizler işgal politikasını uyguluyorlardı. Antalya ile Konya'da ise İtalyan birlikleri, Merzifon'la Samsun'da da yine İngiliz askerleri bulunuyordu. Her yanda yabancı devletlerin subay ve görevlileri ve özel ajanlar çalışmaktaydı.

Durum hiç iç açıcı değildi, günden güne yurdun dört biryanından

işgal haberleri kulağımıza geliyordu. Maalesef birçok haber de teyit ediliyordu.

Daha sonra ne mi oldu? Bir duyduk ki, 15 Mayıs 1919'da İtilâf Devletlerinin uygun bulmasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılmıştı.

O kara günleri hiç unutmuyorum, sizler de unutturmayın!

Devama edeyim...

İtilaf güçleri, sadece askeri anlamda Anadolu'yu işgal ettiğini sanıyorsanız o konuda yanılıyorsunuzdur. Yurdun dört bir bucağında Hristiyan azınlıklar, gizli, açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesi için baskı yapıyor, devletin bir an önce çökmesine zemin hazırlıyorlardı.

Sizler o yıllarda subaydınız. Osmanlı Devleti'nin durumu anlatığınızı üzerine vahim bir haldeydi.

Payitahtın eli kolu bağlı, askerin silahı toplatılmış ve toplatılmakta... Yurttaşlar ise yoksulluk ve acizliğin pençesinde can çekmekte. İtilaf Devletlerin işgali günden güne yayılmakta...

Belki Damat Ferit hükümeti bu gidişata "dur!" diyememekte. Sizler subay olarak nasıl bir çözüm yolları düşünüyordunuz?

Halkın kurtuluş umudu var mıydı? Yoksa çaresizce kaderlerine boyun eğiyorlar mıydı?

Elbette biz bir takım subay arkadaş çeşitli senaryolar üzerinde yoğunlaşıyorduk. Ancak bu pek kolay bir iş değildi. Ordu içinde çeşitli odaklara hizmet eden ajanlar vardı. Bizimle aynı kamuflajı giyip, aynı kazandan çorba içen hain rütbeliler de azımsanmayacak kadar çoktu. Bu açıdan faaliyetlerimizi titiz ve örtülü yapmak zorundaydık. Küçük bir hatamız, bizim için büyük ve ağır sonuçlara sebep olabilirdi. Sadece biz değil duyduğumuz kadarıyla halk arasında da bir huzursuzluk vardı. Halk gizliden örgütlenmeye başlamıştı.

Durumun korkunçluğu ve ağırlığı karşısında, her yerde, her bölgede birtakım kişilerce kurtuluş yolları düşünülmeye başlanmıştı. Bu düşünceyle girişilen çalışmalar, kısa zamanda birtakım örgütler do-

ğurdu. Örneğin: Edirne ve çevresinde Trakya-Paşaeliadlı bir dernek vardı. Doğuda, Erzurum'da ve Elazığ'da, genel merkezi İstanbul'da olmak üzere Vilâyatı Şarkıye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti (Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği) kurulmuştu. Trabzon'da Muhafazai Hukuk (Hakları Koruma) adlı bir dernek bulunduğu gibi İstanbul'da da, Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti (Trabzon ve Çevresini Bağımsızlaştırma Derneği) vardı. Bu dernek merkezinin gönderdiği delegeler, Of ilçesi ve Lazistan livasında şubeler açmışlardı.

Yunanlıların İzmir'e gireceğinin açık belirtilerini Mayısın on üçünden beri gören, İzmir'de birtakım genç yurtseverler, ayın 14/15'inci gecesi, bu acıklı durumu aralarında görüşmüşler; bir olupbittiye geldiği kuşku götürmeyen bu girişin, ilhak ile sonuçlanmasını önlemek düşüncesinde birleşmişler ve Reddi İlhak (Katmayı önleme) ilkesini ortaya atmışlardı. Bu ilkenin yayılması için aynı gece İzmir'de Yahudi Maşatlığı'na toplanabilen halkça bir gösteri toplantısı (miting) yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle bu toplantıdan umulduğu ölçüde sonuç alınamamıştı.

Kısaca halkımız, arkasında Devlet – Ordu olmadan da, kendi çabalarıyla bir şeyler yapmak için sorumluluk almaktan kaçınmıyor, kendilerince çözüm yollarını zorluyorlardı. Bu bizim için en büyük UMUT kaynağımızdı!

Çok merak ediyorum, bu dernekleri kısaca anlatabilir misiniz?

Bu derneklerin kuruluş amaçları ve siyasal erekları üzerine kısaca bilgi vermek bence de uygun olur düşüncesindeyim.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden kimisiyle daha İstanbul'da iken görüşmüştüm. Osmanlı Devleti'nin çökeceğini kesinliğe yakın bir olabilirlik içinde görüyorlardı. Osmanlı yurdunun parçalanacağı korkusu karşısında Trakya'yı, olabilirse Batı Trakya'yı da birleştirerek, İslam ve Türk topluluğunu bir bütün olarak kurtarmayı düşünüyorlardı. Bu amaca ulaşmak için o zaman akıllarına gelen tek çıkar yol, İngiltere'nin, olmazsa Fransa'nın yardımını sağlamaktı.

Bu düşünceyle kimi yabancı devlet adamlarıyla ilişki kurmak ve konuşmak yollarını da aramışlardı. Amaçlarının bir Trakya Cumhuriyeti kurmak olduğu anlaşılıyordu.

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin kuruluş amacı da bildiğim kadarıyla, doğu illerindeki bütün halkın dinsel ve siyasal haklarının özgürce gelişimini sağlayacak yasal yollara başvurmak; adı geçen illerdeki Müslüman halkın tarihsel ve ulusal haklarını, gerektiğinde, uygar toplumlar önünde savunmak; doğu illerinde yapılan zulüm ve cinayetlerin nedenleriyle etmenleri ve bunları yapanlar ve yaptırımlarla ilgili tarafsızca soruşturma açarak suçluların çabuklukla cezalandırılmalarını istemek; Türklerle azınlıklar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesine ve eskisi gibi iyi bağların pekiştirilmesine çaba göstermek; doğu illerindeki savaştan doğma yıkım ve yoksulluğu, hükümet katında girişimlerde bulunarak elden geldiğince giderme yollarını aramaktı.

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin ilk Erzurum Şubesini kuran kişiler, doğu illerinde yapılan propagandaları ve bunların amaçlarını, Türklük-Kürtlük- Ermenilik sorunlarını, bilim, teknik ve tarih bakımından inceleyip araştırdıktan sonra, gelecekteki çalışmalarını şu üç noktada topluyorlar: Kesinlikle göç etmemek, hemen bilim, iktisat, din örgütleri kurmak ve Saldınıya uğrayacak doğu illerinin herhangi bir bucağını savunmada birleşmek.

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin İstanbul'daki yönetim merkezinin, bilim ve uygarlık yöntemleriyle amacı sağlayabileceği konusunda çokça iyimser olduğu anlaşılıyor. Gerçekten bu yolda çaba göstermekten geri durmuyor. Doğru illerinde Müslüman halkın haklarını savunmak için Le Pays (Yurt) adında Fransızca bir gazete yayımlıyor. Hâdisat (Olaylar) gazetesinin sahipliğini üzerine alıyor. Bir yandan da İtilâf devletleri başbakanlarına ve İstanbul'daki temsilcilerine birer andırı (muhtıra) veriyor. Avrupa'ya bir kurul yollamaya girişiyorlardı.

Sanırım ki, Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti-

tî'nin kurulmasına yol açan önemli neden ve kaygı, doğu illerinin Ermenistan'a verileceği olasılığına dayanıyor. Bu olasılığında, doğu illeri nüfusunda Ermenileri çoğunlukta göstermeye ve tarihsel haklar bakımından öncelikli saydırmaya çalışanların, bilimsel ve tarihsel belgelerle dünya kamuoyunu aldatmayı başarmaları; bir de Müslüman halkın Ermenileri toptan öldüren yabanıl olduğu iftirasını doğruymuş gibi kabul ettirmeleri durumunda gerçekleşebileceği varsayımı üstün geliyor. Bundan dolayı demek, aynı gerekçe ve araçlarla donanmış olarak tarihsel ve ulusal hakları savunmaya çalışıyorlar.

Bir de Karadeniz kıyılarındaki bölgelerde, bir Rum Pontus hükümeti kurulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp yaşama haklarını ve varlıklarını koruma amacıyla, Trabzon'da da birtakım kişiler ayrıca bir dernek kurmuşlardı. Merkezi İstanbul'da olan Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti'nin siyasal erek ve amacı, adından anlaşılmaktadır.

Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim. Günümüz Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde sürekli kaşınan, kaşındıkça kanayan bir türlü iyileşmesine fırsat verilmeyen "Kürt" meselesi ta o günlerde bir kronik meseleydi. PKK terörü belki 40 yıllık bir mesele gibi kamuoyunda zikredilse de bu meselenin kökleri bir asırlıktır.

Şunu demek istiyorum, 100 yıl önce de bu zihniyet vardı. Özellikle Diyarbakır, Bitlis, Elazığ illerinde, İstanbul'dan yönetilen Kürt Teali Cemiyeti (Kürt Yükselme Derneği) vardı. Bu derneğin amacı, yabancı devletlerin koruyuculuğu altında, bir Kürt hükümeti/belki devleti kurmaktı. Gençlerimizin bunları bilmesi gerekiyor.

Aslında o dönemleri hatırladıkça şunu net söyleye bilirim. Çaresizlik altında ezilen halk ve bir takım aydınlar, lobileşme, demekleşmeye çalışarak bir güç olmaya çalışıyorlardı. Kimi örgütler iyi veya kötü kendilerince bir baskı unsuru olma derdine düşmüş çareyi dışarıdan gelecek destekten umuyorlardı. Hatta kimi lobilerin liderleri ise bizzat bu emperyalistlerde çıkar pazarlığı yapıyorlardı.

Yurdun dört yanında demekler kuruluyordu. Hemen her tarafta;

İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Cemiyetleri (Uzlaştırma ve Özgürlük, Banş ve Esenlik Dernekleri)'ni görmek mümkündü.

O yıllarda kurtuluşun Payitahttan gelmeyeceğini düşünen bir kısım yabancı odaklı örgütlerde azımsanmayacak kadar çok ve etkiliydiler. Kimisi İngiliz, kimisi ise Amerikan güdümünde olmayı tartışıyorlardı.

Biz bunların arkasında kimlerin olduğunu da çok iyi biliyorduk. Ama asıl olan o demeklere giden bilinçsiz yurttaşlarımızın uyandırılması, onların kirli oyunlarına alet olmalarını önlemektir. Bu amaçla o demeklerin içine bizden bazı arkadaşlarımızın sızmasını sağladık.

Bu konuda biraz daha ayrıntı paylaşabilecek misiniz?

Şimdi değil çocuk, ama ileride sırası geldiğinde belki birtakım şeyler söyleyebilirim.

Bizlerin bugün adına Milli Mücadele yılları dediğimiz o yıllarda, sizin Samsun'a görevlendirilmenizden sonra bazı illeri (Amasya-Sivas-Erzurum) sırasıyla gezdiğiniz ve bu yerlerde çeşitli deklarasyonlar yayınladığımızı okuyoruz. Neden bu illeri seçtiniz? Kimi gençler bu konuda pek bilgi sahibi değil.

Evet haklısın maalesef!

Gençleri bir kısmı, bu yaptığımız kongreleri sırası ile ezberleme derdinde. Çoğu kimse de neden bu illeri dolaştığımızı bilmiyor. "Doğu'yu gezmişken, Malatya, Elazığ veya Diyarbakır, Mardin'e neden uğramadı?" şeklinde eleştiri yapıyorlar. Bu kimseler çünkü okumuyorlar ve bilmiyorlar.

Biliyorsunuz ki ben, 9. Ordu müfettişi sıfatıyla İstanbul'dan ayrıldım daha doğrusu uzaklaştırıldım da diye bilirim! (Bu konuya şimdili girmeyeceğim.)

O yıllarda, Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ni müfettişi bendim, kargâhımla Samsun'a çıkmış bulunuyordum. Doğrudan doğruya buyruğum altında iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu. Komutanı, yanımda getirdiğim Albay Refet Bey.

Bu kolorduya bağı bir tümenin (5. Kafkas Tümeni) merkezi Amasya'da, öteki tümenin (15. Tümen) merkezi Samsun'da idi.

Diğeri ise, merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu idi. Komutanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Tümenlerinden birinin (9. Tümen) merkezi Erzurum'daydı.

Size soruyorum, durum böyleyken ve ben bu bölgeden sorumluyken tabii olarak teftiş amaçlı bu illeri öncelikli gezeceğim.

Mesela, Diyarbakır bölgesinde iki tümenli 13.kolordu vardı, bunlar bağımsızdı ve İstanbul'a bağılıydı. Bir tümeni Siirt'te diğeri Mardin'deydi.

Ancak benim olağanüstü yetkilerim vardı!

Benim yetkim, yukarda zikrettiğim bu iki kolorduyu doğrudan doğruya buyruğum ve komutam altında bulundurmaktan daha genişti. Müfettişlik bölgeme yakın birliklere de bildirim yapabilecektim. Bu arada bölgemde bulunan ve bölgeme yakın olan valiliklere de bildirimde bulunabilecektim.

Bu yetkiye göre Ankara'da bulunan 20. Kolordu ve bunun bağı olduğu müfettişlik ile ve Diyarbakır'daki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu'da sivil örgütlerin başında bulunan yöneticilerle yazışabilecek ve ilişkiler kurabilecektim.

Görüldüğü kadarıyla sizdeki yetki, öyle sıradan bir müfettişlik değil! Bu yetkileri alırken, size bu yetkilerin verilirken, Sulan Vahdetin'in de katkısı olduğu günümüzde çokça tartışılmakta. Siz bu olağanüstü yetkiyi nasıl aldınız? Açıkçası bu meseleyi sizden duymak isteriz.

Elbette. Vahdetin'in bilgisi dışında benim ne Samsun'a gitmem ne de böyle olağanüstü yetkilerle donatılmam mümkün değil.

Nitekim Sultan Vahdetin'in 30 Nisan 1919'da beni, Samsun'daki Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne tayini ile ilgili emrini, yani "irade"yi onayladı. Bu konuda şüphe yoktur.

Ancak, bu geniş yetkiyi bana nasıl verdiklerine şaşabilirsiniz. Hemen söylemeliyim ki, bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Her ne olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe, "Samsun ve yöresindeki güvensizliği yerinde görüp önlemek için Samsun'a değin gitmek" idi.

Ben, bu işin başlanmasının, makam ve yetki verilmesine bağlı olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O günlerde Genelkurmayda bulunan ve benim amacımı bir dereceye kadar sezinleyen kişilerle görüştüm. Müfettişlik görevini buldular ve yetkiyle ilgili yönergeyi (talimatı) de ben kendim yazdırdım. Dahası, Harbiye Nazırı (Milli Savunma Bakanı) olan Şakir Paşa bu yönergeyi okuduktan sonra imzalamaktan çekinmiş, anlaşılır anlaşılabilir bir biçimde mührünü basmıştır.

Siz, o günlerde ülkenin kurtuluşu için hangi düşüncede idiniz? Bahsettiğini çeşitli demeklerde çeşitli çözüm yolları olduğunu söylediniz. Sizin fikriniz neydi?

O günlerde üzerinde mutabık olunan üç türlü karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere'nin koruyuculuğunu (İngiltere'nin himayesini) istemek,

İkincisi, Amerika'nın güdümünü (mandasını) istemek.

Bu iki türlü karara varmış olanlar, Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdir. Osmanlı ülkesinin çeşitli devletler arasında paylaşılmasından ise, bu ülkeyi bütün olarak bir devletin koruyuculuğu altında bulundurmaya yeğleyenlerdir.

Üçüncü karar ise, bölgesel kurtuluş yollarına yöneliktir. Örneğin: Bazı bölgeler, kendilerinin Osmanlı Devleti'nden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmamak yollarına başvuruyor. Bazı bölgeler de, Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağına, Osmanlı ülkelerinin paylaşılacağına oldubitti gözüyle bakarak kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Sizin kararınız neydi Efendim?

Ben bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti.

Osmanlı ülkeleri bütün bütüne parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son sorun, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktan başka bir şey değildi. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi anlamını yitirmiş birtakım anlamsız sözlerdi.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne gibi yardım istemek düşünülüyordu?

Öyleyse sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi?

Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur.

Bu kararı almak o günün şartlarında büyük cesaret ister. Bu kararın altında yatan mantığınızı ve gerekçelerini anlatabilir misiniz?

Bu kararı almamızdaki mantık şu idi. Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönenmiş olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ve kollayıcılığını istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir efendi getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa, Türkün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek

ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir.

Öyleyse, “ya bağımsızlık, ya ölüm!” parolasıyla hareket edecektik. İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktır.

Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Ne olacaktı? Tutsaklık.

Soranın çocuk, “Öteki kararlara uymakla da sonuç bu olmayacak mıydı?”

Evet Efendim haklısınız.

Şu ayrımla ki, bağımsızlığı için ölümü göze alan ulus, insanlık onuru ve şerefine gereği olan her özveriye başvurduğunu düşünerek avunur ve kuşkusuz, tutsaklık zincirini kendi eliyle boynuna geçiren uyuşuk, onursuz bir ulusla karşılaştılınca, dost ve düşman gözündeki yeri çok başka olur.

Sonra, Osmanlı soyunu (Osmanlı hanedanı) ve saltanatını sürdürmeğe çalışmak, elbette Türk ulusuna karşı en büyük kötülüğü istemektir. Çünkü ulus, her türlü özveriye başvurarak bağımsızlığını sağlasa da, padişahlık sürüp giderse, bu bağımsızlığa güvenle bakılmazdı. Ulus kendi bağımsızlığını kendi inşa edecekti.

Halifeliğin durumuna gelince, bunun bilim ve tekniğin ışığa boğduğu gerçek uygarlık dünyasında gültünç sayılmaktan başka bir durumu kalmış mıydı?

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlamak için ulusun daha alışmadığı sorunlara el atmak gerekiyordu. Kamunun söz konusu etmesinde büyük sakıncalar bulunacağı düşünülen noktaların söz konusu edilmesinde kesin zorunluluk vardı.

Osmanlı Hükümetine, Osmanlı Padişahına ve Müslümanların halifesine başkaldırmak ve bütün ulusu ve orduyu ayaklandırmak gerekiyordu. Bizde bunu yaptık. Sadece emperyalistlere değil, içi çürütülmüş padişahlık ve halifelik makamına karşıda bir bağımsızlık mücadelesi yapacaktık.

Bu sözlerimi özetlemek gerekirse diyebilirim ki ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmayı kendime borç bildim.

Birazda Samsun'a gittikten sonra neler yaptığınız anlatmamızı istesem. Nasıl bir süreçti o günler? Halka aldığımız kararı nasıl açıklayacaktınız? Kararımızın hayata geçirilmesi gibi ne gibi tedbirleri planlamıştınız?

Bir hafta kadar Samsun'da ve 25 Mayıs'tan 12 Hazirana dek Havza'da kaldıktan sonra Amasya'ya gittim. Bu süre içinde bütün yurttaki ulusal örgütler kurulması gerektiğini bir genelge ile bütün komutanlara ve sivil örgütlerin baş yöneticilerine bildirdim.

Dikkate değer ki, İzmir'e ve daha sonra Manisa'yı ve Aydın'ı düşmanın ele geçişi ve yapılan her türlü saldırı ve zulüm hakkında ulus daha aydınlanmamış ve ulusal varlığına vurulan bu korkunç darbeye karşı açıkça hiçbir üzüntü ve sızıltı gösterilmemişti. Ulusun bu haksız darbe karşısında sessiz ve durgun kalması, elbette ulusuniyiliğine yorulmamazdı.

Bundan dolayı, ulusu uyarıp harekete getirmek gerekli idi. Bu amaçla 28 Mayıs 1919 günü, valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum'da On Beşinci Kolordu, Ankara'da Yirminci Kolordu ve Diyarbakır'da On Üçüncü Kolordu Komutanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliğine genelge ile şu yolda bildirimde bulundum.

(Mustafa Kemal, elinde uzattığı genelgenin bir örneğini bana okumam için vermişti. Merak ve heyecanla uzattığı kâğıt parçasını aldım ve okudum. Aynen şunlar yazmaktaydı:)

“İzmir'e ve daha sonra ne yazık ki Manisa'ya ve Aydın'a düşmanın girişi, gelecek tehlikeyi daha açık olarak sezdirmiştir. Ülke bütünlüğümüzün korunması için, ulusal tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesi ve sürdürülmesi gerekir. Ulus'l yaşayışı ve bağımsızlığı bozan düşmanın yurda (işgal) girişi ve yurt parçalarını koparıp alması gibi olaylar, bütün ulusa kan ağlatmaktadır. Üzüntüler önlenemiyor. Katlanılamayacak ve dayanılamayacak bu olayların

hemen önlenmesi, bütün uygar uluslarla, büyük devletlerin adaletinden ve etkisinden sabırsızlıkla beklendiği yolunda, önümüzdeki hafta içinde ve çeşitli illere göre, Pazartesi başlayıp Çarşamba gününe dek gerekli işlemlerin arkası alınarak, yapılacak büyük ve coşkun toplantılarla ulusal gösterilerde bulunulması ve bunun köylere varıncaya dek bütün çevrede yapılması ve bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Babîâlî'ye (İstanbul hükümetine. Sadrazamlık katına) etkili telgraflar çekilmesi ve yabancıların bulunduğu yerlerde bunlara da etki yapmakla birlikte, ulusal gösterilerde düzenin son derece korunması ve Hristiyan halka karşı bir saldırıya ve düşmanlık gösterisine, kırılcılığa benzer davranışlarda bulunulmaması çok gereklidir. Sizler bu konularda duyarlı ve etkili bulunduğunuzdan, işin iyi yönetileceğine ve başarılabacağına tam güvenim vardır. Sonucun bildirilmesini rica eylerim."

Genelgeyi okuduğumda ilk düşündüğüm şey; bu genelgeyle Atatürk, tüm ulusu haykırışa, işgalleri yüksek sesle protestoya davet ediyordu. Bu gösterilerin amacının dışına çıkılmamasına özellikle Hristiyan tebaaya karşı her hangi bir saldırgan faaliyetlerden bulunulmamasını genelgede emrettiğini okuyordum. Sanırım bu genelde, genelgeden öte bir başkaldırışın, örgütlenmenin bir işaretiydi. Bu genelgeyle Mustafa Kemal, bağımsızlık yolunda en büyük desteğinin ulusun kendisi olacağının bir nevi deklere ediyordu.

Aklımda bunlar geçerekten vakit kaybetmeden diğer sorumu sordum

Bu genelgenizden sonra cereyan eden ulusal gösterilerinizin yankıları nasıl oldu? İsteddiğiniz amaca ulaştınız mı?

Yankı uyandırmaz mı sanırsın... Her yerde gösteriler yapılması için bildirimler yaptığım günden üç gün sonra, Harbiye Nazırının 31 Mayıs 1919'da bir uyansıyla karşılaştım.

İngiltere Olağanüstü Komiserliğinden Babîâlî'ye bildirilip, Harbiye Nazırlığına gönderilen notadan dolayı bir soruşturmanın içinde kendimi buldum.

Kısaca ulusun örgütlenmesi hem içerde hem de dışanda istediğimiz sesi getirmişti.

“Amacımıza ulaştık, istediğimiz yankıları aldık.” diyorsunuz. Peki, bir komutan için hakkında soruşturma açılması sizi korkutmadı mı? Hakkınızdaki soruşturmalar nasıl sonuçlandı?

Soruşturma açılması normalde iyi bir durum değil tabi ki, ancak durum o yıllarda normal değil anormaldi. Yani hakkımdaki iddialar ve soruşturmaların pek de önemi yoktu.

Soruşturma sonuncunda ne mi oldu?

8 Haziran 1919’da Harbiye Nazırı’nın beni İstanbul’a tekrar çağırdı. Gizlice soruşturdum ki beni asıl çağıran, Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Cevat Paşa idi.

Anladım ki İstanbul’ geri dönersem bu zaman kadar yaptığı ve söylediğim her şey boşa gidecekti.

Anadolu’ya geleli bir ay olmuştu.

Bu süre içinde bütün orduların birlikleriyle ilişki ve bağlantı sağlanmış ve ulus elden geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, ulusal örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlamıştı.

Soruşturma ve baskılar sonucunda durumu artık bir komutan kimliği ile yürütüp yönetmeye olanak kalmamıştı. Yapılan çağrıya (İstanbul’a) uymamak ve gitmemekle birlikte, ulusal örgütleri ve eylemi yönetmeyi sürdürdüğüme göre, başkaldırır duruma girdiğim kuşku götürmezdi.

Bundan başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve yürütümlerin köklü ve sert olacağını tasarlamak güç değildi.

Bundan dolayı girişim ve yürütümlerin bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkarılması ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir kurul adına yapılması çok gerekli idi.

Meselenin şahsi olmadığını bizler gayet iyi biliyoruz. Ancak o dönemde meselenin kişisellikten öte, ulusun bağımsızlığı olduğunu nasıl gösterdiniz?

Bunun için az önce de dediğim gibi ulusal bir dayanışma sağlanması için birlikte hareket etmenin yollarını arıyorduk. Tüm ulusu tem-

sil edecek bir çatı altında Anadolu ve Rumeli'deki ulusal örgütleri birleştirmeye yoluna gitmeye karar verdik. Bu örgütleri bir merkezden yönetmek ve adlarına iş görmek üzere, gecikmeden Sivas'ta genel bir ulusal kurultay toplanmanın planını yaptık.

Bu amaçla emir subayım Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da söyleyip yazdırdığım genelge hazırlattım. Bu genelgede ifadelerim oldukça netti. Şunları ifade ediyordum:

Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.

İstanbul'daki hükümet (Hükümeti Merkeziye), üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir.

Ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır. Ulusun durumunu ve davranışını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş ulusal bir kurulun varlığı çok gereklidir.

Anadolu'nun her yönden en güvenli yeri olan Sivas'ta ulusal bir kongrenin tez elden toplanması kararlaştırılmıştır.

Bunun için bütün illerin her sancağından, halkın güvenini kazanmış üç delegenin olabildiğince çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.

Her olasılığa karşı, bu iş, ulusal bir sır gibi tutulmalı ve delegeler gereken yerlere kimliklerini gizleyerek gelmelidirler.

Gördüğün gibi çocuk, Cevat Paşa'nın beni İstanbul'a çağırıp, belki de ebediyen susturmanın planlanıyorken, biz karşı atak yaptık. Parolanızı unutmadın değil mi?

"Ya bağımsızlı, ya ölüm!"

Biz artık başkaldırı içerisindeydik. Bu işin sonunda ölüm vardı. Ölmek bizi hiç korkutmadı. Ulusun verdiği o bağımsızlık mücadelesini gördükçe, ölümün bu yolda kazanılacak bir şahadet makamı olduğunu biliyorduk!

Biz yalnız değildik. Bir gördük ki bu ulus, bağımsızlığı için şahadeti çoktan seçmişlerdi.

Bu başkaldırı, anladığımız kadarıyla sadece işgalci güçlere değildi. Yani Efendim, sizin baş kaldırdınız bir yandan da İstanbul'aydı. Şunu merak ediyorum, sizin bu başkaldırıma İstanbul hükümeti veya Sultan Vahdettin karşı cevap verdi mi? Nasıl tedbirler aldı?

Tedbir aldılar. O yıllarda Dahiliye Nazırlığı görevinde bulunan Ali Kemal Bey, benim görevimden çıkarıldığım ve artık benimle hiçbir resmi işlem yapılmaması ve hiçbir isteğimin yerine getirilmemesi konusunda şifre ile bir genelge yayımlanmış, benimle ilişkisi olan ve olma ihtimali olan kimselere göndermişti.

Dostlarım sayesinde o şifreli mektup bana da ulaştı.

Al Hakan, şifresi çözülen mektubu sen kendin oku!

Ayağakatlım ve Mustafa Kemal'in uzattığı mektubu aldım. Mektupta aynen şu ifadeler yazıyordu:

“Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte, bugünün siyasasını o ölçüde bilmediği için, olağanüstü yurtseverlik ve çaba gösterdiği halde, yeni görevinde hiç başarılı olamadı. İngiliz Olağanüstü Temsilcisinin isteği ve üstelemesi üzerine görevinden alındı ve alındıktan sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha çok açığa vurdu. Reddi İlhak dernekleri gibi, Karesi (Balıkesir) ve Aydın dolaylarında Müslüman halkı haksız yere kardırmaktan ve böyle bir durumdan yararlanarak halkı haraca kesmekten başka bir iş görmeyen; buyruk dinlemez, saygısız ve yasadışı kurulan birtakım kurullar için öteden beri çektiği tellerle de siyasadaki yanlışlarını yönetimde de artırdı. Adı geçenin İstanbul'a getirilmesi Harbiye Nazırlığını ilgilendiren bir görevdir. Ama Dahiliye Nazırlığının size kesin buyruğu, artık o kişinin görevinden çıkarılmış olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir resmi işleme girişmemek, hükümet işleriyle ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemektir, Bu yönergeye uygun iş görmekle ne gibi sorumlulukların ortadan kalkacağını anlayacağınızı biliyorum. Bu önemli ve korkulu dakikalarda görevli olsun, halktan olsun, her Osmanlıya (Osmanlı Devleti'nin uyruğu olan herkese) düşen en büyük ödev, barış konferansınca kaderimiz üzerine karar verilirken ve beş yıldır yaptığımız deliliklerin hesapları görülürken artık aklımızın başımıza devşirdiğini göstermek; akıllıca ve tedbirlice davranışlara uymak; parti, mezhep, ırk anlaşmazlıklarını

gözetmeksizin herkesin yaşamını, malını, ırzını korumakla uygarlık dünyası karşısında bu ülkeyi bir daha lekelememek değil midir?"

Bu mektubu okuduğumda niyetin, Mustafa Kemal'i itibarsızlaştırma olduğunu anlamak hiçte zor olmuyordu.

İstanbul'dan size yapılan bu baskı ve itibarsızlaştırma çabaları sizi hiç yıldırmadı mı?

Yılmak ne kelime! Biz bir kere bu davaya baş koymuştuk. Karşı-mıza bu ve bundan daha ağır engeller çıkacaktı. Kolay olmadığını ben ve dava arkadaşlarım biliyorduk. Artık dönemezdik de... Çünkü ulu-sun umudu bizdik. Daha önce de ifade ettiğim gibi mesele kişisellikten oldukça uzaktı. İstanbul hükümeti ve diğerleri hakkında ne emir verirlerse versinler, bana ve arkadaşlarıma inancı tam olan hiç kimseyi etkileyemeyeceklerdi. Şifreli veya şifresiz mektuplarla kaybedecek zamanımız yoktu. Bir an önce sağlam bir şekilde örgütlenmemizi tamamlamalı ve güçlü bir askeri-sivil inisiyatif oluşturmalıydık.

Bu amaçla, yaklaşık bir hafta süren, oldukça sıkıntılı otomobil yol-culuğu sonunda, Sivas'tan Erzurum'a geçtik.

Erzurum temaslarım çok önemliydi.

Belki de bugün adını koyduğumuz Türkiye Cumhuriyeti'nin var oluşu yolunda ve sizlerin de şerefle anlattığınız milli mücadele en kritik noktalardan biridir.

Erzurum temaslarımda, Komutan Kazım Karabekir Paşa ve yanında pek çok mühim isim ile bir takım toplantılar yaptık.

Bu arada en elverişsiz durumları, genel ve kişisel tehlikeleri, her olasılığa göre nelerin göze alınması zorunlu olacağını açıkladım:

"Ulusal amaçlarla ortaya atılacakların yok edilmesini düşünenler bugün yalnız Saray, İstanbul Hükümeti ve yabancılardır. Ama bütün halkın aldatılabileceğini ve bize karşı duruma çevrileceğini de düşünmek gerekir. Önder olacakların her ne olursa olsun, amaçtan dönmemeleri, ülkede barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye değin amaç uğrunda özveriye sürdüreceklerine işin başında karar vermeleri gerekir. Yürelerinde bu gücü duyma-

yanların işe girişmemeleri çok daha iyi olur. Çünkü böyle bir durumda hem kendilerini ve hem de ulusu aldatmış olurlar.

Bir de, söz konusu görev, resmi makam ve üniformaya sığmarak el altından yapılamaz. Böyle bir tutum, bir ölçüye değin yürüyebilir. Ama, artık o dönem geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve ulusun hakları adına yüksek sesle bağlamak ve bütün ulusun, bu sese katılmasını sağlamak gerektir.

Benim, görevden çıkarıldığım ve her türlü sonuçla karşı karşıya bulunduğum kuşku götürmez. Benimle açıkça işbirliği yapmak, o sonuçları şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, söz konusu ettiğimiz durumun istediği adam, daha birçok bakımlardan da, ille ben olabileceğimi gibi bir iddia yoktur. Yalnız, her halde bu ülke çocuklarından birinin ortaya atılması zorunlu olmuştur. Benden başka bir arkadaş da düşünülebilir. Yeter ki o arkadaş, bugünkü durumun gerektirdiği yolda yürümeyi kabul etsin.” dedim.

Bu konuşma ve açıklamadan sonra hemen bir karar almak uygun olmayacağından bir süre düşünmek ve özel konuşmalar yapabilmek için görüşmelere son verdiğimi bildirdim.

Yeniden toplandığımızda, işin başında benim bulunmamı istediler ve kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını bildirdiler.

Erzurum’da hummalı çalışmalarımız sürerken ben bu arada İstanbul’dan da destek arayışları içerisindeydim. Kimisiyle Erzurum yolculuğum esnasında, kimisiyle de Erzurum’dayken temasta bulunun bir anlaşmalar yapmıştım. Bu isimlerden en önemleri kuşkusuz, o dönem göreve yeni gelen Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Baş Hızırklar Komisyonunda görevli İsmet Bey’di.

Haklısın Efendim! Anlattığınız, Erzurum temaslarınız milli mücadelenin bence de en önemli adımıydı. Anladığımız kadarıyla bu noktadan sonra dönülmez bir yola girdiniz. Artık yalnız siz değil sizinle beraber, size destek olacak arkadaşlarınızda aynı yola girmişlerdi. Uyarlarınıza ve onları bekleyen tehlikeli sonuçların olasılığına rağmen, sizinle aynı yolda olduklarını söylemiş olmaları, size verilebilecek en kıymetli destektir. Bir o kadar diğer önemli mevzu, sizi işin başında olmanızı istemeleridir.

Bu size ve davaya olan inançlarının tam olduğunu işaretidir.

Bu anlattığımız noktaya sizi en çok yoran ve meşgul eden, gereksiz mesaiyi harcamamıza neden olan bir durum var mıydı?

Biz bu işlerle uğraşırken, maalesef bir yandan da İstanbul'da Harbiye Nazırlığı makamında bulunan Ferit Paşa'nın ve Padişahın, İstanbul'a dönmemi sağlamak için sürüp giden aldatıcı tellerine de, türlü karşılıklar vermekle zaman yitirmek zorunda bulunuyorduk, sanırım beni en çok yoran mesele o günlerde buydu.

Bu meseleyi kökünden çözmek için ordudan istifa etmem gerektiğine karar verdim ve Harbiye Nazırlığına 8 Temmuz'u 9'a bağlayan gece saat 10.50 gibi telgraf çektim.

Durumu, ordulara ve ulusa kendim bildirdim. O günden sonra resmi görev ve yetkiden ayrılmış olarak, yalnız ulusun sevgisine, şefkat ve cömertliğine güvenerek onun bitmez verim ve güç kaynağından (feyz ve kudret menbaından) esin ve kuvvet alarak vicdan görevimizi yapmaya devam edeceğimi açıkladık.

Tekrar Erzurum konusuna dönmek istiyorum. Oradaki temaslarımız anlatmıştım. Biz gençler Tarih derslerinde Erzurum Kongresi ve alınan kararı okuyor ve ezberliyoruz. Ancak O günleri tekrar anımsarsanız bir de sizin ifadelerinizle duymak ister.

Sizlerin ezberlemeye çalıştığınız kongre kararları öyle birkaç saat süren çalıştayla oluşmadı. Erzurum Kongresi 14 gün sürdü. Bu iki haftalık süre sonunda aldığımız kararlar sanırım biliyorsunuz ki çok önemliydi. Birçok odak rahatsız olmuştu. Neydi bu kararlar kısaca anımsayalım:

Ulusal sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılmaz.

Ne türlü olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize kanşmasına karşı ve Osmanlı Hükümetinin dağılması durumunda ulus, birlikte direnecek ve savunacaktır.

Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğinin sağlanma-

sına İstanbul Hükümetinin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri ulusal kongre seçileceklerdir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyeti Temsiliye (Temsilciler Kurulu) yapacaktır.

Kuvayi Milliye'yi (Ulusal Kuvvetler) etken ve ulusal iradeyi ege-men kılmak temel ilkedir.

Hristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bo-zacak ayrıcalıklar verilemez.

Yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğu kabul olunamaz.

Millet Meclisinin hemen toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır.

Gördüğün gibi, kendimiz yeni bir hükümeti kurmak üzereydik. Bu kongrede, İstanbul Hükümeti'nin sonunun geldiği artık işlevsiz olduğunu bir nevi deklere ediyorduk. Osmanlı hükümeti üzerinden ulusun çıkarlarına zarar vermek isteyen yabancı mihraklara da bir gözdağıydı.

Sizin bu kararları duyurduğumuzdan sonra İstanbul'da yankıları nasıl oldu?

Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım demeçler yayımlıyordu. Bu demeçlere *"Sadrazamın ulusu curnal etmesi"* dense yeridir.

23 Temmuz 1919 günlü ajanslar vasıtasıyla dünyaya:

"Anadolu'da karışıklık çıktı. Anayasaya aykırı olarak Millet Meclisi adı altında toplantılar yapılıyor. Bu işlerin sivil ve askeri görevlilerce yasak edilmesi gerekir."

Şeklinde açıklamalar yapıyordu. Kendilerince bizim çalışmalarımızı usulsüz, iç karışıklıktan öte olmayan basit bir oluşum gibi lanse ettirmeye çalışıyordu. Ardından da önlem amaçlı Meclisi Mebusan'ı acil koduyla toplantıya çağırdı. Aslında işin ciddiyetinin de farkındaydılar.

Bunu da burada ilk kez söylüyorum. Eğer bizi bırakıp da, düşmana karşı bizle birlikte mücadele etmiş olsalardı, bu millet, bu kadar yara

almadan daha kolay esaretten kurtulmuş olurdu. Ancak biz onlarla bu işi yürütülemeyeceğini çok iyi biliyorduk. Onların çoğu itilaf devletlerince satın alınmış, karşılığında uslu çıkarları satmış kişilerden oluşuyordu.

Kuvayi Milliye'yi etken kılmaktan söz etmiştiniz. Kuvayi Milliye'yi öne çıkarmış olmanızdan dolayı bir tepki aldınız mı? Veya Kuvayi Milliye üzerinden bir saldırıyla karşılaştınız mı?

Ülke içinde güvensizlik olduğunu ve Hristiyan halka saldırıldığını dünyanın gözü önünde tanıtlamak, bu iş ve davranışların Kuvayi Milliye'ce yapıldığına inandırmak için bir girişimde bulunuldu.

Bu gizli ve alçakça amacın gerçekleştirilmesi için de, bildiğimiz gibi, birtakım çeteler kurarak özellikle Hristiyan halk üzerine saldırarak ve bu çetelerin işleyecekleri ağır suçları, ulusal örgütlerin üstüne atmak yolunu tutuyorlardı. Bu girişimler, az çok yurdun her yanında filiz vermeye başlamakla birlikte, en önemli gelişme ve çalışma, İstanbul'a yakın bölgelerde zuhretmeye başlamıştı.

Biz bu haince ama -açık söylemek gerekirse- çok ustaca girişime karşılık, olağanüstü önlem ve girişimlerde bulunmak zorunda kaldık. Çünkü İstanbul Hükümeti, bütün bu düşman girişimlerini, gerçekten Kuvayi Milliye'ce düzenlenmiş sanıyor ve ortadan kaldırılmaları için sert önlemler alacağı yerde boyuna Heyeti Temsiliye'yi suçlayarak ve bu Kurula baskı yaparak, bu ağır suçları işleyen düşman çetelerinin dağıtılmasını bizden istiyordu.

Ne yazık ki, hükümet, bu düşünce ve kanısını, İstanbul'daki örgütümüz başkanlarına da aşılarmayı başarmıştı.

Nasıl bir önlem almaya çalıştınız?

Düşündüğümüz önlem, orada silahlı ulusal birlikler kurulması ve o dolaylardaki güvenilir komutan ve subaylarımızın da bu ulusal birliklere yardımı ve desteği ile, hain çeteleri izleyip; onların ilişki kurdukları kim varsa başta onlar olmak üzere, tüm hain çetelerin varlıklarını ortadan kaldırılmaları idi.

Kuvayi Milliye ve kurmuş olduğumu Heyeti Temsiliye üzerinden yapılan operasyonları bir şekilde göğüslemeyi başardığımız biliyoruz. Peki, Temsil Heyeti'nin Sivas'tan Ankara'ya taşınması olayı nasıl oldu? Bu konuda aramızda bir itilaf yaşandı mı?

Heyeti Temsiliye merkezinin Ankara'ya taşınması düşüncesi oldukça eski idi. Bu düşünce, ilk ortaya atıldığı sıralarda Kazım Karabekir Paşa'dan bir eleştiri almıştık.

(Mustafa Kemal bu sözleri söylerken odanın içerisinde bulunan kitaplığa yöneldi. Ben bir yandan onu dinliyor diğer yandan da kitaplıktan ne çıkaracağımı merak ediyorum. Kalın siyah ciltli bir klasör eline almış, eski sararmış parşömen kâğıtları arasından aradığı evraki bulmuştu. Bana okumam için uzatmadan önce evraka hızlıca bir göz attı.)

Bak, çocuk! Bu Kazım Karabekir Paşa'nın bana bu konuda çektiği tel..

Telgrafta aynen şunlar yer alıyordu:

"Erzurum'dan, 3 Ekim 1919

Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Heyeti Temsiliye'ye : Kuvayi Milliye'yi temsil eden yüksek Kurulun, değil Ankara'ya gitmek, Sivas'ın batısına bile geçmemesi düşüncesindeyim.

Çünkü, doğu illerinin Kuvayi Milliyesi olan Kurulun bütün bütün uzaklaşması, dolayısıyla bu illerin örgütsüz kalmasına yol açacaktır.

Bundan başka, şimdiye değin tam yasal ve mantıklı olarak yönetilmekte olan ulusal eylemin, öteden beri her zaman her girişimimizi kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızın yaptıklarını göz önünde tutarak, belli bir yerde korunması için Heyeti Temsiliye'nin Sivas'tan batıya geçmemesi düşüncesinde bulunduğumu bilgilerinize sunarım.

On Beşinci Kolordu Komutanı

Kazım Karabekir"

Kazım Karabekir, sizin güvendiğiniz ve fikirlerini önemseydiğiniz bir komutan olduğunuzu biliyoruz. Ancak bu düşüncesine katılmadığınızı görüyoruz. Temsili heyetin, Ankara'ya taşınması konusundaki ısrarınızın nedeni neydi?

Başta, Heyeti Temsiliye'nin yalnız doğu illerinin Kuvayi Milliyesi olmadığı ya da o örgütleri temsil etmediği; belki bütün ülkenin -Anadolu ve Rumeli'nin- Kuvayi Milliyesini temsil ettiğinin bilinmesi gerekildiğinde ısrarcıydım.

Özellikle bu nokta üzerinde, günlerce süren telgraf başı tartışmalarımız olmuştu.

Bir de, Heyeti Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya taşınması, doğu illerinin örgütsüz kalmasını gerektirecek bir etmen olamazdı. Heyeti Temsiliye'nin, doğu illerine Sivas'tan telle verdiği buyruklar ve yönergeleri Ankara'dan da eskisi gibi verebileceği kuşku götürmezdi.

Fakat, Heyeti Temsiliye'nin, doğu illerinden daha çok batı illerine, İstanbul'a yakın bulunmasını gerektiren ve haklı gösteren mantıklı nedenler elbette, çoktu. İlk, batı ve güneybatı illerimizden, eylemli olarak işgal altına alınmış olanlar vardı. Bu illerimize giren düşman karşısında sağlam savunma cepheleri kurmak ve onların kuvvetlendirilmesini sağlamak gerekti.

Oysa, doğu illerimizde, böyle acıklı bir durum yoktu. Kesin olarak yakın bir eylemli tehlike de doğabileceğe benzemiyordu. Uzak bir olasılığa göre, sözgelimi, doğudan Ermenilerin eylemli bir saldırıda bulunacağı kabul olunsaydı bile onun karşısında, Kuvayi Milliye ile güçlendirilmesi kararlaştırılmış olan On Beşinci Kolordu, kendilerinin komutasında hazır bulunuyordu. Fakat, İzmir cephelerinde türlü yöntemde komutanlıklar, türlü nitelikte kuvvetler ve türlü türlü olumsuz kaynaklardan gelen dokuncalı etkiler vardı. Adana işgaline karşı daha cephe kurulamamıştı.

Pek çok kişi bilmez ama sizin o günlerde, İstanbul'daki Meclisi Mebusan'a başkan olmak için talip olduğunuz söylüyorlar. Öyle bir şey oldu mu?

Ben, Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da saldırıya uğrayacağını, dağılacığını kesinlikle bekliyordum. Böyle bir durumda başvurulacak önlem de kararlaştırmıştım. Hazırlık ve gerekli düzenlemeler de başlamıştı. Ankara'da toplanmak istememdeki diğer bir unsur da buydu.

Bununla ilişkili diğer bir soruna gelelim.

Ulusça yanlış anlaşılmaya yol açmamak için, önlem olarak da bir şey daha düşünmüştüm. O da ifade ettiğin gibi, Meclisi Mebusan Başkanlığına seçilmek. Amacım, dağıtılan milletvekillerini, Meclisi Mebusan Başkanı niteliği ve yetkisiyle çağırmaktı. Gerçi bu önlem, ancak görünüşü kurtarmak için ve geçici olarak işe yarardı. Ama, herhalde, bunalımlı zamanlarda, yaranı geçici de olsa, her türlü önlemin alınmış olması gereksiz sayılmaz.

Gerçekte, İstanbul'a gitmeyecektim. Ama bunu açığa vurmaksızın, zaman kazanacak ve geçici olarak görev başında bulunmuyormuşum gibi, durum ve işlem düzenlenecek ve Meclis, başkan vekillerince yönetilecekti. Böyle bir düşüncem olmuştu.

Sonra ne oldu peki?

Bu önlemin uygulanması kolay iş değildi. Elbette Meclise katılan ve işin aslını kavramış olması gereken arkadaşların yardımları ve çalışmalarıyla olabilecekti. Ben de bu fikrimi gereken kişilere söyledim. Düşüncemi ve görüşümü onlarda uygun buldular. Bu yolda çalışacaklarına söz ve güvence vererek İstanbul'a gittiler.

Ancak sonra öğrendim ki, o arkadaşlarımdan pek azı bu düşüncemi cızlı sesle dillendirmişler. Diğeri ise hiç bu konuda konuşmamışlar.

Neden böyle yatıkları da öğrendim. Bu konu açıldığında mecliste olumsuz pek çok düşünceyle karşılaşmış. Benim İstanbul'da, Mecliste bile yokken gıyabımda başkan seçilmem mümkün olmazmış...

Bizim arkadaşlarda durum böyle olunca sessiz kalmayı tercih etmişler.

Ama keşke böyle bir önlem almış olabilseydik.

İstanbul'daki durumlar nasıldı? Bildiğimiz kadarıyla İtilaf güçlerinden özellikle İngilizler, hemen hemen her yeri günden güne işgale yelteniyorlardı. Siz o günlerde Ankara'dayken durumu nasıl takip ediyordunuz?

Bize ulaşan tellere göre İngilizler neredede bir örgütlenme varsa veya stratejik karakol varsa oraları sebepsiz yere işgal ediyorlardı. Hatta sonradan tahmin ettiğimiz gibi İngilizler İstanbul'daki işgal telgraf merkezini de işgal etmişlerdi.

Bak bununla ilgili şu telleri de oku!

Oku ki, bu okuduklarını YENİ TÜRKİYE'NİN gençlerine anlat...

İstanbul, 16.3.1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Bu sabah Şehzadebaşı'ndaki Mızıka Karakolu'nu İngilizler basıp, oradaki askerlerle İngilizler çarpışarak, sonunda, şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Bilgilerinize sunulur.

Manastırlı

Hamdi

Bizim en güvendiğimiz bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil herkes, yani gelenler söylüyorlar. Şimdi de Harbiye'ye girdiklerini haber aldık. Dahası, Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz erleri olduğunu öğrendik; fakat telgrafhaneyi işgal edip etmeyecekleri belli değildir.

Manastırlı

Hamdi

Harbiye telgrafhanesinden görevli Ali isimli görevlinin teli:

Sabahleyin İngilizler basarak, altı kişi şehit oldu; on beşe yakın da yaralı var. Şimdi İngiliz erleri dolaşıyor.

Şimdi, işte İngiliz erleri Harbiye Nazırlığına giriyorlar.

İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına.

Teli kes! İngilizler buradadır...

Paşa Hazretleri,

Harbiye telgrafhanesini de İngiliz deniz erleri işgal edip teli kestiği gibi, bir yandan da Tophane'ye giriyorlar.

Bir yandan da zırhlılardan asker çıkarılıyor.

Durum ağırlaşıyor efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit, 15 yaralımız vardır. Paşa Hazretleri, yüce buyruklarınızı bekliyorum.

16 Mart 1920.

Hamdi

Sabahleyin bizim erler uykuda iken, İngiliz deniz erleri karakola gelip giriyor. Erlerimiz uykudan şaşkın kalkınca çarpışmaya başlanılıyor.

Sonunda bizden altı kişi şehit oluyor, on beş kişi yaralanıyor. Bunun üzerine, önceden bu alçaklığı tasarlamışlar ki, hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu bölgesini ve Tophane'yi işgal etmişler.

Bir yandan da Harbiye Nazırlığını işgal etmişler. Dahası, şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesi bulunamıyor.

Şimdi de haber almış olduğuma göre, Derince'ye dek yayılıyorlarmış efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasına da el koydular sanırım. Tanrı

korusun. Buraya da gelmesinler. İşte Beyoğlu telgraf görevlileri, müdürleri geldiler. Kõumuşlar.

Hamdi

Hamdi Bey'in bu gelen son teliydi. O günden sonra Hamdi Bey maalesef bir daha tel alamadık.

Çocuk, daha acı olan neydi bilir misin ?

Bu yaşananlara bizden başka herkesin sesiz kalmasıydı. İstanbul hükümeti bu olanları protesto edemeyecek kadar acizdi. Saray' ise bu olanları gözyaşları içinde izliyor, içten içe kan ağlıyordu. Koskoca Osmanlı, bırak Anadolu'yu- Rumiliyi, payitahtına bile göz kulak olamıyordu.

Bilemezsiniz sizler, o günler çok acı günlerdi...

Ulusumuz çapulcuların oyuncağı olmuştu. Sırtları misali, Osmanlı Devleti'nin cenazesine toplamış her biri daha büyük parça koparmanın çabası içerisindeydiler.

Bizden başka, bu yaşananlara herkes sessiz diyorunuz. Sizin tepkiniz nasıl oldu?

Olayların sıcaklığı devam ederken, vakit kaybetmeden ulusumuzun bize sorumluluk gereği şu bildiriyi DÜNYA'YA deklere ettim:

16 Mart 1920

Protesto

İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalyan Siyasal Temsilcilerine, Amerika Siyasal Temsilcisine, Bütün Tarafsız Devletler Dışişleri Bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Millet Meclislerine verilmek üzere Antalya'da İtalyan Temsilciliğine

Ulusal bağımsızlığımızı temsil eden Meclisi Mebusan ile birlikte İstanbul'da bütün resmi daireler İtilâf devletlerinin askeri güçlerince resmen ve zorla işgal edilmiş; bu arada, ulusal amaçlara uygun iş gören birçok yurtsever kimselerin tutuklanmasına da girişilmiştir. Osmanlı ulusunun siyasal egemenliğine ve özgürlüğüne indirilen bu son yumruk; hayatımızı ve varlığımızı,

ne pahasına olursa olsun, savunmaya kararlı olan biz Osmanlılardan çok, yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün ilkelere; özgürlük ve ulus duygusu gibi bugünkü insan topluluklarının temeli olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiş demektir.

Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz savaşımın kutsallığına ve hiçbir gücün bir ulusu yaşamak hakkından yoksun bırakamayacağına inanıyoruz. Tarihin bugüne dek yazmadığı nitelikte bir yağınma olan ve Vilson ilkelerine göre düzenlenmiş bir Ateşkes Anlaşması ile ulusumuzu savunma araçlarından yoksun etmek gibi bir düzene dayanılarak yapıldığı için, ilgili ulusların şeref ve onurlarıyla da bağdaşmayan bu davranış üzerine yargıya varmaya, resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sının vicdanına bırakmakta yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa son olarak bir daha dünyanın dikkatini çekeriz.

Davamızın yasallığı ve kutsallığı, bu güç zamanlarda, Tanrı'dan sonra en büyük desteğimizdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

16/17.3.1920

Bütün Vali ve Komutanlara

İstanbul'un ve resmi dairelerin, özellikle Meclisi Mebusan'ın, İtilâf devletlerince resmen ve zorla işgal edilmiş olması ve bu eylemin, Ateşkes Anlaşması ile ulusu silahından yoksun ettikten sonra yapılması söz konusu edilerek, İtilaf devletleri temsilcilerine ve bütün tarafsız devletler dışişleri bakanlıklarıyla İtilâf devletlerinin Millet Meclisi başkanlıklarına protesto telleri çekilmek üzere gösteri toplantıları yapılması gerekli görülmektedir.

Protesto tellerinde özellikle, bu saldırının, Osmanlı egemenliğinden daha çok, yirmi yüzyıllık bir uygarlık ve insanlığın ortaya koyduğu özgürlük, ulusçuluk ve yurtseverlik ilkelerini vurmak olacağı ve Osmanlı ulusunun varlığını ve bağımsızlığını savunma konusundaki dayanç ve inancına bu olayın hiçbir

etki yapamayacağı, yalnız uygar ulusların bu saldırıya göz yummakla büyük bir tarihsel sorumluluk altına girmiş olacakları belirtilmelidir.

Tarafsız devletlerin dışişleri bakanlarıyla Millet Meclisi başkanlıklarına çekilecek teller, İstanbul'da ilgili makamlara verilmekle birlikte, Antalya'daki İtalyan Temsilcisi aracılığıyla da verilmelidir. Protesto tellerinin birer örneğinin de buraya gönderilmesini rica ederiz. Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Bu tepkilerimizin yanı sıra bir yandan da hem ulusumuza hem de bütün İslâm dünyasına seslenerek bu saldırıyı bir bildiri ile ayrıntılı olarak çeşitli araçlarla ilan ettik.

Devlet başkentinin de İtilâf Devletlerince resmi olarak işgali bizleri acilen yeni bir harekete sürükledi. Olağanüstü yetkileri olan yeni bir Millet Meclisinin oluşturulması artık elzemdi. İstanbul işgali sonrası yasama, adalet ve yürütme gücünden meydana gelen ulusal devlet gücünü kırmış ve Meclisi Mebusan, bu durum karşısında görev yapamayacağını hükümete resmi olarak bildirerek dağılmıştır.

Şu duruma göre devlet başkentinin korunmasını, ulusun bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak önlemleri düşünüp uygulamak üzere ulusça olağanüstü yetki verilecek bir meclisin Ankara'da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin bildirmiştik.

Ankara'da Millet Meclisinin açıp, faaliyet göstermesine İtilaf Devletlerinin nasıl bir cevabı olmuştur? Sizin önderliğinizdeki Meclisi muhatap olarak kabul edecekler miydi?

İngilizlerinde desteğiyle İstanbul'da tekrar bize karşı Damat Ferit Paşa, ivedi olarak yeniden işbaşına getirildi. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İstanbul'da bütün yıkıcı ve hain örgütlerin kurduğu birlik ve bu birliğin Anadolu içindeki bütün ayaklanma örgütleri ve bütün düşmanlar ve Yunan ordusu, elbirliği ile bize karşı çalışmaya başladılar.

Bu ortak saldırı sonucunda bizim faaliyetlerimizin "Padişaha Karşı Ayaklanma" fetvası, yayımlatarak durdurulması hedeflendi.

İstanbul Hükümeti, anlattığınıza göre her fırsatta size karşı tavır almaktan çekinmemişler. Merak esiyorum ve sormadan edemeyeceğim, İstanbul, sizinle hiç uzlaşma yoluna gitmedi mi?

Evet, aslında böyle bir girişimde bulunulmuştu. Mayıs ayı olsa gerek (1920) İstanbul’da bulunan Leon adında birisi Çanakkale üzerinden telle bizi aramıştı. Ankara’yı bulduktan ve bizim burada bulunduğumuzu anladıktan sonra dediler ki:

“Söyleyeceğimiz şeyler çok önemlidir. Onun için konuşmayı geceye bırakalım. Ordu merkezleri de aradan çekilsinler.”

O gece görüşmediler; ama, bir iki gece sonra yine aradılar. Bu kez karşımıza çıkan kimse, eski İzmir Valisi Nurettin Paşa imzasıyla bir tel yazdırdı. Bu telde şöyle deniliyordu:

“Ben, iki arkadaşımın birlikte, İstanbul’un sizinle anlaşmasına aracılık etmeyi yurda yararlı sayıyorum. Buradaki hükümet ve İngilizler bunu kabul ettiler. Sizin de kabul yanıtınızı bekliyoruz.”

Ancak! Nurettin Paşa, telini Temsilciler Kurulu (Heyeti Temsiliye) Başkanlığına yazmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ve hükümetinin kurulup çalışmaya başladığını ve Büyük Millet Meclisi’nin varlığını ve yasallığını saptayan Yurt Hainliği Yasasını bilmezlikten geliyordu.

Nurettin Paşa’nın telini, Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa’ya gönderdim. Kendisi Nurettin Paşa’ya karşılık verdi. Bu karşılıkta:

“Telinizi Temsilciler Kurulu Başkanlığına çekmekle gerçek durumu daha öğrenememiş olduğunuz anlaşılıyor.” dedi ve durumu açıkladıktan sonra: *“İstanbul’daki hangi makam Ankara’da hangi makamla görüşmek istiyor?”* diye sordu.

Bu tele imzasız olarak gelen yanıtta: *“Teli yazan kişiler şimdi burada değildir. Bunu bıraktılar, gittiler. Yarın saat onda size bilgi verilir.”* deniliyordu. Bundan sonra Nurettin Paşa, ikinci kez yine başvurdu. Bu kez: *“Telgraf yazışmaları ile anlaşamayacağımızdan siz, yetkili bir kurulunuzu İstanbul’a gönderin, görüşelim ve anlaşalım.”* diyordu.

Biz de karşılık olarak dedik ki:

“Pek doğrudur, gerçekten telgrafla anlaşılamayız; ama siz Mudanya’ya geliniz ve ne zaman gelebileceğinizi de bildiriniz. Bizim yetkilendireceğimiz kişiler de orada bulunur. Bursa’ya da gereken yönerge verildi.” Ondan sonra bir daha başvuran olmadı.

Hoca Müfit Efendi (Kırşehir) bu aracılık işine soyunan kişiyle ilgili; “Acaba gerçekten Nurettin Paşa mı idi?” diye sordu.

Ben de; “Evet gerçekten Nurettin Paşa.” Karşılığını vermiştim.

Ancak şunu da belirteyim, önemli bir nokta!

Nurettin Paşa aracılığı ile İstanbul’dan gelen bu isteğin, Anzavur’un Balıkesir bölgesinde yenildiği ve Bolu’da başarı kazanmaya başladığımız günlere rastlamasına denk gelmesini biraz manidar buluyordum.

Daha sonra Nurettin Paşa ile rastlaştınız mı? Bu konuyla ilgili bir şeylerden bahsetti mi?

Nurettin Paşa’dan bir daha telyazısı almadık. Ama kendisi Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile birlikte, 1920 yılı Haziranı ortalarında Ankara’ya geldi. Bizimle işbirliği etmeden önce kimi konular üzerinde görüşümüzü anlamak istediğini bildirdi.

Bu konular şunlardı; 1. Halifeliğe ve padişahlığa karşı düşünce ve görüşümüz; 2. Bolşeviklik konusundaki görüşümüz; 3. İtilâf devletlerine karşı, özellikle İngilizlere karşı dahi savaşa karar verip vermediğimiz. Bu görüşmede, Nurettin Paşa ile birlikte gelen Kâzım Paşa’dan başka, Fevzi ve İsmet Paşalar da bulunuyorlardı. Nurettin Paşa, birinci ve ikinci sorulara aldığı yanıtları pek inandırıcı bulmadı. Ama özellikle üçüncü sorunun yanıtı uzun ve ateşli tartışmalara yol açtı.

Çünkü biz demiştik ki amacımız, ulusal sınırlarımız içinde toprak bütünlüğümüzü ve ulusun tam bağımsızlığını sağlamaktır. Buna engel olmak üzere karşımıza çıkacak kuvvet, kim ve ne olursa olsun hiç duraksamadan çarpışınız ve başarı kazanınız. Bu konudaki karar ve inancımız kesindir.

İşte Nurettin Paşa, bir türlü buna inanamıyor ve bunu kabul edemiyordu. Sonunda kendisine dedik ki;

“Bu konuda görüşmeyi kabul etmekle yeni inançlar edinmek ve kararlar almak söz konusu değildir. Biz bu amaç için mücadele edeceğiz. Eğer sen de bizimle birlikte hareket etmek istiyorsan, bugüne değin ulusun, iyice belirmiş, gerçekleşmiş inançlarına uyacaksın!”

Kendiside bu ülküde mutabık olduğunu, işbirliği içinde olacağını söyledi. Ve görev talep etti!

Ondan sonra, kendisine verebileceğimiz uygun bir görev üzerinde konuşuldu. Kendisinin, “Konya Valisi ve Konya Bölgesi Komutanı” adıyla Yunan cephesinin güneyindeki bölgenin komutanı olmasını uygun gördük.

O esnada Yunanlıların Batı Cephesi üzerinde saldı Hızırlıklan olduğu istihbaratını aldık. İvedi olarak, ben bölgeye geçtim. Nurettin Paşa’nın görevlendirilme işini de Genel Kurmay Başkanı İsmet Paşa’ya bıraktım.

O günlerde düşmanlarımız tüm cephelerden saldırıya geçmişlerdi. Bunalımlı bir ortam vardı.

Bu bunalımı fırsat bilen Nurettin Paşa, görevi kabul etmesi için bir takım şartlar ileri sürmüştü. İsmet Paşa daha sonra gizli(şifreli) telle bana ilettili. Şart olarak, devlet işlerinde ve yurdun yönetilmesinde kendi fikirlerinin de alınmasını ve onun da bizzat onaylama kurulunda olmasını beyan etmiş.

Bu isteğinin kabul edilemeyeceğini kendisine söylenmesini söyledim. Ön gördüğümüz valilik ve komutanlık görevine de atanmamasını İsmet Paşa’ya bildirdi.

Bunu üzerine Nurettin Paşa, çektiği bir telde, kendisinin bu şekilde görevden alınmasının onur kırıcı bulunduğunu ve artık bir işbirliğinin mümkün olamayacağını bildirdi.

Oysa kendisinin görevden alınmadığını, çünkü henüz bir görevi olmadığını, atamasının onaylanmadığını bildirdik. İleri sürdüğü şartların kabulü mümkün değildi.

Efendim, az önce Nurettin Paşa'nın merak ettiği hususlardan konu açıldığında, Bolşeviklerle ilgili bir durumdan söz ettiniz. Sizin o günlerde bu konuda bir çalışmanız oldu mu?

Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, dışışleri ile ilgili ilk karar, Moskova'ya bir kurul göndermek olmuştur. Kurul, Dışışleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında idi.

11 Mayıs 1920'de Ankara'dan yola çıkan kurulun temel görevi, Rusya ile ilişki kurmaktır. Bu bağlamda biraz gecikmeli de olsa bir muhtakata varılmış, "Moskova Antlaşması²" diye anılan devletlerarası belge imzalanmıştı.

Düşman saldırılarının arttığı günlerde özellikle Yunan güçlerinin baskısı ve işgalleri adım adım büyüdüğü günlerde, biliyoruz ki Büyük Millet Meclisinde hararetli tartışmalar baş göstermeye başlıyor. Bu tartışmaları güçlükle yatıştırdığımızı da biliyoruz.

Ancak durum yavaş yavaş yenilgilerden, zafere dönmeye başladığında Meclis başta olmak üzere tüm ulusta sevinç ve erken kutlamalar başlıyor. Biraz da bu güzel günleri hatırlatmak istiyorum. Anlatır mısınız, İnönü zaferini mesela?

Ulusa çok görmemek gerekir. Erken kutlama demeye gerek! O gün için erken değil beklenen, özlenen bir zaferin kutlamasıydı.

İznik'ten, Gediz üzerinden Uşak'a dek bir çizgi tasarlayınız. Bu çizginin Gediz kuzeyinde kalan parçası iki yüz kilometredir. Gediz'den Uşak'a olan parçası da, yaklaşık olarak otuz kilometredir. Düşman üç tümenle bu kesimin kuzey ucundan Eskişehir üzerine doğru yürüdü. Bizim Gediz'de bulunan önemli kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman tümenlerini karşılamak zorundaydı.

Karşıladı, yendi; devrim tarihimize Birinci İnönü Zaferi'ni yazdı. Bir hayli mühim bir zaferdi.

İnönü Zaferi neden bu kadar kıymetliydi?

İtilaf güçleri, Anadolu'da bizim gücümüzü artık kabul etmişlerdi. Anlatayım.

İnönü zaferinden sonra şöyle bir yazı elime ulaştı:

Geyve İstasyonu-26.1.1921

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Ülkenin yüksek çıkarlarıyla ilgili önemli bir konu üzerinde Sadrazam Paşa'nın sizinle makine başında görüşmek istedikleri İstanbul Telgraf Genel Müdürünün 26.1.1921 günü saat 16.30'da yazdırdığı telle bildirilmektedir. Bu konudaki buyruklarınızı beklediğimi sunarım.

-Cevap olarak aşağıdaki teli çektim:

"İstanbul, Geyve ile doğrudan doğruya nasıl haberleşebilir? İstanbul'da Tevfik Paşa ile ya da herhangi biriyle haberleşip ilişki kurabilmem, Bakanlar Kurulu'ndan ve belki Meclis'in kararına bağlı bulunduğundan bu konuda şimdiden bir şey diyemem.

Tevfik Paşa ile telgraf görevlisinin bile açıktan açığa haberleşmesi, yabancılardan İstanbul'a karşı olan durumumuz üzerindeki görüşlerini alt üst edeceğinden, uygun değildir.

Ancak Tevfik Paşa bana değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine başvurmak dileğinde ise, bu dileği kabulü doğaldır. Bunun resmi olmayarak ve haberin bize ulaştırıldığı yolla Tevfik Paşa'ya duyurulmasında sakınca yoktur."

Bu cevap yazımın üzerine Tevfik Paşa'dan gecikmeden bir telgraf aldım. Bu telgraf bir nevi İnönü zaferinin bize katkısıydı!

Tel de açık ve net olarak şunlar yazıyordu:

İstanbul, 27.1.1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Ocakta Paris'te toplanan kurulun aldığı kararlar gereğince Doğu Sorununun çözümünü görüşmek üzere 21 Şubatta Londra'da İtilâf devletleri delegeleriyle Osmanlı ve Yunan hükümetleri delegelerinden kurulacak bir konferans, toplantıya çağrılacaktır.

Yürürlükteki antlaşmada, olaylar dolayısıyla zorunlu görülecek değişiklikler yapılacaktır.

Padişah Hükümetine gönderilecek çağrı için, Mustafa Kemal Paşa'nın ya da Ankara'ca yetki verilmiş delegelerin Osmanlı delegeler kurulu arasında bulunmaları koşulu ileri sürülmüştür.

Bu kararları, İtilâf devletlerinin İstanbul temsilcileri bildirdi.

Görevlendireceğiniz delegeler buradan seçeceğimiz kişilerle birleşerek yola çıkacaklardır. Kararınızı ve bu telin karşılığını bekliyorum.

Dikkatli davranılması gereken bir zamanda bulunduğumuzdan bu gibi kimi önemli bildirimler için telgraf yolunun açık bulundurulmasını rica ederim. Makine başında hemen yanıt verilebilecekse telgraf başında beklemekteyim efendim.

*Bir de şifre var efendim.

Tevfik

Şifresi açıldıktan sonra elimize ulaşan telgraf ise şuydu:

İstanbul, 27 Ocak 1921

Saat: 8 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Londra Konferansında etkin konuşmak için Yunanlıların, bir kolorduyu İzmir'e göndermekte ve Trakya'daki Kuvvetlerini de Anadolu'ya yollamakta olduğu ve on güne dek bir saldırıya başlayacakları inanılır kaynaklardan öğrenilmiştir.

Gecikmeksizin, hem resmi hem de özel mesajları, şu şekilde bildirdim:

“Ankara, 28 .1.1921

İstanbul’da Tevfik Paşa Hazretlerine

Ulusal buyruma dayanarak Türkiye’nin alın yazısını eline alan, yasal ve bağımsız tek egemen kuvvet, Ankara’da sürekli çalışmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’dir.

Türkiye ile ilgili bütün sorunları çözümleyecek ve her türlü dışişlerinde başvurulacak yer, ancak bu Meclis’in Bakanlar Kuruludur. İstanbul’daki herhangi bir kurulun hiçbir yönden yasal ve hukuksal bir niteliği yoktur. Bunun için, böyle bir kurulun kendine hükümet adını vermiş olması, ulusun egemenlik haklarına açıkça aykırıdır ve bu ad altında, yurdun ve ulusun hayatıyla ilgili işlerde dışarıya karşı, kendini başvurulacak yer olarak göstermesi uygun görülmez.

Kurulunuza düşen yurt ve vicdan ödevi, hemen durumun gerçeklerine uyarak, ulus ve ülke adına başvurulacak yasal hükümetin Ankara’da olduğunu kabul edip bildirmektir. Ulusumuz ve ülkemiz adına yasal yetkili hükümetin Ankara’da olduğunu İtilâf Devletlerinin anlamış oldukları kuşku götürmez ise de, sözü geçen devletlerin bu görüşlerini açığa vurmakta gecikmeleri, İstanbul’da aracı bir kurul bulunmasının kendileri için yararlı olabileceğini sanmalarından ileri geliyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti; barışı ve esenliği gerçek bir içtenlikle dilediğini açıklamış; yalnız ulusal haklarının tanınmasını istemekten öteye geçmeyen koşullarını birçok kez duyurmuş ve bu haklar tanınırsa, önerilecek görüşmeleri kabule hazır olduğunu bildirmiştir. İtilâf devletleri Londra’da toplayacakları konferansta Doğu Sorununu adalet ve hak çerçevesi içinde çözümlemeye karar vermişlerse, çağrılarını Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine doğrudan doğruya göndermelidirler. Yukarıda sözü edilen koşullara uygun olarak yapılacak çağrının Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince iyi karşılanacağını yeniden bildiririz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal”

Bunun arkasından da kendim özel olarak şu teli çektim:

“Tel Ankara, 28 Ocak 1921

İstanbul’da Tevfik Paşa Hazretlerine

Sizler gibi yaşadığı sürece bu ulusa ve ülkeye aralıksız olarak değerli hizmetlerde bulunmuş sayın bir kişi için, bütün geçmiş hizmetlerinizi tamamlayıp yüceltecek eşsiz, tarihsel bir fırsat çıktığı kanısındayız. Biz tam birlik içinde iş görmek istiyoruz. (İstanbul Hükümetinin) aracılığı ile çağrıldığımız konferansta, ülkeyi ayrı ayrı temsil edecek iki kurulun ne denli sakıncalar doğuracağını iyice anladığınıza inanıyoruz.

Ulusun, salt egemenlik haklarını koruma uğrunda harcadığı emekler, akıttığı hesapsız kanlar, birçok iç ve dış güçlüklerle karşı gösterdiği dayanç ve direnç, bugün karşısında bulunduğumuz elverişli yeni durumu yarattı. Bir yandan da dünya olayları dayanç ve direncimizin temel amacı olan tam bağımsızlığımızı sağlayıcı bir yolda gelişmektedir.

Bizi tutsak olmaya ve yıkılmaya zorlamak istemiş olan hükümetler karşısında, ulusal haklarımızı savunurken, maddi ve manevi bütün ülke güçlerinin birlikte hareket etmesi çok gereklidir. Bunun için Padişah Hazretlerinin, ülkede ulusal iradenin belirlediği tek yer olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni tanıdığını resmi olarak bildirmesi artık gerekli olmuştur. Böylece, İstanbul’un, ülkeye arka arkaya birçok zararlar getirdiği uğursuz denemeler sonunda anlaşılan ve ancak yabancılar yararına sürdürülen olağandışı durumuna bir son verilebilir.

İtilâf Devletleri temsilcilerinin yaptığı bildirim gösteriyor ki, İstanbul’dan gidecek bir delegeler kurulunun Londra Konferansına katılabilmesi, ancak bu kurulda Ankara Hükümetince tam yetki ile görevlendirilmiş temsilcilerin de bulunması koşuluna bağlıdır.

Böylece İtilâf Devletleri, Türkiye adına barış görüşmelerine katılacak delegelerin ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince gönderilebileceğini yeter bir açıklıkla ortaya koymuş oluyorlar. Eylemli ve hukuk bakımından ülkede yasal tek hükümet olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin koyduğu ve yayımladığı ilkeleri kabul buyurmanızı ve bu ilkelerin düşmanlarımızca da onaylanmasını kolaylaştırmak için bize katılarak durumunuzu dü-

zeltmenizi ve saptamanızı, tarih ve ulus karşısında yüklendiğimiz görev ve yetkiyle öneririz.

Böylece, savaşımızı mutlu bir sonuca eristirme işi çabuklaştırılmış olur. Birlik olarak çalışmak ve ulusal istekleri olanca gücümüzle savunmak düşüncesiyle yaptığımız bu öneri kabul buyrulmaz ve uygulanmazsa, padişahlık ve halifelik katında oturan Padişah Hazretlerinin durumunun sarsılması tehlikesinden haklı olarak korkulur ve biz, ulusal iradenin vermiş olduğu hukuka dayanan ve eylemli bütün yetkileri elinde bulunduran bir hükümet olarak şimdiden bildirir ve belirtiriz ki, bundan doğacak sorumluluk, önceden kestirilemeyecek olan bütün sonuçlarıyla, doğrudan doğruya Padişah Hazretlerinin olacaktır. Bu durum karşısında sizlerin, vicdan ve tarih görevinizi tam olarak yapmanızı ve sonucunu bize kesin ve açık olarak bildirmenizi bekliyoruz. Özel saygılarımızın kabulünü rica ederiz efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Aslında manevi ve maddi değeri kalmamış, ama varlığı da çok zararlı olan İstanbul Hükümetini ortadan kaldırmak önemlidir. Buna engel olanların başında padişah ve halife bulunuyordu.

Bundan dolayı bu makama durumun açıklık kazanması için, yapılacak ilk işin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ve Hükümetini tanıtmak olması gerekirdi. Gerçekte, elimiz altında ve yakınımızda olmayan bu makama karşı başka bir işlem uygulamaya, şimdilik maddi olanak da yoktu. Bunun için, Tevfik Paşa'ya yine o gün şu üçüncü teli de yazdım:

"Ankara, 28 Ocak 1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Resmi ve özel telyazımızdaki düşünce ve önerilerimizi aşağıda özet olarak yeniler ve gereğinin tez elden yapılmasıyla sonucunun bildirilmesini rica ederiz:

Padişah, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını kısa bir buyrukla açıklayacaklardır.

Bu buyruk, padişahlık ve halifelik makamının dokunulmazlığını temel ilke olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, şimdiki durumu, niteliği ve yetkisiyle Padişahın kabul buyurduklarını kapsayacaktır. Başkaca ayrıntıların eklenmesi, şimdilik karışıklığa yol açabilir.

Birinci madde hükmü yerine getirildiğinde yalnız ailece durumumuzun iç düzenlenmesi aşağıdaki gibi olabilir:

Padişah Hazretleri eskisi gibi İstanbul'da otururlar. Yetkili ve sorumlu olup her türlü saldırıdan korunmakta olan ve her türlü bağımsızlık koşullarını özünde toplamış bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümet, şimdilik Ankara'da bulunur. Elbette, artık İstanbul'da hükümet adı altında bir kurul kalmaz. Ancak, İstanbul'un özel durumu dolayısıyla Padişahın yanında, Büyük Millet Meclisi'nce görevlendirilecek ve yetki verilecek bir kurul bulundurulur.

3- İstanbul kenti ve dolayları yönetiminin nasıl düzenleneceği daha sonra düşünülür ve uygulanır.

4- Bildirilen koşullar kabul edilip uygulanınca, Büyük Millet Meclisi'nin onayladığı bütçemize padişah ve padişah soyundan kişiler için daha önce konulmuş olan ödenekle birlikte, görevlendirilecek bütün işyaların ve öbür aylıklıların aylıklarını vermek için gerekli paralar hükümetçe sağlanacak ve ödenecektir. Akçalı gücümüz (kudreti maliyemiz) bunu karşılayacak yeterlidir.

*Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal"*

Tevfik Paşa, kurulunu toplamış; şu yanıtı verdi:

"Konferansa dolaylı olarak çağrılmamız doğaldır. Çünkü İtilâf Devletleri hükümetlerinin temsilcileri buradadır. Bunun için, İstanbul'da bulunan ve

sizinle işbirliği yapmaya çalışan bir hükümet aracılığıyla bildirim yapılması pek doğal görülmelidir.

Şimdiye değin Anadolu'yu tanımayı bile gerekli görmeyen Avrupa hükümetlerinin, özellikle Anadolu delegelerinin konferansta bulunmalarını koşuldan saymaları sevindirici bir olaydır.

Bu bakımdan, bir yöntem sorunu yaratarak bu mutlu değişimden yararlanmamak, ulusa karşı yüklendiğiniz görevle hiç bağdaşmaz. Doğrusu aranırsa, birleştiğimiz kamuya duyurulduktan sonra, delegelerimiz de ayrı ayrı değil, hep birlik sayılır. Delegeler kabul edilen ilkeler çerçevesi içinde konuşacaklarına göre bu konuda bir sakınca düşünülemez. Demek, devlete ve ulusa karşı yükümlü olduğumuz görev, bu tarihsel anda bize uzatılan elden yararlanmayı kesin olarak buyurmaktadır.

Bundan kaçınmanın Yunan isteklerine karşı savunmasız kalmamıza ve ülkemizde daha uzun zaman savaş yıkımlarının sürüp gitmesine yol açacağı düşünülmelidir.

Aslında, isteklerimizi konferansta ileri sürmek ve hakkımızı Avrupa'ya duyurmak, söz gelişi, konferans sonuçsuz bile kalmış olsa bir zarar getirmez. Sizin ve arkadaşlarınızın yurtseverliği, bu fırsatın kaçınılmayacağı güvencesini vermektedir. Şimdiye dek eski hükümetlerce alınmış ve her iki yan için kötü sonuç vermiş olan kararlar kaldırılacağı doğal olduğundan aramızda artık ayrılık, gayrilik kalmamıştır.

Ancak, İstanbul işgal altında bulunduğundan, buradaki hükümetin kaldırılmasıyla, hükümet işlerinin büsbütün İtilaf Devletleri eline geçmesine ve sonuç olarak, antlaşmadaki, İstanbul'la ilgili maddelerin yürürlüğe konulmasına meydan verilmiş olacağı gibi, savaş halinde bulunduğumuz Yunan askerlerinin şu sırada İstanbul ve dolaylarında bulunuşu da, bu önerileri uygulanamaz bir duruma getirmiştir.

Kurulumuzun iş başında kalma düşüncesinin bu görüşlere etki yapmadığı yolunda size güvence vermeyi bile gerekli görmem. Gerçekte bugün en ivedilikle çözümünü gereken sorun, zamana yaklaşmakta olan konferansa delegelerimizi yetiştirmektir.

Biz konferansa katılmayacak olursak, Yunanlılar katılacakları için, yoklayın

(gıyabi) hüküm giymek ve davamızı yitirmek tehlikesi karşısında kalacağımızdan bu konuda sorumluluk kabul edemeyeceğimizi bildirir ve toplantı gününden önce konferans yerinde bulunmak yararımıza olacağından delegelerinizin ivedilikle buraya gönderilmesini rica ederim.

Sadrızam Tevfik''

Bu yazışmalara göre; Tevfik Paşa ve hükümeti, İstanbul ile Anadolu'nun birleşmesi için çalışmış olduğunu görüyoruz.

Doğrudur.

Biz de bunun için çalışmakta idik; şu ayrımla ki, Tevfik Paşa ve arkadaşları Anadolu'yu, eskiden olduğu gibi, İstanbul'a bağlamak ve tutsak etmek istiyorlardı. O İstanbul ki, düşman kuvvetlerinin elinde bulunuyordu. Tevfik Paşa ve arkadaşları, Anadolu'yu İstanbul hükümetine bağlamaya çalışıyor. Öyle bir hükümete ki, dünyada varlığına ses çıkanlmıyorsa düşman isteklerini kolaylaştırmaya yarayacak nitelikte görüldüğü içindi.

Tevfik Paşa ve arkadaşlarına göre elverişli durumun doğmasında Anadolu savaşının tümünden etkisi vardır. Kuşkusuz son kazandığımız İnönü Zaferi'nin de etkisi küçümsenmeyecek kadar kıymetlidir. Neden İnönü Zaferi'nin önemli olduğunu şimdi cevabını da vermiş oldum.

Halifelik ve Padişahlık makamı ile ilgili az önce bir görüş arz ettiniz. Biliyorsunuz ki sonradan saltanat ve halifelik kaldırılacaktı. Ancak Saltanat ve Halifeliğin kaldırılmasından önce meclisin nabzını tutunuz mu? Bu konuda Büyük Millet Meclisi'nde de bir görüş beyan ettiniz mi?

Evet, bu konuda mecliste gizli bir oturumumuz olmuştu. Hatta o günlerde mecliste Padişah ve Hilafet konusu arada çeşitli dedikodular yapıyordu. Bu yaşananlardan dolayı mecliste konuşmam yapmam elzem oldu. Mecliste şu düşüncelerimi dile getirdim:

"Türk ulusunun ve onun biricik temsilcisi bulunan yüce Meclis'in, yurt ve ulusun bağımsızlığını, yaşamasını güven altında bulundurmaya çalışırken, halifelik ve padişahlıkla, halife ve padişahla bu denli çok ilgilenilmesi sakınca-
lıdır. Şimdilik bunlardan hiç söz etmemek yüksek çıkarlar gereğidir. Eğer ama-
bugünkü halife ve padişaha olan bağlılığı bir daha söyleyip belirtmekse bu kişi
haindir.

Düşmanların, yurt ve ulusa kötülük yapmakta kullandıkları araçtır. Buna
"halife ve padişah" deyince, ulus, onun buyruklarına uyarak düşmanların is-
teklerini yerine getirmek zorunda kalır.

Hain ya da makamının gücünü ve yetkisini kullanması yasak edilmiş olan
kişi, aslında padişah ve halife olamaz. "Öyle ise, onu indirip yerine hemen baş-
kasını seçeriz." demek istiyorsanız, buna da bugünkü durum ve koşullar el-
verişli değildir.

Çünkü padişahlıktan ve halifelikten çıkarılması gereken kişi, ulusun içinde
değil, düşmanların elindedir. Onu yok sayarak başka birini tanımak düşünü-
lüyorsa, o zaman bugünkü halife ve padişah, haklarından vazgeçmeyerek İs-
tambul'daki hükümetiyle bugün olduğu gibi, makamını koruyup çalışmalarını
sürdürebileceğine göre, ulus ve yüce Meclis, asıl amacını unutup halifeler so-
runu ile mi uğraşacak?

Ali ile Muaviye çağını mı yaşayacağız?

Kısacası bu sorun geniş, ince ve önemlidir. Çözümü, bugünün işlerinden
değildir.

Sorunu kökünden çözümlmeye girişecek olursak bugün içinden çıkama-
yız. Bunun da zamanı gelecektir.

Bugün koyacağımız yasa ilkeleri varlığımızı ve bağımsızlığımızı kurtaracak
olan Millet Meclisi'ni ve ulusal hükümeti güçlendirecek anlam ve yetkiyi yü-
kümlenmeli ve dile getirmelidir!"

**Koruşmanızda söylediğiniz bu fikirler, mecliste itilafa sebep ol-
madı mı? Meclisin atmosferi nasıldı?**

Mecliste zaten çeşitli gruplaşmalar mevcuttu. Bu konudaki fikirle-
rimden ziyade böyle bir siyasi oluşumlar zaten mevcuttu.

Birinci Büyük Millet Meclisi'ne ulusça üye seçilirken Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yönetim kurulu üyeleri de ikinci seçmenler arasında bulundular.

Buna göre denilebilirdi ki, Büyük Millet Meclisi, bütünüyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi bir grubu niteliğini de taşıyordu. Gerçekten başlangıçta tutum böyle idi. Meclis genel kurulunun temel ilkesini oluşturuyordu.

Erzurum ve Sivas kongrelerinde saptanan ilkeler, son İstanbul Meclisi Mebusan'ınca kabul edilip berkitilerek Misakı Milli (Ulusal Ant) adı altında özetlenmişti.

Bu ilkeler, Birinci Büyük Millet Meclisi'nce de kabul edilmişti ve bunlara uygun olarak yurdun bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını sağlayacak bir bariyer elde edilmesine çalışılıyordu. Ama, zaman geçtikçe, Meclis'te birlik olarak çalışmanın sağlanıp düzenlenmesinde güçlükler doğmaya başladı.

En önemsiz konularda oylar dağınıyor, Meclisten iş çıkamıyordu.

Kimi kişiler buna bir çıkar yol bulmak için 1920 yılı ortalarında birtakım örgütler kurmaya kalkıştılar. Bütün bu girişimler, Meclis görüşmelerinin düzenli yürütülmesini sağlamak ve görüşülen konular üzerinde oyları toplayarak olumlu iş çıkarmak amacını güdüyordu.

İlk Anayasamıza kaynak olan 13 Eylül 1920 günlü bir programı Meclis'e sunmuştum. Bu programın, Meclis'te 18 Eylülde okunan kısmından başka, buna da temel olmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nin öz niteliğini ve yönetim yöntemiyle ilgili görüşleri saptayan ve Meclis'in açılışından sonra okunup kabul olunan önergemi de, bu kısım ile birlikte, "Halkçılık Programı" adı altında bastırılmış ve yaydımıştım.

Yukarıda bildirdiğim örgütler benim bu programımdan esinlenerek birtakım sanlar takınmaya ve programlar saptamaya başladılar. Bir bilgi vermiş olmak için bu örgütlerin belli başlılarının adlarını söyleyeyim:

Tesanüt Grubu (Dayanışma Grubu)

İstiklâl Grubu (Bağımsızlık Grubu)

Müdafaai Hukuk Zümresi (Hakları Savunma Grubu)

Halk Zümresi (Halk Grubu)

Islahat Grubu (Yenileştirme Grubu)

Bu gruplardan başka, adsız olarak, özel amaçlı kimi küçük örgütlerin de çalıştıkları anlaşıyordu.

Ancak, bu adlarını saydığım grupların her biri Meclis görüşmelerinde düzeni sağlamak ve oyları birleştirmek amacıyla kurulmuşlarsa da, bunların varlıkları tersine bir sonuç veriyordu.

Gerçekte sayıları çok, üyeleri az olan bu gruplar birbiriyle yarışmaya kalkışmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden Meclis'te hemen hemen bir kargaşa doğurmaya başlamışlardı.

Peki bu gruplaşmalara müdahale etmediniz mi? Nasıl bir çözüm ürettiniz?

Grupları birleştirmek ya da gruplardan birini güçlendirerek iş görmek için, dolaylı olarak çok çalıştım. Ama bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olmadıkları gördüm.

İşe el koymam zorunlu olmaya başladı.

Sonunda, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu adıyla bir grup kurmaya karar verdim.

Bu grup için yaptığım programın başına bir ana madde koydum. Bu maddenin özü, iki noktada toplanıyordu.

Birinci nokta şu idi: Grup, Misakı Milli ilkelerine bağlı kalarak ülkenin bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını sağlayıcı bir banışı elde etmek için, ulusun bütün maddi ve manevi gücünü gereken ereklere yöneltip kullanacak ve yurdun resmi, özel bütün örgütlerini ve kuruluşlarını bu ana amaca yararlı kılmaya çalışacaktır.

İkinci nokta ise şuydu: Grup, devletin ve ulusun örgütlerini, Ana-

yasaya uygun olarak şimdiden yavaş yavaş saptamaya ve hazırlamaya çalışacaktır.

Bütün grupları ve Meclis üyelerinin çoğunu çağırarak bu iki ilke üzerinde birleşmelerini sağladım. Daha sonra ise grubun başkanlığını da üzerime aldım.

Yani, ülkede nasıl bir Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti varsa, Mecliste de onun bu ad altında bir siyasal grubu kurulmuş oldu.

Bu grup için, meclisteki ilk resmi partileşme hareketi diyebilir miyiz?

(Bu sorum üzerine, Mustafa Kemal'in bakışları üzerimde donuklaştı, kısa bir an düşündü, başıyla da destek verirdesine:)

Mümkündür!

Kütahya-Eskişehir Savaşlarına ilişkin bir sorum olacaktı. Bu savaşlarda yenilgi söz konusu. Bu mağlubiyet, ordumuzun moralini olumsuz etkilediğini söylemiş olsak sanırım doğru bir tespit olacaktır. Sizin için de aynı şeyi söylemek mümkün müdür?

Benim için aynı durum geçerli değil. Esasen benim için planlı bir geri çekilmedir.

Anlatayım.

İkinci İnönü Savaşından sonra genel seferberlik yapmış olan Yunan ordusu, insan, tüfek, makineli tüfek ve top sayısı bakımından bizim ordumuzdan önemli derecede üstündü.

Temmuzda Yunan ordusu saldırıya başladığı zaman ulusal hükümetin ve savaşımın gelişimi, bizim daha genel seferberlik yapmama ve böylece ulusun bütün kaynaklarını ve araçlarını, başka hiçbir şey düşünmeksizin, düşman karşısında toplamaya uygun ve elverişli görülmemiştir.

İki ordu arasındaki kuvvet, araç ve koşullar oransızlığının elle tutulur başlıca nedeni budur. Bunun sonucu olarak tümenlerimizin özellikle taşıtlarını daha sağlayıp tamamlayamadığımızdan, bunların hareket güçleri yoktu.

Yunan ulusunun bütün gücüyle yaptığı bu saldırı karşısında bizim askerlik yönünden temel ödevimiz, ulusal savaşımın başından beri izlediğimiz ödevdi ki; o da: "Her Yunan saldırısı karşısında kaldıkça bu saldırıyı, direnerek ve uygun hareketler yaparak durdurmak ve boşa çıkartmak, yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak" diye özetlenebilir.

Son düşman saldırısı karşısında da bu temel ödevi gözden uzak tutmamak gerekiydi.

Bu düşünce ile 18 Temmuz 1921 günü İsmet Paşa'nın Eskişehir güneybatısında, Karacahisar'da bulunan karargâhına giderek durumu yakından inceledikten sonra, İsmet Paşa'ya genel olarak şu yönergeyi vermiştim:

"Orduyu, Eskişehir kuzey ve güneyinde topladıktan sonra düşman ordusuyla araya büyük aralık bırakmak gerekir ki, orduyu derleyip toparlayıp güçlendirebilelim. Bunun için Sakarya doğusuna değin çekilebilirsiniz. Düşman hiç durmadan ilerlerse hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden destek örgütleri (menzil hatları -lojistik) kurmak zorunda kalacak; her halde ummadığı birçok zorluklarla karşılaşacaktır. Buna karşılık, bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli koşullar içinde olacaktır. Bu yolda hareketlerimizin en büyük sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve birçok topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek manevi sarsıntıdır. Ama az zamanda, elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla bu sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin; gereğini duraksamadan uygulayalım. Başka türden sakıncalara karşı koyarız." demiştim.

Anlayacağınız, bizimkisi insani kayıp vermeden, ordumuzun toparlanması için zaman kazanmak ve onları çektiğimiz bölgede hazırlıksız yakalamaktı.

Zaten daha sonra da bildiğiniz gibi Sakarya savaşıyla harekete geçecek ve düşmanı bozguna uğratacaktık.

Sakarya zaferinden sonra tekrar ordumuzda yüksek moral tesis olunmuştu. Bu motivasyonu diri tutmak ve düşmanın üzerine çöken korkuyu pekiştirmek için büyük bir taarruza hazırlanmamız gerekiyordu. Zaman kaybetmeden de hazırlılara başladık.

Büyük taarruzla ilgili saldırı kararından ve süreçten bahseder misiniz?

Gerçekte ordumuz, gereksemelerini ve eksiklerini tamamlamak üzereydi. Ben, daha Haziran ortalarında saldırıya karar vermiştim. Bu kararımı Cephe Komutanı ile Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı, yalnız bunlar biliyorlardı.

O günlerde İzmit-Adapazarı doğrultusunda bir geziye gidiyor gibi yola çıktığım zaman, Ankara'da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'yla görüştüğümde sonra, o zaman Milli Savunma Bakanı olan Kâzım Paşa'yı da Sanköy istasyonuna dek yanımda götürerek oraya çağırdığım Cephe Komutanı İsmet paşayla birlikte saldırı için gerekli hazırlıkların ivedilikle bitirilmesi ile ilgili kararlar aldık.

Artık büyük saldırıdan söz etmek zamanı gelmişti. Bilirsiniz ki Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra düşman ordusu, büyük ve kuvvetli bir grupla Afyonkarahisar-Dumlupınar arasında bulunuyordu. Bir başka kuvvetli grubu ile de Eskişehir bölgesinde idi. Bu iki grup arasında yedek kuvvetleri vardı. Sağ yanını, Menderes bölgesinde bulundurduğu kuvvetlerle, sol yanını da İznik Gölü kuzey ve güneyindeki kuvvetleriyle koruyordu. Denilebilir ki, düşman cephesi Marmara'dan Menderes'e kadar uzanıyordu.

Düşman ordusunun kuruluşunda üç kolordu ve birtakım bağımsız birlikler bulunuyordu. Üç kolordusunda on iki tümen vardı. Bağımsız birlikleri de ayrıca üç tümene eşitti. Biz, Batı Cephesindeki kuvvetlerimizi iki ordu olarak örgütlemiş ve düzenlemiştik. Bundan başka, doğrudan doğruya cepheye bağlı örgütlerimiz de vardı.

Bizim bütün birliklerimiz on sekiz tümen idi. Bundan başka, üç tü-

menli bir süvari kolordumuz ve ayrıca er sayıları daha az olan iki süvari tümenimiz vardı. Kuruluşları başka başka olan iki düşman ordu karşılaştırılırsa, iki yarın insan ve tüfek güçleri aşağı yukarı birbirine denk bulunuyordu.

Yalnız, Yunan ordusu, -dünyanın özgür ve kendisine yardımcı olan sanayiine dayandığı için- makineli tüfek, top, uçak, taşıt, cephane ve teknik gereç bakımından daha üstün bir durumda bulunuyordu. Öte yandan bizim ordumuzun da süvari sayısı bakımından üstünlüğü vardı.

Kısaca ödevimize iyi çalışmıştık. Tüm olası senaryolara hazırlıklı olmalıydık. Bu olmak veya ölmek savaşıydı. Bu şuurla hareket ediyordu!

Sonra ne olduğunu biliyorsunuz!

26 ve 27 Ağustos günlerinde, yani iki gün içinde, (Afyon) Karahisar'ın güneyinde 50 ve doğusunda 20-30 kilometre uzunluğunda 26 ve 27 Ağustos günlerinde, yani iki gün içinde, (Afyon) Karahisar'ın bulunan berkitilmiş düşman cephelerini düşürdük.

Yenilen düşman ordusunun büyük kuvvetlerini 30 Ağustosa değin, Aslıhanlar yöresinde çevirdik.

30 Ağustosta yaptığımız savaş sonunda düşmanın ana kuvvetlerini yok ettik ve tutsak ettik.

Düşman ordusu Başkomutanlığını yapan General Trikupis de tutsaklar arasındaydı. Demek, tasarladığımız kesin sonuç beş günde alınmış oldu.

31 Ağustos 1922 günü ordularımız, ana kuvvetleri ile İzmir'e doğru yürürken, başka birlikleri ile de düşmanın Eskişehir ve kuzeyinde bulunan kuvvetlerini yenmek üzere ilerliyorlardı.

Başkomutanlık Meyden Savaşı diğer İtilaf güçlerince nasıl karşılandı? Bu süreçte anlatır mısınız?

İstanbul'daki Fransız Olağanüstü Komiseri General Pelle (Pellé) benimle görüşmek üzere İzmir'e geldi.

“Yansız Bölge” adıyla andığı bir bölgeye ordularımızın girmemesinin uygun olacağını öğütledi.

Ulusal Hükümetimizin böyle bir bölge tanımadığını, Trakya’yı da kurtarmadıkça ordularımızın durdurulamayacağını söyledim.

General Pele, Bay Franklen-Buyon’un benimle görüşmek üzere gelmek istediği yolunda almış olduğu özel bir teli bana gösterdi. Kendisini İzmir’de kabul edeceğimi söyledim. Bay Franklen-Buyon bir Fransız savaş gemisiyle İzmir’e geldi.

Fransa Hükümetinin kendisini, **İngiltere** ve **İtalya** Hükümetlerinin de uygun görmesi üzerine benimle görüşmeye gönderdiğini söyledi.

Biz Franklen-Buyon’la görüşürken, İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanları imzasıyla, 23 Eylül 1922 günlü bir nota geldi. Bu nota, temel olarak, iki sorunu kapsıyordu. Biri, savaşın durdurulması; öbürü konferans ve barış ile ilgiliydi.

Biz, Rumeli’de ulusal sınırlarımıza dek Doğu Trakya’yı baştanbaşa almadıkça savaştan vazgeçemezdik.

Ancak, yurdumuzun bu parçasından düşman birlikleri çıkarlınca daha çok bir eyleme kendiliğinden gerek kalmayacaktı. Bu notada, Venedik ya da başka bir kentte toplanacak olan ve İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devletleriyle Yunanistan’ın çağrılacağı bir konferansa delegelerimizi göndermeyi isteyip istemeyeceğimiz soruluyor; ayrıca, görüşmeler sırasında Boğazlar’daki yansız bölgelere asker göndermezsek, Edirne ile birlikte Meriç’e dek Trakya’nın, bize geri verilmesine ilişkin isteğimizin iyi karşılanacağı bildiriliyordu.

Notada Boğazlar’dan, azınlıklardan, Milletler Cemiyeti’ne girmemizden de söz edilmekteydi.

Konferansın toplanmasından önce Yunan birliklerinin, İtilâf Devletleri komutanlarının çecekleri bir çizginin gerisine çekilmeleri için İtilâf Devletlerinin erkini kullanacağına söz veriliyor ve bu konuda görüşülmek üzere Mudanya’da ya da İzmir’te bir toplantı yapılması öneriliyordu.

Mudanya’da görüşülmesine karar verildikten sonra bizi temsilen İsmet Paşa’ya görev verdim. İsmet Paşa’nın başkanlığındaki heyetimiz, Trakya’nın Batısındaki bölge hususundaki isteklerimizi elde ettikten sonra tarihi ateşkes antlaşması olan Mudanya karşılıklı imzalandı.

İsmet Paşa’nın Mudanya’daki başarısı, sanırım onun Lozan’a gitme yolunu açmıştır, diye düşünebilir miyiz?

Düşünebilirsiniz yanlış olmaz...

Güvendiğim bir isimdi. Fevri karar almayan, karar aşamasında fikirlerimi gözetten bir komutandı. Diplomaside de iyi bir siyasetçi olabileceğini Mudanya’da kanıtlamıştı.

İsmet Paşa’ya, bir olupbitti biçiminde, Dışişleri Bakanı olacağını, ondan sonra da barış konferansına Delegeler Kurulu Başkanı olarak gideceğini söyledim. Paşa, birdenbire şaşırdı. Asker olduğunu ileri sürerek özür diledi. En sonunda, önerimi bir buyruk sayarak kabul etti. Yine Ankara’ya döndüm. Bu sırada 28 Ekim 1922’de, İtilâf Devletleri bizi Lozan’da toplanacak barış konferansına çağırırdı.

Ama Lozan ile ilgili yeri gelmişken şunu da ekleyeyim. İtilaf Devletleri hala İstanbul Hükümetiyle ilgili planları devam etmekteydi. Çünkü Lozan’a davet edilen Ankara Hükümeti’nin yanında İstanbul’u da görmek istiyorlardı.

Siz ne yapmayı düşündünüz? Bu çağrının benzerini Londra konferansından da hatırlıyoruz. Bu kez cevabınız ne oldu?

Bu ikiliği ortadan kaldırılması konusunda temelli bir çözüm bulmak zorundaydım. Aksi halde her resmi toplantılarda bu gibi durumlarla karşılaşmamız olası olacaktı.

Bu ortaklaşa çağırılma olayı, padişahlığın kaldırılması işini kesin olarak sonuçlandırdı.

1 Kasım 1922 günlü yasa çıkararak, halifelik ile padişahlık birbirinden ayırdık. İki buçuk yılı aşan bir zamandan beri eylemli olarak erkini yürüten ulusal egemenlik berkitildi.

Halifelik ise açık hakları olmaksızın bir süre daha bırakıldı.

Bilindiği üzere, padişahlık ve halifelik makamları ayrı ayrı ve birleşik olarak önemli sorunlardan sayılmaktaydı. Bunu doğrulayan bir anımı anlatayım:

1 Kasım 1922 gününden önce, Meclis çevrelerindeki muhalifler, benim padişahlığı kaldıracam yolunda telaşlı ve heyecanlı propaganda yapıyorlardı.

Rauf Bey, bir gün Meclisteki odama gelerek benimle önemli birtakım işleri görüşmek istediğini; akşamleyin Refet Paşa'nın Keçiören'deki evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi.

Rauf Bey'in önerisini kabul ettim. Fuat Paşa'nın orada bulunmasına izin vermemi istedi; onu da uygun gördüm.

Refet Paşa'nın evinde dört kişi toplandık. Rauf Bey'den dinlediklerimin özeti şu idi: Meclis, padişahlığın, belki de halifeliğin ortadan kaldırılması düşüncesinde bulunulduğu kaygısıyla üzgündür. Sizden ve sizin gelecekte alacağınız durumdan kuşkulmaktadır. Bunun için, Meclise ve dolayısıyla ulus kamuoyuna güvence vermeniz gereğine inanıyorum, şeklinde konuştu.

Anlayacağınız bu konu fazla uzamaması elzemdi. Hem mecliste hem de uluslararası arenada ayağımıza dolanan bir engeldi. Bilindiği üzere biz de gereğini yaptık.

Bu gelişme sonucunda Sultan Vahdettin artık İstanbul'dan ayrılacağını biliyoruz. Bu ayrılma olayını bize nasıl anlatırsınız? Sizin önceden gideceğine ilişkin bir bilginiz var mıydı? Ya da sizin bir emriniz üzerine mi ayrılmaya zorlandı?

Önceden bir bilğim yoktu. Ancak ayrılması gerektiğini bence hissetmişti. Çünkü elinden tüm vasıfları alınmış devrik bir padişahı. Ankara hükümeti varken artık tek başına bir şey elde edemeyeceğini de biliyordu. O güne kadar onu koruduklarını sandığı İngilizlere sığınmayı seçti.

Ancak yeni kurulmuş bir devlette bizim iki başlılığa müsaade et-

meyeceğimizi de artık net olarak anlamıştı. Can güvenliğinin olmadığı bahane ederek önce İngilizlere sığınmış ardından ise deniz yoluyla ayrılmıştır.

(Arkasında bıraktığı ve o gün ajanslarda da paylaşın mektubun bir örneğini okumam için bana uzattı. Mektupta aynen şu ifadeler yazmaktaydı:

Mektup Örneği

17 Kasım 1922

Bir sayısını ilişik olarak sunduğum resmi bildiride yazıldığı gibi, Padişah Hazretleri İngiltere'nin koruyuculuğuna sığınarak bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'dan ayrılmıştır....

İmza

Harington)

Peki, Vahdettin'in Halife vasfı üzerindeyken yurttan ayrılmış olması gelecekte sorun teşkil etmez miydi?

Sorun olacağı kesindi. Bizim kontrolümüzden çıkan halifelik ciddi durumlara neden olabilirdi.

Bundan dolayı da Türkiye Büyük Millet Meclisi öncelikli olarak, Vahdettin'i halifelikten çıkardı; yerine, sonuncu halife olan Abdülmecit Efendi seçti.

Böylece olası sorunun önüne geçildi. Bu esnada halifelik makamının da sembolik olması için bir kısım düzenlemeler yaptık.

Bu gelişmeyi halk nasıl karşıladı ve Halifeliğin daha sonra kaldırılması meselesi ile ilgili bize ne anlatmak istersiniz?

Padişahlığın kaldırılışı, halifelik makamının yetkisiz kalışı üzerine, halk ile yakından görüşmek, ruh durumunu ve düşünce eğilimini bir daha incelemek önemliydi.

Bu amaçlarla, Anadolu'da bir gezi yapmak üzere Ankara'dan ayrıldım.

Eskişehir'den başlayarak İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir'de halkı uygun yerlerde toplayarak uzun söyleşiler yaptım. Bana diledikleri gibi serbest sorular sormalarını halktan istedim. Sorulan sorulara, yanıt olmak üzere, altı saat, yedi saat süren konuşmalar yaptım.

Halk en çok şunları merak ediyordu:

Lozan Konferansı ve sonucunun ne olacağı, ulusal egemenlik ve halifelik katı, bunların durumları ve ilişkileri; bir de kurmak istediğimi öğrendikleri siyasi parti...

Lozan Konferansı görüşmelerini, olduğu gibi, her yerde özetliyordum. Olumlu sonuç alınacağına olan inancımı da söyleyerek ulusu kaygıdan kurtarmaya çalışıyordum.

Halkın, ulusal egemenlik ile halifelik katının durumlarını ve bunların birbiriyle olan ilişkilerini öğrenmek istemekte ve bunun için kaygılanmakta hakkı vardı.

Çünkü, Meclis 1 Kasım 1922 günlü kararıyla, kişisel egemenliğe dayanan hükümet biçiminin 16 Mart 1920'den başlamak üzere ve sonsuz olarak, tarihe kanıştığını bildirdikten sonra birtakım Hocalar, "Müşüman kamuoyu kuşkulara ve üzüntülere düşmüştür." diyerek çalışmaya koyuldular.

"Halifelik demek, hükümet demektir. Halifeliğin haklarını ve görevlerini ortadan kaldırmak hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir." savını ortaya atmışlardı.

Meclisin, ulusun kaldırdığı kişisel egemenliği halifelik katında sürdürmek ve padişah yerine halifeyi koymak tutkusuna düşmüşlerdi.

Bir takım gerici grup: "Halife Meclisin, Meclis Halifenindir." gibi bir uydurma sözle Millet Meclisini, Halifenin danışma kurulu ve Halifeyi, Meclisin ve dolayısıyla devletin başkanı gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir.

Bu şekilde hem mecliste hem de halk arasında bir provokasyon kol geziyordu.

Anladığımı kadariyla, bazı kimseler ve peşindekiler Halifeyi, padişah soyundan olması münasebetiyle ona bir takım olağanüstü yetkiler vermek istiyorlarmış. Doğru anlamış mıyım?

Evet tamimiyle doğru. Bazı siyasiler sultan ya da padişah sanını taşıyan bir hükümdar yerine, sanı halife olan bir hükümdar koyarak konuşmuşlar ve savlarda bulunmuşlardı. Şu ayrımla ki, herhangi bir ülkenin ve ulusun devlet başkanı yerine dünyanın dört bucağında düzensiz yığınlar olarak yaşayan, çeşitli soydan üç yüz milyonluk bir topluluğa sözü geçecek bir devlet başkanından ve onun görevlerinden, yetkilerinden söz etmişlerdi.

Bütün Müslümanlara egemen olacak bu ulu devlet başkanının eline kuvvet olarak, üç yüz milyon Muhammet ümmetinden yalnız on, on beş milyon Türk halkını vermişlerdi.

Halife adındaki devlet başkanı, “bütün Müslümanların (ümmetlerin) işlerini yönetecek ve dünya işleri ile ilgili kurallardan, çıkarlarına en elverişli olanlarını uygulayacak” idi. Bütün Müslümanların, “haklarını savunacak, onların bütün işlerine etkin bir dayanaç ve istemle” el atacaktı.

Halife adını taşıyan hükümet başkanı, dünya yüzündeki üç yüz milyon Müslüman arasında adaleti sürdürecektir, kamu haklarını gözeticektir, dirlik düzenliği ve güveni bozacak olayları önleyecek, Müslümanlara başka dinden olanların yapabilecekleri saldırılara engel olacaktı. Müslüman topluluğunun esenliğini sağlamaya yarayacak uygarlık ve bayındırlık koşullarını hazırlamakla yükümlü bulunacaktı.

Bu denli bilgisiz, dünya durumu ve dünya gerçekleriyle bu denli ilgisiz olan Bazı siyasi Hocalar ve benzerlerinin ulusumuzu aldatmak için sırf kendi çıkarları doğrultusunda; Müslümalığı, İslam’ı bir araç olarak kullanmak istemektedirler. Onların ileri sürdükleri gerekçelere ve kuramlara göre halife denilen hükümdar Çin, Hint, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus, Ceza-yir, Fas, Sudan, kısacası dünyanın her yerindeki Müslümanların ve Müslüman memleketlerinin işlerini elinde tutacaktı.

Bu kuruntunun hiçbir zaman gerçekleşmemiş olduğunu bilirsiniz. Müslüman topluluklarının birbirinden bütbütün başka amaçlarla ayrıldıkları, Emevilerin Endülüs'te (İspanya'da), Alevilerin Mağrip'te (Kuzeybatı Afrika'da), Fâtımilerin Mısır'da, Abbasilerin Bağdat'ta birer halifelik yani saltanat kurdukları; dahası, Endülüs'te her bin kişilik bir topluluğun "bir halifesi (Emirülmüminin) ile bir minberi" bulunduğu tarihi bir gerçektir.

Bu tarihsel gerçeği bilmezlikten gelerek, hemen hepsi yabancı devletlerin uyruğu olan, ya da bağımsız olan Müslüman uluslara ve devletlere halife adıyla bir devlet başkanı atamak akıl ve gerçekle bağdaşabilir miydi? Özellikle, böyle bir hükümdar makamını korumak için bir avuç Türkiye halkını bu işe bağlamak, onu yok etme yolunda uygulanagelen önlemlerin en etkilisi olmaz mıydı?

"Halifenin görevi dinsel değildir. Halifeliliğin temeli maddi güç ve egemenlik erkidir." diyenlerin, halifeliliğin devlet, halifenin devlet başkanı olduğunu söyleyip tanıtladıkları; amaçlarının da halife sanını taşıyan bir kişiyi Türkiye Devletinin başına geçirmek olduğu kolaylıkla anlaşılabildi.

Halifelik makamının kimileri için siyaset oyuncağı haline geldiğini böylelikle görmüş olduk. Bu gerekçelerden dolayı oyuncağı ortadan kaldırılmasının gerekliliğini düşünmeye başlamıştık.

2023'e yaklaştığımız ve Milli Mücadele'de bir yüzyılı geride bıraktığımız günümüz Cumhuriyet gençleri bazı, İslamcı yazarların bu kapsamda sizi karalamalarına şahit oluyoruz. Galiba bu kadar üzzerinize gelinmesinde Halifelik mevzusu tek sebep olmaması gerek! Bu konuda bize anlatacaklarınız var mı?

Yeni Anayasamızda Meclisin görev ve sorumluluklarını içeren maddeler vardı. Bunlardan biri ise Meclisin ilk görevi olarak, "din buyruklarının yürütülmesi" vardır.

İşte, bunun nasıl bir görev olduğunu ve "din buyrukları" teriminin amacın ne olduğunu anlamakta duraksayanlar vardır. Çünkü sözü geçen maddede Büyük Millet Meclisinin: "Yasaları yapmak, de-

ğıştırmek, yorumlamak, kaldırmak vb. gibi” sayılan görevleri o denli geniş ve açıktır ki, ayrıca ve bağımsızca “din buyruklarının yürütülmesi” diye bir kalıbın bulunması gereksiz görülmektedir.

Çünkü “şer’i” demek, yasal demektir; “din buyrukları” demek de, yasa buyrukları demektir; başka bir şey değildir ve olamaz. Başka tür-lüsü, çağdaş hukuk anlayışıyla bağdaşmaz. Bu böyle olunca “din buyrukları (Ahkâm-ı şer’iye)” terimiyle anlatılmak istenen kavramın büsbütün başka bir şey olması gerekir.

İlk Anayasayı hazırlayanlara kendim başkanlık ediyordum. Yap-makta olduğumuz yasa ile “din buyrukları” teriminin bir ilişkisi ol-madığını anlatmaya çok çalıştık; ama bu terimden, kendi sanılanınca bambaşka bir anlam çıkaranları inandıramadık.

İkinci bir nokta ise, yeni Anayasanın ikinci maddesinin başındaki: “Türkiye Devletinin dini, İslam dinidir.” tümcesidir.

Bu tümce daha Anayasaya geçmeden çok önce, İzmit’te, İstanbul ve İzmit gazetecileriyle yaptığımız uzun bir görüşme ve konuşma sı-rasında bir gazetecinin şu sorusu ile karşılaştım:

“Yeni hükümetin dini olacak mı?”

Açıkça söyleyeyim ki, bu soruyla karşılaşmayı hiç de istemiyordum.

Pek kısa olması gereken karşılığın o günkü koşullara göre ağız-m-dan çıkmasını henüz istemiyordum.

Çünkü, uyrukları arasında çeşitli dinlerden topluluklar bulunan ve her dinden olanlar için adaletli ve eşit işlemler yapmak ve mahke-melerinde adaleti, kendi uyruğuna ve yabancılara eşit olarak uygula-makla yükümlü olan bir hükümet, din ve düşünce özgürlüğüne saygı göstermek zorundadır. Hükümetin bu doğal niteliğini, kuşkulu anlam çıkmasına yol açacak niteliklerle sınırlamak elbette doğru değildir.

“Türkiye devletinin resmi dili Türkçedir.” dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükümetle yapılacak resmi işlerde, Türk dilinin kulla-nılması gereğini herkes doğal sayar. Ama, “Türkiye devletinin dini,

İslam dinidir.” cümlesi, böyle mi anlaşılıp kabul edilecektir? Bunun, elbette açıklanması ve yorumlanması gerekir.

Gazetecinin sorusuna karşı:

“Hükümetin dini olamaz!” diyemedim; tersini söyledim:

“Vardır efendim İslam dinidir.” dedim. Ama hemen; “İslam dininde düşünce özgürlüğü vardır.” diye sözlerimi açıklamak ve yorumlamak gereğini duydum.

Demek istedim ki hükümet, düşünce ve inançlara saygı göstermekle bağımlı ve yükümlüdür.

Gazeteci, verdiğim yanıtı elbette akla yatkın bulmadı ki yeniden şöyle bir soru sordu:

“Yani hükümet bir dine bağlı olacak mı?”

“Olacak mı, olmayacak mı bilmem!” dedim.

İşi kapatmak istedim; ama kapatamadım. Epey zorlandım...

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da, yeni Anayasa yapılırken, “laik hükümet” teriminden dinsizlik anlamı çıkarmaya eğilimli olanlara ve bundan yararlanmak isteyenlere fırsat vermemek amacıyla, yasanın ikinci maddesini

“Türkiye Devletinin dini, dinî İslâm’dır” şeklinde anlamsız bir hale getirilmesine göz yumuldu. Bu madde fazla değil bir yıl sonra tekrar düzenlenerek:

“Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi Laik ve Devrimcidir. Devlet dili Türkçedir. Başkent Ankara’dır.” olacak şekilde değiştirildi. Ancak bu gecikmeli düzenleme bile yine bizi dinsizlik yaftasından kurtaramadı.

Gördüğün gibi Halifelik mevzusunun üzerine bir de laik tartışması eklenince ben ve ekibim maalesef dinsizlik algısıyla yıpratılmaya çalışıldı. Bu denli üzerimize gelinmesinin bir nedeni de o günlerde yeni bir parti kuruyor olmamızdı. Ancak o günlerde başlayan partimizi karalama çalışmalarından 100 yıl geçmiş olmasına rağmen hala devam etmekte...

Partinizin çok eleştirilere maruz kaldığınız biliyoruz bununla ilgili süreci ve neler yaşandığınızı anlatır mısınız?

İlk olarak, 7 Aralık 1922’de, Ankara basını aracılığı ile, “Halk Partisi” adında halkçılık ilkesine dayanan bir siyasal parti kurmak isteğinde olduğumu bildirerek bu partinin nasıl bir program izlemesi gerektiği üzerinde bütün yurtseverlerle bilim adamlarının yardım etmelerini ve katılmalarını dilemiştim.

Kimi kişilerin yazılı olarak bildirdikleri düşüncelerden ve halkla yaptığım konuşmalardan çok yararlandım.

En sonu 8 Nisan 1923’de, görüşlerimi dokuz ilkede saptadım. İkinci Büyük Millet Meclisi’nin seçimi sırasında bastırıp yayımladığım bu program, partimizin kuruluşuna temel olmuştur.

Yayımladığım programı bir siyasal parti için yetersiz ve kısa bulanlar oldu. Bu noktada çok eleştirildik.

“Halk Partisinin programı yoktur.” dediler.

Gerçekten, ilkeler adı ile anılan programımız, karşı çıkanların gördüklerine ve bildiklerine benzer bir kitap değildi; ama temel ilkeleri kapsıyordu ve uygulanabilir nitelikte idi.

Biz de, uygulanamayacak düşünceleri kuramsal birtakım ayrıntıların yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık.

Ulusun maddi ve manevi yönlerden yenilenip gelişmesi için çalışırken, iş yapmayı söze ve kurama yeğ tuttuk. Bununla birlikte; “egemenlik ulusundur”, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden başka hiçbir makam ulusun alın yazısında etkin olamaz”, “Bütün yasaların düzenlenmesinde, her türlü örgütlenmede, yönetimin bütün ayrıntılarında, genel eğitimde, iktisat işlerinde ulusal egemenlik ilkelerine uyulacaktır”, “Padişahlığın kaldırılması ile ilgili karar değişmez bir ilkedir.” gibi bilinmesi gereken önemli noktalar ile, mahkemelerin yenileştirileceği, bütün yasaların hukuk bilimi verilerine göre yeni baştan düzeltilip tamamlanacağı, toprak ürünleri vergisinin (âşarın) değiştirileceği, ulusal bankalar anaparalarının artırılacağı, gereksindi-

ğımız demiryollarının yaptırılacağı, öğretimi birleştirmeye hemen girişileceği, askerlik görevi süresinin kısaltılacağı, ülkenin bayındırlaştırılmasına çalışılacağı ve benzeri gibi ivedi ve önemli gereksemeler ilkeler dışında bırakılmamıştır.

Bağışla ilgili görüşümüzün de: “Maliyede, tutumsal işlerde ve yönetimde bağımsızlığımızı kesinlikle sağlamak koşuluyla barışın yeniden kurulmasına çalışmak” olduğunu bildirdik. Halifelik makamının, bütün Müslümanlara özgü bir makam olabileceğini de belirttik.

İlkeler, “Halk Partisi”nin kuruluşuna ve çalışmasına yetti. Partinin adına daha sonra “Cumhuriyet” sözcüğü de eklenerek bilindiği üzere “Cumhuriyet Halk Partisi” denildi.

Halifelik konusunda halkın nabzını yoklamak için Anadolu’da kısa bir tur attığımızı ve halkla buluşup konuştuğunuzu söylediğinizde, o esnada halkımızın Lozan ile ilgili sorularına da maruz kaldığımızı söylemişsiniz. Bize Lozan meselesini özetler misiniz? Çünkü günümüzde bazı tarihçiler Lozan bir başarı değildir, gibi cümleler etmektedirler. Ne anlatırsınız Lozan konusunda?

Lozan Konferansı genel toplantısı, 21 Kasım 1922 günü yapılmıştır. Bu konferansta Türkiye Devleti’ni İsmet İnönü temsil etti. Trabzon Milletvekili Hasan Bey ile Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey, İsmet Paşa’nın başkanlığındaki Delegeler Kurulunu oluşturuyordu.

Delegeler Kurulumuz, Kasım 1922 başlarında, Lozan’a gitmek üzere Ankara’dan ayrıldı.

İki dönemli olup, sekiz ay süren Lozan Konferansı ve sonucu dünyaca bilinmektedir.

Bir süre, Ankara’da, Lozan Konferansı görüşmelerini izledim. Görüşmeler ateşli, tartışmalı geçiyordu.

Türk haklarını tanıyan olumlu sonuç görülmüyordu.

Ben, bunu pek olağan buluyordum.

Çünkü, Lozan Barış masasında söz konusu edilen sorunlar, yalnız üç dört yıllık yeni evreye bağlı kalmıyordu. Yüzyıllık hesaplar götü-

lüyordu. Bu denli eski, bu denli kanşık, bu denli bulaşık hesapların içinden çıkmak elbette pek yalın ve kolay olmayacaktı.

Bilirsiniz ki yeni kurulmuş Türk Devletinden önceki Osmanlı Devleti "Eski Antlaşmalar" adı altında birtakım kapitülasyonların tutsağı idi.

Hristiyan halkın birçok ayrıcalıkları ve yeğlenme hakları vardı. Osmanlı Devletinin, Osmanlı ülkesinde bulunan yabancıları yargılama hakkı yoktu; kendi uyruklarından aldığı vergiyi yabancılardan alması yasaktı; devletin varlığını kemiren ve kendi sınırları içinde bulunan topluluklara karşı önlemler alması yasak edilirdi.

Osmanlı Devletinin, kendisini kuran temel öğenin, Türk ulusunun insanca yaşamasını sağlayacak yollara başvurması da yasak edilmişti. Ülkeyi bayındırlaştıramaz, demiryolu yaptıramaz; dahası, okul bile yaptırmakta özgür değildi. Bu gibi durumlarda yabancılar engel olurdu.

Osmanlı zamanında birçok borçlara girilmişti. O denli ki, devlet bu borçların üremelerini (faiz) bile ödeyemeyecek duruma gelmiş, dünya gözünde batmış sayılmıştı.

Varisi olduğumuz Osmanlı Devletinin dünya gözündeki hiçbir değeri, erdemi ve onuru kalmamıştı. Uluslararası hakların dışında bırakılmış, sanki koruyuculuk ve güdüm altına alınmış gibi görülüyordu.

Geçmişteki savsaklamalarla, yanlışlıklarla hiçbir ilgimiz yokken, yüzyılların birikmiş hesapları bizden sorulmamak gerekirken, bu konuda da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü.

Ulusunu ve ülkeyi gerçek bağımsızlığına ve egemenliğine kavuşturmak için bu güçlüklerle katlanmak ve özveride bulunmak da bizim üzerimize yükletilmişti. Ben, ne olursa olsun olumlu sonuç alınacağına güveniyordum.

Türk ulusunun varlığı için, bağımsızlığı için, egemenliği ne olursa olsun elde etmek ve sağlamak zorunda olduğu temel (hakların) dünyaca tanınacağına hiç kuşku yoktu.

Çünkü, gerçekte bu temel (haklar) güçle, hak ederek ve eylemli olarak elle tutulurcasına alınmıştı. Konferans masasında istediğimiz, gerçekte elde edilmiş olan hakların yöntem gereği yazılıp onanmasından başka bir şey değildi.

İsteklerimiz açık ve doğal haklarımızdı.

Bundan başka, haklarımızı korumak ve sağlamak için gücümüz de vardı; gücümüz de yeterdi. En büyük gücümüz, en güvenilir dayanağımız ulusal egemenliğimizi elde etmiş, onu eylemli olarak halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi yine eylemli olarak tatımlamış olmamız idi.

İşte bu düşüncelerle, Konferansın gidişini soğukkanlılıkla izliyor ve gösterdiği ters durumlara gereğinden çok önem vermiyordum.

Konferansta görüşmeler, 4 Şubat 1923 günü kesildi. İki aya yakın süren görüşmelerin özeti olarak:

İtilâf Devletlerinin delege kurulları, Delegeler Kurulumuza bir barış tasansı verdiler. Bu tasan, anlam ve öz bakımından bağımsızlığımızı zedeleyen koşulları içeriyordu.

Özellikle adalet, maliye ve iktisat işleriyle ilgili maddeler çok ağırdı. Bunun için, kesin olarak bu tasanyı kabul etmemek zorundaydık.

Delegeler Kurulumuz, bu tasanya, bir mektupla yanıt verdi. Bu mektup şu anlamda idi:

“Anlaştığımız noktaları imza ederek barış yapalım.”

Gerçekten, Konferansta görüşülen birçok sorunlarda bizce kabul edilebilecek olanlar vardı.

Mektupta “İkinci, üçüncü nitelikte olan sorunları ayrıca inceleriz. İtilâf Devletleri bu önerimizi kabul etmeyecek olurlarsa, önerilerimiz hiç yapılmamış sayılacaktır.” da denilmişti.

Delegeler Kurulumuzun önerisi dikkate alınmadı. Yalnız, görüşmelerin kesilmesine “erteleme” biçimi verildi. Her devletin delegeler kurulu, kendi ülkesine gittiği gibi, bizim Delegeler Kurulumuz da geldi.

Delegelerimizin Ankara'ya geri dönüşü Meclisteki muhalifler için hükümetimize saldırı için güzel bir malzeme olmuştı.

Muhalifler, Delegeler Kurulumuza ve İsmet Paşa'ya amansız düşman kesilmişlerdi. Sözde barış olmuşken, İsmet Paşa yapmamış, geri dönmüş. Delegeler Kurulu, Bakanlar Kurulunun yönergesine aykırı iş görmüş...

27Şubat 1923 günlü gizli oturumda başlayan saldırılar, 6 Mart 1923 gününe değin ateşli, coşkulu bir biçimde sürdü. Ben de başından sonuna değin tartışmalara katılmak zorunda kaldım.

Muhalifler, sanki ne istediklerini bilmez bir durumdaydılar. Meclis, olumlu, ya da olumsuz bir karar veremeyecek duruma geldi. Bizim açıkça anladığımız şu idi ki; Muhalifler, barış konusunu Mecliste kendi tutkularının gerçekleşmesinde kullanmak istiyorlardı.

Kimi basında da bu tutkular şaşılacak bir biçimde ateşli olarak candan körükleniyordu. Bu ruh durumu içinde bulunan Meclis ile barış sorununu sonuçlandırmanın güç olacağını görmek doğal, ama üzüntü vericiydi.

Mecliste yaptığım genel açıklama ile durumun her yönünü açıkladım. Akla gelen her şeyi söyledim.

İtilâf Devletleri delege kurullarından kimisinin kendi ülkelerine dönüşlerinde verdikleri demeçleri gerçek ve temel sayarak Delegeler Kurulumuza saldırmanın beğenilecek yanı olmadığını söyledim.

Delegeler Kurulumuzu dinlemek, bu kurulun yapacağı açıklamalara inanmak ve ona göre durumu değerlendirmek gerektiğini bildirdim.

Delegeler Kurulumuzun, Bakanlar Kurulunca verilmiş yönergeye aykırı iş görüp görmediğini söylemeye, Mecliste bulunan Bakanlar Kurulunun yetkili olduğunu söyledim.

En sonu dedim ki:

"Delegeler Kurulu, Bakanlar Kuruluna karşı sorumludur. Meclise karşı sorumlu olan Bakanlar Kuruludur. Meclis, Bakanlar Kuruluna yeni bir yön

vermek zorundadır. Bakanlar Kurulu da bu yöne uygun olarak Delegeler Kuruluna özel yönerge verir. Meclisin ayrıntılarla uğraşmasına yer ve olanak yoktur.”

Yön üzerindeki görüşümü de şöyle belirttim:

“Musul sorununun geçici ertelenmesinden söz etmemek üzere, yönetim, siyasal, iktisat işleriyle ilgili konularda ve öbür sorunlarda ulusun ve ülkenin haklarını, bağımsızlığını tam ve sağlam olarak elde etmek ve kurtardığımız yerlerin kesin olarak boşaltılmasını istemek temel koşuldur.”

Sözlerime şunları da ekledim:

“Delegeler Kurulumuz, kendine verilen görevi tam yetkin olarak yapmıştır. Ulusumuzun ve Meclisimizin onurunu korumuştur. Eğer Barış sorununu iyi bir sonuca bağlamak istiyorsak Meclisçe de Delegeler Kuruluna içgücü verilmeli ve çalışmaların sürdürülmesi sağlanmalıdır. Böyle davranırsanız, bir barış evresine gireceğimizi umabiliriz.”

Meclisin, söz konusu sorun üzerindeki tartışmaları durdu. Ama, muhalifler saldırmak için nedenler bulup yaratmaktan kendilerini bir türlü alıkoyamıyorlardı.

Lozan Konferansı 23 Nisan 1923'te yeniden toplandı. Delegeler Kurulumuz, Lozan'da barışı sağlamaya çalışırken, ben de yeni seçimlerle uğraşıyordum. Zaten muhaliflerin bu denli her fırsatta üzerimize gelmelerinin en önemli nedeni yaklaşan ulusal seçimdi.

Lozan ve Halifelik gibi mevzuların ısıtılıp ısıtılıp gündeme alınmasının ana nedeni yaklaşan seçimlerdi. Zaten daha öncede dediğim gibi laiklik maddesini de bize karşı kullanmamaları için Anayasaya seçimden sonra olacak şekilde 1924 de ekledik.

Konuyu dağıtmayalım Lozan'a tekrar dönelim. Lozan'da bir muhabakata varıldı.

24 Temmuz 1923'te Lozan'da imza edilen antlaşma, 24 Ağustos 1923'te Mecliste onaylandı.

Burası önemli çocuk! İyi dinle..

Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra, düşman devletler Türki-

ye'ye dört kez barış koşulları önermişlerdir. Bunların birincisi, Sevr tasansıdır. Bu tasan İtilâf Devletlerince, Yunan Başbakanı Bay Venizelos'un da katılımıyla düzenlenmiş ve üzerinde bir görüşme yapılmaksızın Vahdettin Hükümetince 10 Ağustos 1920'de imza edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisince bu tasan tartışılmaya değer bile görülmemiştir.

İkinci barış önerisi, Birinci İnönü Savaşından sonra toplanan Londra Konferansının bitiminde, 12 Mart 1921'de yapılmıştır. Bu öneri, Sevr Antlaşmasında kimi değişiklikler yapılmasını kapsıyor idiyse de, değinilmemiş olan sorunlarda Sevr tasansındaki maddelerin tümünün, olduğu gibi bırakıldığını kabul etmek gerekir.

Bu öneri bizce tartışma konusu olmadan, İkinci İnönü Savaşının başlamasıyla sonuçsuz kalmıştır.

Üçüncü barış önerisi 22 Mart 1922'de, yani Sakarya Zaferinden ve Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşmasından sonra, yakın bir saldırımızın beklendiği sıralarda, Paris'te toplanan İtilâf Devletleri dışişleri bakanlarıca yapılmıştır.

Bu öneride, Sevr tasansını temel edinerek işe başlama ilkesinden vazgeçilmişti; ama bu da ana çizgileriyle ulusal amacımızı gerçekleştirecek nitelikten uzaktı.

Dördüncü öneri, Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmedir.

Şimdi!

Lozan bir başarı mıdır değil midir?

Bize sunulan 4 farklı zamandaki antlaşmaları karşılaştırarak, bu soruya cevap aramak en akıllıca olanıdır.

İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye uygulamayı düşündükleri esaslarla, ulusal eylem sonunda elde ettiğimiz sonucu açıkça gözden geçirmek için, bu dört türlü öneri arasında, yalnız en önemli konuları ele alarak kısa bir karşılaştırmayı birlikte yapalım:

I. Sınırlar

a) Trakya sınır için önerileri:

**Sevr'de*: Çatalca hattından biraz ilerde bulunan Podirna-Kalikratya hattı.

**Mart 1921 önerisinde*: Söz konusu edilmemiştir.

**Mart 1922 önerisinde*: Tekirdağ bizde; Babaeski, Kırklareli ve Edirne Yunanlılarda kalmak üzere bir hat.

**Lozan'da*: Karaağaç da bizde olmak üzere Meriç hattı.

b) b-İzmir bölgesi.

**Sevr tasarısında*: Bu bölgenin sınırları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar ve Kemer iskelesine az çok yakın yerlerden geçmektedir.

Bu bölge Türk egemenliğinde kalacak; ama Türkiye bu egemenliği kullanma hakkını Yunanistan'a verecek; Türk egemenliğinin belirtisi olarak İzmir şehrinin dış istihkâmlarından birinde Türk bayrağı bulunacaktı. Bir bölge meclisi toplanacak ve beş yıl sonra bu meclis, bölgeyi temelli Yunanistan'a katmaya karar verebilecekti.

**Mart 1921 önerisinde*: İzmir bölgesi Türk egemenliğinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulunacak ve İzmir bölgesinin geri kalan yerlerinde, çeşitli soydan halkın sayısı oranına göre kurulan bir jandarma birliği bulunacak, bu birliğe İtilâf Devletleri subayları komuta edecek.

Yönetim işlerinde de yine (çeşitli soydan halkın) sayısı oranı göz önünde tutulacak ve bölgenin Milletler Cemiyetince atanacak Hristiyan bir valisi olacak, bu valinin yanında, seçim yoluyla kurulmuş bir meclisle bir danışma kurulu bulunacak. Valilikçe, Türkiye'ye, gelire göre artan bir vergi verilecek; bu anlaşma beş yıl sürecek ve iki yandan birinin isteği üzerine Milletler Cemiyetince değiştirilebilecek.

**Mart 1922 önerisinde*: Bütün Anadolu ve dolayısıyla İzmir de bize geri verilecek yollu aldatıcı bir söz verme var. İzmir Rumlarının yönetime adaletli olarak katılması için, benzeri bir hak, Yunanistan'da

kalacak Edirne Türklerine de tanınmak koşuluyla, bir yöntem saptanması konusunda İtilâf Devletleri, Türkiye ve Yunanistan'la anlaşacaklardır.

**Lozan'da:* Elbette bu gibi sorunlar söz konusu bile olmamıştır.

c) c-Suriye sınırı:

**Sevr'de:* Akdeniz kıyısında, aşağı yukarı, Karataş burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır.

**Mart 1921'de:* Aşağı yukarı şimdiki sınır olmak üzere Fransızlarla ayrıca bir anlaşma imzalanmıştır.

**Mart 1922'de:* Söz konusu edilmemiştir.

**Lozan'da:* 20 Ekim 1921 günlü Ankara Anlaşması sınırları olduğu gibi bırakılmıştır.

d) d-Irak sınırı:

**Sevr'de:* İmadiye bizde kalmak koşuluyla, Musul ilinin kuzey sınırı.

**Mart 1921 önerisinde:* Söz konusu edilmemiştir.

**Mart 1922 önerisinde:* Söz konusu edilmemiştir.

**Lozan'da:* Sınırın saptanması sonraya bırakılmıştır.

e) e-Kafkas sınırı:

**Sevr'de:* Türk-Ermeni sınırının saptanması Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a bırakılmıştır. O da, sınır olarak, Karadeniz kıyısında Giresun'un doğusundan başlayıp Erzincan'ın batı ve güneyinden, Elmalı, Bitlis ve Van gölü güneyinden geçen ve birçok yerlerde Birinci Dünya Savaşındaki Türk-Rus cephesini izleyen bir hattı göstermiştir.

**Mart 1921 önerisinde:* Milletler Cemiyeti, bir Ermeni yurdu kurulması için doğu illerinden Ermenistan'a bırakılacak toprakları saptamak üzere bir komisyon görevlendirecek ve Türkiye bu komisyonun kararını kabul edecek.

**Mart 1922 önerisinde:* Bir Ermeni yurdu kurulması için Milletler Cemiyetinin yardımı isteneceğinden söz edilmektedir.

**Lozan'da:* Bu sorun ortadan kaldınlmıştır.

f) f-Boğazlar bölgesi:

**Sevr'de:* Rumeli'nin Türkiye'de kalan parçasının tümü.

Anadolu'da Ege Denizi kıyısında, aşağı yukarı İzmir bölgesi sınırından başlayarak Manyas gölünün güneyine, Bursa ile İznik'in biraz kuzeyinden ve Sapanca gölünün batı ucundan Ahabadr deresinin (Haritada böyle bir dere bulunamamıştır. "Ağva" deresi olabilir. Söylev'in ilk baskısına ekli haritadaki sınır bu kanıyı pekiştirmektedir.) kavşağına değin uzanan bir çizgi ile sınırlandırılmış bir bölge. Bu bölgede asker bulundurma ve askerlikle ilgili eylemler yapma hakkı yalnız İtilâf Devletlerinin olacaktır. Adı geçen bölgedeki Türk jandarması da İtilâf Devletleri komutanlığına bağlanacaktır.

İtilâf Devletleri, bu bölgedeki askerlikle ilgili işlerde kullanılabilecek tren ve karayolları yapımını yasaklayabileceği gibi, yapılmış olan yollardan bu işlerde kullanılabilecek olanları da bozdurabilecektir.

**Mart 1921 önerisinde:* Çanakkale güneyinde Bozcaada karşısından Karabiga'ya çekilen çizginin kuzeyi ile Boğaziçi'nin iki yakasında 20-25 kilometrelik bir bölge.

Çanakkale Boğazı'na egemen olan her iki yanındaki adalar.

İtilâf devletleri yalnız, Yunanistan'a kalacak olan Gelibolu ile bize kalacak olan Çanakkale'de asker bulunduracak; bu koşulla İstanbul'u ve İzmit yanmadasını boşaltacak ve Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurmasına ve Anadolu'dan Rumeli'ye ya da Rumeli'den Anadolu'ya asker geçirmesine izin verecektir.

**Mart 1922 önerisinde:* Çanakkale'nin güneyinde Erdek yanmadası dışta kalmak üzere Çanakkale sancağı, Boğaziçi'nin güneyinde o zaman yansız sayılan bölge, yani aşağı yukarı İzmit yanmadası askersiz bölge olacaktır.

Bizde, İtilâf Devletlerinin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

**Lozan'da:* Gelibolu yarınmasıyla Kumbağı, Bakla Burnu hattının güneydoğusu; Çanakkale bölgesinde kıyidan yirmi kilometrelik bir bölge ve Boğaziçi'nin iki yakasında kıyidan on beş kilometrelik birer bölge ve Marmara'da da İmralı adasından başka adalar ile Bozcaada ve İmroz askersiz duruma getirilecektir.

Hiçbir yerde İtilâf Devletlerinin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

II. Kürdistan

**Sevr'de:* Fırat'ın doğusunda ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan bölge İtilaf Devletleri delegelerinden kurulacak bir komisyon, yönetim biçimi hazırlayacaktır.

Antlaşmanın imzasından bir yıl sonra, bu bölgenin Kürt halkı, Milletler Cemiyetine baş vurarak, Kürtlerin çoğunluğunun Türkiye'den ayrı, bağımsız bir devlet kurmak istediğini tanıtlarsa ve Milletler Cemiyeti bunu kabul ederse, Türkiye bu bölgedeki her türlü haklarından vazgeçecektir.

**Mart 1921 önerisinde:* İtilaf Devletleri yeni durumu göz önünde tutarak bu konuda Sevr tasarısında değişiklik yapmayı dikkate almak eğilimindedirler. Özerk bölgeler ile Kürt ve Asurlu-Geldanlı çıkarlarının yeterince korunması için bizce kolaylık gösterilmesi koşuluna bağlanmıştır.

**Mart 1922 önerisinde:* Söz konusu edilmemiştir.

**Lozan'da:* Elbette söz konusu ettirilmemiştir.

III. Sömürü Bölgeleri (İktisadi Menatik-ı Nüfuz)

**Sevr Antlaşmasından sonra İtilâf Devletlerinin aralarında imzaladıkları üçlü anlaşmaya göre:*

a. Fransız sömürü bölgesi:

Suriye sınırıyla aşağı yukarı Adana ilinin batı ve kuzey sınırı ve Kayseri ile Sivas'ın kuzeyinden geçen ve Muş'a yaklaştıktan sonra bu kenti dışarda bırakarak Cizre'ye uzanan bir hattın içinde kalan bölge.

b. İtalyan sömürü bölgesi:

İzmir yarımadasından çıktıktan sonra Afyonkarahisar'a dek Anadolu tren yolu ve oradan Kayseri yakınında Erciyes dağı yöresine dek uzanan hatla İzmir bölgesi, Ege Denizi, Akdeniz ve Fransız bölgesi arasında kalan bölge.

**Mart 1921'de:* Bekir Sami Bey'le Fransız ve İtalyan dışişleri bakanları arasında imzalanıp hükümetçe kabul edilmeyen anlaşmalara göre:

a) Fransız sömürü bölgesi:

O sırada Fransızların işgali altında bulunan yerlerle Sivas, Elazığ ve Diyarbakır illeri.

b) İtalyan sömürü bölgesi:

Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancakları ile, Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının sonradan saptanacak yerleri.

**Mart 1922 önerisinde:* Söz konusu edilmemiştir.

**Lozan'da:* Söz konusu edilmemiştir.

IV. İstanbul

**Scur'de:* Antlaşma doğru uygulanmazsa, İstanbul da bizden alınacaktır.

**Mart 1921 önerisinde:* Bu gözdağının kalkacağı, Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurabileceği ve Boğaziçi'nin çevresindeki askersiz bölgeden asker geçirmemize izin verilebileceği yazılıdır.

**Mart 1922 önerisinde:* İstanbul'dan çıkarılacağımız yolundaki gözdağının kaldırılacağına ve İstanbul'da bulundurulabilecek Türk kuvvetinin de artırılacağına söz verilmektedir.

**Lozan'da:* Söz konusu olmamıştır.

V. Uyraklık

**Scur'de:* Gerek İtilâf Devletlerinden (Yunanistan da içinde olmak üzere), gerek yeni kurulan devletlerden (Ermenistan vb.) birinin uy-

rukluğuna girmek isteyen Türk uyruklarından hiç kimseye, Türk Hükümetince engel olunmayacak ve bunların yeni uyrukluğ u kabul edilecektir.

**Mart 1921 önerisinde:* Söz konusu edilmemiştir.

**Mart 1922 önerisinde:* Söz konusu edilmemiştir.

**Lozan Antlaşmasında:* Söz konusu edilmemiştir.

Ancak, görüşmeler sırasında İtilaf Devletleri bir adamın uyrukluğ unu saptamak işinde Türkiye’deki yabancı elçiliklerle konsoloslukların verecekleri belgelerin yeter sayılmasını istemişlerdi. Bu öneri, Sevr tasarısının yukarda söz konusu edilen 128’inci maddesinin yeni bir biçimiydi. Elbette bunu da kabul etmedik.

VI. Adli Kapitülasyonlar

**Sevr’de:* İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcilerinden kurulan dört üyeli bir komisyon, kapitülasyonlardan yararlanan öteki devletlerin uzmanlarıyla birlikte yeni bir yöntem düzenleyecek ve Osmanlı Hükümetiyle görüştüktan sonra bu yöntemi öğütleyebilecek.

Osmanlı Hükümeti bu yöntemi kabul edeceğine şimdiden kesin söz verecek.

**Mart 1921 önerisinde:* Sözü geçen komisyonda, Türkiye’nin de temsilci bulundurmasını İtilaf Devletleri kabul etmektedir.

**Mart 1922 önerisinde:* 1921 önerisi gibi.

**Lozan’da:* Ayrıcalık haklarıyla (kapitüler haklarla) ilgili hiçbir şey yoktur. Danışma niteliğinde olmak üzere, birkaç yabancı uzmanı, beş yıl için, çalıştırmayı kabul ettik.

VII. Azınlıkların Korunması

**Sevr’de:* 1918 Ateşkes Anlaşmalarından sonra yapılan bütün antlaşmalarda bulunan hükümlerden başka, Türkiye’ye, özellikle şunlar da kabul ettirilmek istenilmiştir:

a) Yerlerinden ayrılmış olan ve Türk olmayan bütün halkın eski yerlerine gönderilmesi.

Başkanlar Milletler Cemiyetince atanacak olan yargıcı kurullar aracılığıyla bunların haklarının geri verilmesi; bu komisyonlar isterlerse, Türk olmayan halkın yıkılmış olan mallarının onanması için de, paraları hükümetçe ödenmek üzere işçiler sağlanması, göç ettirme ve buna benzer işlerde parmağı bulunduğu, adı geçen kurullarla savlanan herkesin sürgün edilmesi vb.

b) Türk Hükümeti, azınlıkların Millet Meclisinde kendi sayıları oranında temsilci bulundurulmasını sağlayan bir seçim yasası tasarsını iki yıl içinde İtilaf Devletlerine sunacaktır.

c) Patrikhanelerle bunlara benzer kurumlara tanınmış olan bütün ayrıcalıklar pekiştirilmekte ve artınmakta, bunların yönettikleri okul, öksüzler yurdu ve benzerleri üzerinde o güne değin hükümetin kullanmış olduğu az etkili bir denetleme hakkı da kaldırılmaktadır.

d) İtilâf Devletleri, Milletler Cemiyeti Meclisine danışarak bu kararların yürütülmesini sağlamak için alınması gereken önlemleri saptayacaklardır. Türkiye bu konuda, sonradan alınacak her önlemi kabul edeceğine şimdiden kesin söz verecektir.

Mart 1921 önerisinde: Azınlıklardan söz edilmemiştir. Bu öneri Sevri'de yapılacak değişikliklerden söz ettiği için, bundan, adı geçen antlaşmanın azınlıklarla ilgili bölümünün değiştirilmeyeceği anlamı çıkarılabilir.

Mart 1922 önerisinde: Türkiye ve Yunanistan'daki azınlıklarla ilgili bir sıra önlem önerileceği ve bunların iyi uygulanmasını denetlemek için Milletler Cemiyetince komiserler atanacağı yazılıdır.

Önlemlerin ne olacağı belirtilmemiştir.

*Lozan'da: Misakı Millimizde kabul etmiş olduğumuz üzere ve yalnız Müslüman olmayanlara uygulanmak için, Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan bütün uluslararası anlaşmalarda bulunan hükümler.

VIII. Askerlikle İlgili Hükümler

**Sevr' de:*

Türkiye'nin silahlı kuvvetleri şu sayıları aşmayacaktır:

Padişahı Koruma Birliği 700 kişi

Jandarma 35.000 kişi

Jandarmayı desteklemek için özel birlikler 15.000 kişi

Toplam 50.700 kişi

Harp Akademisi ve askeri okullar öğrencileri, depo birliklerinde ve çeşitli işlerde görevli erlerle subaylar da bu sayının içindedir.

Özel birliklerin, 15 batarya dağ topu bulunabilecek; sahra topu, ya da ağır topu olmayacaktır.

Ülke, çeşitli bölgelere ayrılacak ve her bölgede bir jandarma birliği (légion) bulunacaktır.

Jandarmanın topu ve teknik araçları bulunmayacaktır.

Özel birlikler kendi bölgelerinin dışında kullanılamayacaklardır.

Jandarma subayları arasında, bin beş yüzü geçmemek üzere, yabancı subay bulunacaktır. Her bölgedeki yabancı subaylar bir tek ulustan olacaktır.

Sonradan saptanacak olan bu bölgelerin sayısı belirtilmemekle birlikte; sayının, İtilâf Devletlerinin düşüncesine göre, en az dört olacağı, Antlaşmanın kimi hükümlerinden, özellikle bir birliğin kuvvetinin bütün birlikler (légion) kuvvetinin dörtte birini aşmayacağı yolundaki hükümden çıkarılabilir. Böylelikle İngiltere, Fransa ve İtalya subaylarının birer bölgesi bulunacağı gibi, belki Yunanistan'a ve belki de ilerde Ermenistan'a birer bölge verilmesi düşünülmüştür.

Özel birliklerin erleriyle jandarmaların hepsi aylıklı olup bunlar, en az on iki yıl askerlik edecek ve zorunlu askerlik ödevi kalkacaktır.

Her bölgedeki birliğe (légion) alınacak erler ve subaylar o bölge halkından olacak ve askerler arasında her soydan adam bulundurulmasına elden geldiğince dikkat edilecektir.

Deniz kuvvetlerimiz yedi gambot (sloop) ile altı torpidoyu geçmeyecek; hiçbir uçağımız ve güdümlü balonumuz olmayacaktır.

İtilâf Devletlerinin kara, deniz ve hava denetleme komisyonlarının, ülkemiz içinde her türlü denetlemeye hakları olacaktır. Özellikle Kara Denetleme Komisyonu:

Türkiye'nin kullanabileceği polis, gümrükçü, orman koruyucusu vb. gibi görevlilerin sayısını saptamak; artacak silah ve cephanelerimizi almak; ülkemizi bölgelere ayırmak, her bölgede bulunacak jandarma ve özel birlik sayısını saptamak, bunların hangi işlerde, nasıl çalıştırıldıklarını denetlemek, yabancı subayların sayısını ve oranını saptamak ve hükümetle işbirliği yaparak yeni silahlı kuvvetlerimizi düzenlemekle vb. görevli, olacaktır.

**Mart 1921 önerisinde:* Jandarma sayısı: 45.000'e, özel birliklerin asker sayısı 30.000'e çıkarılmıştır.

Hükümet, Jandarmanın dağıtımını, İtilâf Devletlerinin yukarıda sözü geçen Kara Denetleme Komisyonu ile anlaşarak yapacaktır.

Jandarma subay ve astsubay oranı yükseltilecektir. Yabancı subay sayısı azaltılacak ve bunların birliklere dağıtımı, Kara Denetleme Komisyonu ile hükümet arasında uzlaşarak kararlaştırılacaktır. (Bununla belki de her bölgede bulunacak yabancı subayların tek bir ulustan olmayacağı anlatılmak istenmiştir.)

**Mart 1922 önerisinde:* Aylıklı er kullanılması ile ilgili yöntem, olduğu gibi bırakılmış; jandarma 45.000'e, özel birliklerdeki asker sayısı 40.000'e çıkarılmıştır.

Jandarmada yabancı subayların kullanılması Türkiye'ye öğütlenmekle birlikte bu, koşul olarak ileri sürülmemektedir.

**Lozan'da:* Trakya ve Boğazlarda askersiz duruma getirilen bölgelerle ilgili sınırlamalardan başka hiçbir şey yoktur. Dahası, Boğaziçi'nin iki yakasındaki askersiz bölgede 12.000 asker bulundurabilmek hakkını kazanmışsındır. Bu bölgeler için bile hiçbir denetleme kabul edilmemiştir.

IX. Ceza

**Sevr tasarısında:* Türkiye, savaş sırasında savaş kurallarına aykırı davranışlarda bulunmuş, ya da Türkiye içinde kıyımlar yapmış ve zorla göç ettirme gibi işlere karışmış olan kimseleri, isterlerse, İtilâf Devletleri (bu arada Yunanistan) ve Türkiye'den toprak almış olan devletler (Ermenistan ve başkaları) teslim edecektir. Bu kimseler, kendilerini isteyen devletin askeri mahkemesince yargılanacak ve cezalandırılacaklardır.

**Mart 1921 önerisinde:* İtilâf Devletlerinin önerilerinde bundan söz edilmemiştir. Ancak Bekir Sami Bey'in, İngilizlerle imza etmiş olduğu değiştirim (mübadele) sözleşmesinde, elimizdeki bütün İngilizlerin verilmesine karşın bir kısım Türkleri suçlu sayarak İngilizler elinde bırakmayı kabul etmiş olması, Sevr tasarısında bulunan eski hükümlerin daha yumuşatılmışından başka bir şey değildir.

**Mart 1922'de:* Bundan söz edilmemiştir.

**Lozan'da:* Söz edilmemiştir.

X. Mali Bütçe

**Sevr'de:* İtilâf Devletleri, Türkiye'ye yardım olsun diye, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerinden bir maliye komisyonu kuracaklar ve bu komisyonda danışman niteliğinde bir Türk komiseri bulacaktır.

İşbu komisyonun görevleri ve yetkisi aşağıdaki gibi olacaktır:

a) Türkiye'nin gelirlerini korumak ve artırmak için her türlü önlemleri alabilecektir.

b) Türk Meclisi Mebusanına sunulacak olan bütçe, önce Maliye Komisyonuna sunulacak ve onun kabul ettiği biçimde, Meclise gönderilecektir. Meclisin yapacağı değişiklikler, ancak Komisyonca uygun görülürse yürürlüğe konulabilecektir.

c) Komisyon, doğrudan doğruya kendisine bağlı olacak ve üyeleri kendisinin uygun bulacağı kişilerden seçilip atanacak Türk Maliye

Teftiş Kurulu aracılığı ile, bütçenin ve akçalı yasa ve tüzüklerin uygulanmasını denetleyecektir.

d) Genel Borçlar (Düyun-ı Umumiye) Kurulu ve Osmanlı Bankasıyla anlaşarak Türkiye'nin para (Meskükât) işlerini düzenleyecek ve düzeltecektir.

e) Türkiye'nin, Genel Borçlara karşılık tutulan gelirler dışında kalan bütün gelirleri işbu Maliye Komisyonunun buyruğuna verilecektir. Komisyon bunlarla:

İlkin, kendisinin ve Türkiye'de kalacak olan İtilâf Devletleri kuvvetlerinin giderlerini karşıladıktan sonra, 30 Ekim 1918'den beri İtilâf Devletleri ordularının gerek bugünkü Türkiye'de, gerek Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli kesimlerindeki giderlerini ödeyecektir.

İkinci olarak, Türkiye yüzünden dokuncaya uğrayan bütün İtilâf Devletleri uyruklarının dokuncalarını ödeyecektir.

Türkiye'nin gereksemeleri bundan sonra düşünülecektir.

f) Hükümetçe verilecek her bir ayrıcalık, Maliye Komisyonunun onamasına bağlıdır.

g) Şimdi yürürlükte olan kimi vergilerin Genel Borçlar Kurulunca doğrudan doğruya toplanması yöntemi, Komisyonun onayıyla, elden geldiği kadar genelleştirilecek ve bütün Türkiye'de uygulanacaktır. Gümrükleri, Maliye Komisyonunca atanıp işten çıkarılabilecek ve bu komisyona karşı sorumlu olacak bir genel müdür yönetecektir vb.

**Mart 1921 önerisinde:* Yukanda adı geçen Maliye Komisyonu, Türk maliye nazının onursal başkanlığı altında bulunacaktır. Komisyonunda bir Türk delege bulunacak ve Türk maliyesi ile ilgili işlerde oy kullanacaktır. İtilâf Devletlerinin akçalı çıkarları ile ilgili işlerde ise, Türk delegesinin yetkisi, ancak danışma niteliğinde olacaktır.

Türk Millet Meclisinin, Türk maliye nazını ile Maliye Komisyonunca birlikte hazırlanacak bütçede değişiklik yapma yetkisi bulunacaktır. Ama, yapılacak değişiklikler, bütçenin denkleğini bozacak nitelikte ise, bütçe onanmak üzere yeniden Maliye Komisyonuna gönderilecektir.

Türk Hükümeti, ayrıcalıklar verme hakkını yine elde edecektir. Ancak, Türk maliye nazırı bu konudaki sözleşmelerin Türk hazinesi çıkarna uygun olup olmadığını Maliye Komisyonu ile birlikte inceleyecek ve bu konuda birlikte karar alınacaktır.

**Mart 1922 önerisinde:* Maliye Komisyonu kurulmasından vazgeçilecektir. Ama, İtilâf Devletlerine olan savaştan önceki borçların ödenmesi ve pek aşırı olmayan bir dokunca ödentisinin verilmesi için gereken denetlemenin Türkeyemenliği ilkesiyle bağdaştırılmasına çalışılacaktır.

Savaştan önceki Genel Borçlar Kurulu, olduğu gibi bırakılacak ve yukanda sözü edilen iş için İtilâf Devletlerince bir Anıtma Komisyonu kurulacaktır.

**Lozan'da:* Bu gibi bağlayıcı hükümlerin hepsi kaldırılmıştır.

XI. İktisat İşleri

**Sevr'de:* Kapitülasyonlar, savaştan önce bunlardan yararlanan İtilâf Devletleri uyruklarına yine verileceği gibi, bu haklardan daha önce yararlanmamış olan devletler (Yunanistan, Ermenistan vb.) uyruklarına da yeniden verilecektir.

Gümrük vergisi bildirgeleri (Gümrük tarifeleri) için 1907 bildirgesi (%8) yeniden yürürlüğe konulmaktadır.

Türkiye, İtilâf Devletlerinin gemilerine en azından Türk gemilerine verdiği hakları tanıyacaktır.

Yabancı postalar yeniden kurulacaktır.

**Mart 1921 önerisinde:* Yalnız yabancı postaların birtakım koşullar altında kaldırılmasının düşünüleceği söylenilmekte olduğuna göre, öbür hükümler olduğu gibi bırakılmaktadır.

**Mart 1922 önerisinde:* İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye delegelerinden ve kapitülasyonlardan yararlanan öteki devletlerin uzmanlarından kurulacak bir kurul, barışın yürürlüğe girişinden sonraki üç ay içinde, İstanbul'da toplanıp ayrıcalık haklarıyla ilgili yöntemin (kapitüler usulün) değiştirilmesi için öneriler hazırlayacaktır. Akçalı

işlerde bu öneriler, yabancı uyrukluların Türklerle eşit vergi vermesini sağlayacaktır. Bu öneriler hazırlanırken gümrük vergisinde gerekli görülecek değişikliklerin yapılması da düşünülecektir.

**Lozan'da:* kapitülasyonların her türlü süresiz ve tümden olarak kaldırılmıştır.

XII. Boğazlar Komisyonu

**Sıvr'de:* Kendine özgü bayrağı, bütçesi ve kolluğu bulunacak olan bu komisyon, gemilerin Boğazlardan geçmesi, fenerler, kılavuzluk.. vb. gibi işlerle uğraşacak ve daha önce Yüksek Sağlık Kurulunun yaptığı görevlerle kurtarma işleri artık bu Komisyonun gözetimi altında ve onun yönergesine göre yürütülecek; Komisyon, boğazların özgürlüğünü tehlikede görürse, İtilâf Devletlerine başvurabilecektir.

Komisyonunda Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya delegelerinin ikişer oyu olacaktır.

Amerika istediği zaman, Rusya da Milletler Cemiyetine girerse, ancak o zaman, Komisyona katılabileceklerdir.

Komisyon üyeleri, diplomatik bağışıklıklardan yararlanacaklardır. Komisyona, sıra ile ve ikişer yıl süre ile, iki oyu olan devletlerin delegeleri başkanlık edeceklerdir.

**Mart 1921 önerisinde:* Türk delegesinin de iki oyu olacak ve Boğazlar Komisyonuna başkanlık edecektir.

**Mart 1922 önerisinde:* Yine Türk delegesi Komisyona başkanlık edecektir. Boğazlarla ilgili bütün devletlerin Komisyonunda delegeleri bulunacaktır.

**Lozan'da:* Komisyonun başkanlığı bize verilmiştir.

Komisyonun görevi, gemilerin boğazlardan geçişinin Boğazlar Sözleşmesi hükümlerine uygunluğunu sağlamaktır. Komisyon her yıl Milletler Cemiyetine rapor verecektir.

Lozan Antlaşması ile İstanbul'daki Uluslararası Sağlık Kurulu da kaldırılarak sağlık işleri Türkiye hükümetine bırakılmıştır.

Sanırım bu kadar karşılaştırma yeter. Bu antlaşma(Lozan), Türk ulusuna karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlanmış büyük bir yok etme girişiminin yıkılışını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasal BAŞARIDIR.

Bizim bu yaptıklarımız günü şartlarında büyük bir başarıdır. O günde olduğunu gibi 100 yıl sonra da hala bunu başansızlık olarak yansıtmaya çalışanlar art niyetlidir.

Tarih ortadadır.

Düşmanlarımızın istekleri de ortadadır. Karar vermek zor olması lazım.

Anlıyorum Efendim, kuşkusuz haklısınız! Milli Mücadelenin yürütüldüğü Meclis'in Ankara'da olduğunu biliyoruz, siz de anlattınız zaten. Bu yüzden dolayı mı Ankara yeni kurulan Türkiye'nin Başkenti kabul edildi yoksa başka nedenleri de var mı? İstanbul'un başkent olması konusunda da isteklerin de olduğunu biliyoruz, bu meseleyi nasıl çözdünüz?

Ankara'nın Coğrafi ve strateji durumu oldukça önemliydi. Lozan Antlaşmasından sonra acilen Devletin başkentini belirlememiz elzemdi. Başkentin önce saptayarak iç ve dış kararsızlıklara son vermek çok gerekli idi.

Gerçekten, bilindiği gibi, başkentin İstanbul olarak kalacağı, ya da Ankara'ya taşınacağı sorunu üzerinde öteden beri içerde ve dışarda kararsızlıklar görülüyor, basında demeçlere ve tartışmalara rastlanıyordu.

Bu arada, İstanbul'un yeni milletvekillerinden kimileri, Refet Paşa başta olmak üzere, İstanbul'un payitaht (Padişahın tahtının bulunduğu yer.) olarak kalması gereğini, kimi örneklerle dayanarak tanıtlamaya çalışıyorlardı. Ankara'nın gerek iklim, ulaştırma araçları, (gelişim) yeteneği, gerekse kuruluşlar ve örgütler bakımından hiç de uygun ve elverişli olmadığını söylüyorlar ve:

“İstanbul’un başkent olması gereklidir ve buna yazgılıdır.” diyorlardı.

Bu sözlere dikkat edilirse, bizim paytaht teriminden çıkardığımız anlam ile, bu sözlerde başkent terimini kullananların görüşleri arasında bir ayrılık görmemek elden gelmez.

Bundan dolayı, başkent seçiminde daha önceden verilmiş kararımızı resmi olarak ve yasa ile saptayarak böylece “paytaht” teriminin de yeni Türkiye Devletinde anlamı ve yeri kalmadığı belirtilmiş olacaktı.

Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, 9 Ekim 1923 günlü bir maddelik yasa tasansını Meclise önerdi. Altında daha on dört kadar kişinin imzası olan bu yasa önerisi, 13 Ekim 1923 günü uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, büyük bir çoğunlukla kabul edildi.

Yasa maddesi şudur:

“Türkiye Devletinin başkenti, Ankara kentidir.”

Bir gün yemek yerken, sizin “Yarın Cumhuriyet İlan edeceğiz” dediğinize dair bir hikâye anlatılır. Bu doğru mudur? Eğer doğruysa o yemekte neler oldu?

Yemek yerirken; “Yarın cumhuriyet ilan edeceğiz!” dedim. Okudukların veya duydukların doğru!

O gün orada bulunan arkadaşlar, hemen düşünceme katıldılar. Yemeği bıraktık.

Hemen o dakikada nasıl davranılacağı üzerinde kısa bir program saptadım ve arkadaşları görevlendirdim.

Anladığım kadarıyla bu kadar önemli bir karar için çoğunluğun düşüncesine veya partide-mecliste önceden tartışılmasına gerek görmedim.

Haklısın, cumhuriyet ilanına karar vermek için Ankara’da bulunan bütün arkadaşlarıma çağırma ve onlarla görüşüp tartışmaya gerek ve gereksinme görmedim.

Çünkü, onların öteden beri ve doğal olarak bu konuda benim gibi düşündüklerinden kuşku yoktu.

Oysa, o sırada Ankara da bulunmayan kimi kişiler hiçbir yetkileri yokken, düşünce ve olurları alınmadan cumhuriyetin ilan edilmiş olmasını, gücenme ve ayrılma nedeni olarak da sayanlar oldu.

Biraz daha anlatır mısınız yemekten sonra neler oldu, kanun teklifi nasıl hazırlandı?

Biraz yorulduk çocuk!

Uyandığından beri bir şeyde yemedin.

Öğlen oldu.

Ben biraz dinleneceğim, sen de dinlen bu esnada kahyanın getireceği şeyleri de atıştır, sakın ihmal etme.

Yemekten sonra devam ederiz.

Ben ise sadece “Peki, Efendim.” diyebildim. Mustafa Kemal pencerenin önüne bıraktığı kitabı tekrar eline alarak salondan ayrıldı.

Ben ise sohbetin vermiş olduğu keyfin bozulmaması için gözlerimi sımsıkı kapatıp biraz uzanmak istedim.

Yaklaşık yirmi dakika sonra kapı tıklandı ve kahya gümüş bir tepside mütevazı bir menü önüme koydu. Sadece “Buyurun, afiyet olsun.” dedi ve büyük bir hürmetle salondan ayrıldı.

Tabaklarda; etli bamyay, pilav ve yoğurt; küçük bir tabakta da İrmik helvası vardı.

Kurt gibi acıktığımı birden hissettim. Tüm gelenleri iştahla yedim. Belki de o güne kadar böyle güzel bir bamyaya yemeği yememiştim.

Biraz salonda adımladım adeta geçmişe yolculuk yapmış gibiydim. Mustafa Kemal Atatürk’ün konağında misafir olmuş onun kitaplarının arasında dolaşıyordum. Mobilya kokusu odaya sinmişti. Pencereden gördüğüm manzara her ne kadar 1920’lerin Türkiye’si değilse de ben yine de sohbet esnasında bir asır öncesine gidiyordum.

Kapı açıldı ve önce kahya sonra Mustafa Kemal odaya tekrar girdi. Yine birden heyecanlandım yüreğim yerinden çıkacak gibi çarpıyordu.

Elimdeki o kitap yine vardı! O kitabıyanından ayırmıyordu. Evet, çok merak ediyordum ama nedense kitap hakkında bir şeyler sormaya da cesaret edemiyordum.

Kâhya bana "Kahveniz nasıl olsun? diye sordu.

"Orta olsun." dedim.

Kahveler gelene kadar Mustafa Kemal'e ben değil o bana soru sordu:

-Çocuk, "ülke çıkarlarını şahsi çıkarlarına" değiş deseler ve karşı-lığında önüne servet dökseler ne yaparsın?

Bu soruya, Atatürk'ün huzurundayken parayı, makamı tercih ederim diyecek kadar saf biri değildim. Zaten samimiyetle cevap versem de ülkemin çıkarlarını önde tutarım diyecektim. Sanırım bu sorun cevabını Mustafa Kemal'de biliyordu ama neden bu anlamsız soruyu bana sorduğunu bulmaya çalışıyordum.

Cevabımı fazla geciktirmeden verdim:

-Tabî ki şahsi menfaatlerimi değil, ülkemin çıkarları benim için önemlidir.

Biliyorum çocuk, ancak bu sorum sana değildi. Bu soruma düşün-mesi gereken kişiler, menfaati için ülkesine ihanet edenlerdi...

Sende biliyorsun ki 100 yıl önce de şimdi de beni eleştiren, bana kızan insanlar var. Onlara da ben pek kızmıyorum. Varsınlar mesnetli eleştirsinler sorun yok. Ancak ülkeme ihanet etmesinler.

Bu ülke için, bağımsızlık için milyonlar can verdi. Analar çocuk yaştaki kuzularından vazgeçti!

Ne için peki!

Vatan toprağı için...

Başta benim ve bu topraklar için kan dökmüş bu şehitlerin vebalini kimse kaldıramaz.

Bu anlattıklarımı anlat çocuk!

İhanet içinde olanlar bu şehitler, bu anlar asla affetmeyecek! Hiçbir

dünya makamı ve zenginliği onların vebalinden daha değerli değildir.

100 yıl önce de olan hainler maalesef günümüzde de var. Bu ülkeye en büyük ihanette bulunan kişiler bunlardır. Gün gelecek hepsi bin pişman olacak!

Derken kahveler geldi ve soru sorma sırası bana tekrar geçti.

Cumhuriyet ilanına ilişkin karar aldığımız yemekten sonra neler olduğunu ve kanun teklifi nasıl hazırlandığı anlatacaktım. Oradan devam edelim mi?

O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar erkenden ayrıldılar. Yalnız İsmet Paşa Çankaya’da konuk idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir yasa tasansı hazırladık. Bu tasarıda 20 Ocak 1921 günlü Anayasanın devlet biçimini saptayan maddelerini şöylece değiştirmiştım:

Birinci maddenin sonuna:

“Türkiye Devletinin hükümet biçimi cumhuriyettir.” cümlesini ekledim. Üçüncü maddeyi şöyle değiştirdim:

“Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisince yönetilir. Meclis, hükümetin yönetim kollarını bakanlar kurulu aracılığı ile yönetir.”

Bundan başka, Anayasanın temel maddelerinden olan 8’inci ve 9’uncu maddeleri de, değiştirilerek ve açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı:

“Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni Cumhurbaşkanı’nın seçilmesine değin sürer. Eski başkan yeniden seçilebilir.”

“Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı, Devletin Başkanıdır. Bu kimliği ile gerekli gördükçe Meclise ve Bakanlar Kuruluna başkanlık eder.”

“Madde - Cumhurbaşkanı, başbakanı Meclis üyeleri arasından seçer. Öbür bakanları da başbakan, yine Meclis üyeleri arasından seçtikten sonra hepsini Cumhurbaşkanı Meclisin onayına sunar. Meclis toplantı halinde değilse, onaylama Meclisin toplantısına bırakılır.”

Bu maddeleri yeni anayasaya eklemeye kararlıyım.

Partinizde veya mecliste bu konuyu nasıl gündeme açtınız?

Parti Genel Kurulunda mevzuyu gündeme aldık. Grup toplantısında arkadaşlarıma:

“Devlet yönetiminde görev ve sorumlulukların belirlenmesinde bir takım güçlüklerle karşılaşırız. Çözülmesinde güçlüğe uğradığımız sorunun neden ve etmeni; bütün arkadaşlarca anlaşılmış olduğu kanısındayım. Eksiklik ve sakatlık, uygulamakta olduğumuz yöntem ve biçimdedir. Gerçekten, yürürlükteki Anayasamız gereğince bir bakanlar kurulu kurmaya giriştiğimiz zaman, bütün arkadaşların her biri bakanları ve bakanlar kurulunu seçmek zorunda bulunuyor. Hepinizin birden bakanlar kurulu seçmek zorunda bulunmanızdan doğan güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir. Geçen dönemde de, böyle güçlüklerle karşılaşılıyordu. Görülüyor ki bu yöntem kimi zaman birçok karışıklıklara yol açıyor. Yüce kurulunuz, bu sorunun çözülmesi için beni görevlendirdi. Ben de bilginize sunduğum bu görüşten esinlenerek düşündüğüm biçimi saptadım. Onu önereceğim. Önerim kabul olunursa güçlü ve dayanışık bir hükümet kurulabilecektir. Devletimizin biçimini ve niteliğini saptayan ve hepimiz için erek olan Anayasamızın kimi yerlerini açıklamak gereklidir. Öneri şudur.” dedikten sonra, hazırladığımız tasarıyı okutmak üzere yazmanlardan birine uzatarak kürsüden ayrıldım.

Daha sonra tasarı metni okundu ve bazı vekiller tasarımızı destekledi.

Özellikle Manisa vekli Sait Bey, hükümetin yaşadığı bu bunalımın acilen çözülmesini ifade etmişti. Ardındansa Konya Vekili Eyüp Sabri Bey ise :

“Meclisin Anayasayı değiştirme yetkisi apaçıktır. Ne olursa olsun, hükümetimizin biçimi kesinlikle cumhuriyet olacaktır.” şeklinde bir destek açıklaması yaparak elimizi güçlendirmişti.

İsmet Bey’de :

“Parti Başkanının önerisini kabule kesin gerekseme vardır. Bütün dünya bizim, bir hükümet biçimi görüştüğümüzü biliyor. Bu görüşmelerimizi bir

sonuca bağlamamak, güçsüzlüğü ve düzensizliği sürdürmekten başka bir şey değildir.

Bir deneyimden söz edeyim.

Avrupa diplomatları bu konuda beni uyardılar: ‘Devletinizin başkanı yoktu. Şimdiki durumunuzda başkanınız, Meclis başkanıdır. Demek ki, siz ayrı bir başkan bekliyorsunuz.’ dediler.

Avrupa düşüncesi işte budur. Oysa biz böyle düşünmüyoruz. Ullus, egemenliğine ve alinyazısına kendisi el koymuştur. Öyle ise, bunu yasa ile belirtmekten neye çekiniyoruz?

Cumhurbaşkanı olmadan, başbakan seçme önerisi yasa dışı olur. Bunda kuşkuya yer yoktur. Başbakanı yasaya uygun olarak seçebilmek için Gazi Paşa Hazretlerinin önerisinin yasallaşması gerekir. Genel güçsüzlüğün sürdürülmesi doğru değildir. Partinin, bütün ulusa karşı yüklendiği sorumluluğun gereklerine göre iş yapmak zorunludur.”

İsmet Paşa’dan sonra, Abdürrahman Şeref Bey yaptığı konuşma arasında:

“Hükümet biçimlerini saymak gereksizdir. Egemenlik sınırsız ve koşulsuz ulusundur.” dedikten sonra, “Kime sorarsanız sorunuz, bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad kimilerine hoş gelmezmiş, varsın gelmesin!”

Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, öneriyi kabul etmenin gerekli olduğunu belirten uzun bilgiler verdi, görüşlerini açıkladı. Sonra:

“Bunun hemen yasallaşması için gerekli işlemin tamamlanmasını öneririm.” Dedi.

Daha sonra bu konu Meclise taşındı ve Cumhuriyet kabul edildi. Üzerine ise Cumhurbaşkanlığı için bir seçim yapılması gerekiyordu. O konuda gerekli yazışmaları İsmet Bey hallederek Meclisin oyuna başvuruldu. Sonucu İsmet Bey şu cümlelerle açıkladı:

“Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı seçimi için yapılan oylamaya yüz elli sekiz kişi katılmış ve cumhurbaşkanlığına, yüz elli sekiz üye, oybirliği ile Ankara Milletvekili Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini seçmişlerdir.” dedi.

Cumhuriyetlin ilanı nasıl oldu ve halka nasıl duyuruldu? Ayrıca Cumhurbaşkanı olarak Mecliste ilk konuşmamız nasıl oldu, neler söylediniz?

Sorumun üzerine Mustafa Kemal kütüphanesine yöneldi ve

“Meclisçe Cumhuriyeti kabul kararı 29/30Ekim 1923 gecesi saat 8.30’da verildi, On beş dakika sonra, yani 8.45’te cumhurbaşkanı seçimi yapıldı. Durum o gece bütün ülkeye bildirildi ve her yerde, gece yarısından sonra, yüz bir kez top atılarak halka duyuruldu.” dedi.

Bu esnada kütüphanesinden aldığı dosyayla yanıma yaklaştı ve içinde çıkardığı kâğıdı uzatarak:

“Meclisteki konuşmamın tutanağı, al sesli oku! Ben de dinlemek istiyorum” dedi.

“Sayın arkadaşlarım, önemli ve dünya çapında olağanüstü olaylar karşısında saygıdeğer ulusumuzun gerçek uyanıklığına değerli bir belge olan Anayasamızın kimi maddelerini açıklamak için özel komisyonca yüksek kuruluza önerilen yasa tasarısının kabulü dolayısıyla, Türkiye Devletinin öteden beri dünyaca bilinen, bilinmesi gereken niteliği, uluslararası belli adıyla adlandırıldı. Bunun doğal gereği olmak üzere, bugüne değin doğrudan doğruya Meclisin Başkanlığında bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığımız görevi, cumhurbaşkanı sanıyla yine bu arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza veriyorsunuz. Bundan dolayı şimdiye dek benim için gösterdiğiniz sevgiyi, yakınlığı ve güveni bir kez daha göstermekle yüksek değerbilirliğinizi tanıtlamış oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce Meclise gönlümün bütün içtenliğiyle teşekkür ederim.

Baylar, yüzyıllardan beri Doğuda kıyın ve haksızlık görmüş olan ulusumuz, Türk ulusu, soydan gelme niteliklerinden yoksun sayılıyordu.

Son yıllarda ulusumuzun eylemli olarak gösterdiği yetenek, eğilim ve anlayış; kendisi için kötü sanıda bulunanların ne denli aymaz ve ne denli irdelemeden uzak, görünüşe önem veren kimseler olduğunu pek güzel tanıtladı. Ulusumuz, kendisinde bulunan nitelikleri ve değeri, hükümetin yeni adıyla, uygarlık dünyasına çok daha kolay gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünyadaki yerine yaraşır olduğunu, başaracağı işlerle tanıtlayacaktır.

Arkadaşlar, bu yüce kuruluşu meydana getiren Türk Ulusunun son dört yıl içinde kazandığı utku (zaferi), bundan sonra da birkaç kat olmak üzere belirtirlerini gösterecektir. Ben (âcizleri) eriştiğim bu güven ve inana yaraşır olmak için pek önemli saydığım bir noktadaki gereksemeyi bildirmek zorundayım. O gerekseme, yüce Meclisin bana karşı olan sevgisini, güvenini ve yardımını sürdürmesidir. Ancak böylelikle ve Tanrı'nın yardımıyla bana verdiğiniz ve vereceğiniz görevleri iyi bir biçimde yapabileceğimi umarım.

Her zaman sayın arkadaşlarımla ellerine çok içtenlikle ve sıkıca yapışarak, onların yardımı olmadan iş göreceğimi bir an bile düşünmeyerek çalışacağım. Her zaman, ulusun sevgisine dayanarak hep birlikte ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı ve utkulu olacaktır."

Cumhuriyet ilanının halka duyurulmasından sonraki tepkiler nasıldı?

Cumhuriyetin kuruluşu bütün ulusu sevindirdi. Her yerde parlak gösterilerle sevinç açığa vuruldu.

Yalnız İstanbul'da iki üç gazete ile İstanbul'da toplanan bir takım kişiler ulusun genel ve içten gelen sevincine katılmaktan çekindi, kaygıya düştü.

Bu gazeteler, özellikle Cumhuriyetin kuruluşunda ön ayak olanları yermeyi kendilerine görev edindiler.

Bu eleştirilerden kısaca bahsetmek ister misiniz?

Gazetenin birinde:

"Yaşasın Cumhuriyet" başlığı atılmıştı. Başlık her ne kadar olumlu gibi dursa da altındaki yazılar okunduğunda bir eleştiri söz konusuydu. Yazıda cumhuriyetin yadsınacak bir biçimde kurulup halka duyurulduğunu; bunda, "sıkboğaza getirilmiş gibi bir durum" bulunduğunu yayıyordu.

Bu yazıların yazarı şu düşünceleri ileri sürüyordu:

"...Şöyle olacağı, böyle olacağı söylenip dururken, öte yandan birdenbire, birkaç saat içinde, Anayasa değişikliği yapılmaması en yumuşak deyimlerle olağandışı bir davranıştır."

Başka bir yazıda ise;

Cumhuriyetin ilanını Meclisin alkışlarla kabul etmesi, ulusun topraklarla kutlanması eleştiriliyor; deniliyordu ki:

“Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve donanma yapmakla yaşamaz. Cumhuriyet bir tılsım değildir. Millet Meclisinde bir büyü yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir.”

“Ben cumhuriyetçiyim.” diyenlerin, cumhuriyetin kurulduğu gün, kalemlerinden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı?

En iyi hükümet biçimi ülkünün cumhuriyetten başka bir şey olmayacağına inandığı savında bulunanların:

“Cumhuriyet sözcüğüne bir put gibi tapmam.” demelerindeki anlam ve amaç ne idi?

Bu yazılanların iyi niyetli olmadığı ortadadır.

Başka bir gazete yazısında ise;

Meclis toplantı halinde bulunmadığı zaman, onun güvenoyu verdiği bir hükümetin düşürüleceği gibi bir kuruntuyu kamuoyunda canlandırıp:

“Böyle bir hak padişahlara bile verilmemişti. Şimdi o hak Cumhurbaşkanına mı veriliyor?” sorusu kime ve hangi amaçla yöneltiliyordu?

Bu yazılan yazarın amacı, cumhuriyeti halka sevdirmek mi, yoksa bunun put gibi tapılacak bir şey olmadığını anlatmak mı idi?

“Cumhuriyet, bize yönetim biçiminin değişmesiyle birlikte kafa değişikliği de getiriyor mu? Bakanlar Kuruluna girecek kişilere birer devlet adamı kafası armağan ediyor mu?” sözleriyle daha ilk ağızda cumhuriyetin değerini, önemini azaltmaya kalkışmak, cumhuriyetçiyim diyenlerden beklenebilir miydi?

Bu düşünceleri kapsayan gazetenin başka bir sayfasında *“Türkiye Cumhuriyetinin İlanı”* başlığı altında yer alan birçok sözler arasında:

“... bu yeni evreye ulaşan Türk Uluğu, burada uzunca bir süre dirlik içinde

dinlenebilecek; burası onun için bir canlılık ve güç, bir erinç ve mutluluk kaynağı olabilecek mi? Bu evrede, toplumsal yapısını bozmadan onu kucaklayabilecek bir çerçeve niteliği var mıdır? Cumhuriyet, olayların zorlaması üzerine Türk Ulusunun çaresizlikten kaçıp sığındığı bir saçak altı mı olacak?.." gibi kaygı ve umutsuzluk veren sözler yayıyorlardı.

Cumhuriyetin umut, erinç ve mutluluk getireceğinde kuşkusu ve kaygısı olan kişi; umut, erinç ve mutluluğu nereden, hangi kaynaktan bekliyordu? Cumhuriyetin, ulusumuzun toplumsal yapısını bozabileceği düşüncesi, cumhuriyeti benimseyen kişilerin kafasında nasıl yer bulabiliyordu?

Başka bir gazeteci de: "Baylar, ivedi gösteriyorsunuz!" diye bağrımaya başladı.

Bu gazeteci, ulusu şu sözlerle galeyana getirmeyi amaçlıyordu:

"..bunalım, yeni bir bakanlar kurulu seçmekle giderileceği yerde, tersine son günlerin bütün gürültülerine karşın, yine kimsenin yakında kurulacağını düşünmediği cumhuriyetin, pek kanıtlı, pek kesin ve pek ivedi olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Cumhuriyetin yakın bir zamanda kurulacağını düşünmeyen, yalnız kamuoyu değildi; belki Ankara'da en önemli ve en yetkili makamlarda bulunan kimi kişiler de bunun olabileceğini akıllarına bile getirmiyorlardı."

Bu sözlerle açıkça ortaya konulmaktadır ki, son günlerin bütün gürültüleri, cumhuriyetin ilanına engel olmak içinmiş.

Bu amacı güdenlerin, "karar almakta ivedilik" görmeleri olağandı. Ama, " Ülke kamuoyunun da bu görüşte kendileriyle birlik olduğunu" sanmalar yanlış idi.

Başka bir Gazete de:

"Balonu uçurdular; ama görünüşe bakılırsa ucunu kaçırıyorlar!"

gibi çirkin, bayağı sözlerle üzerimize geliniyordu. Bunları yazan gazeteci satırlarını:

"Baylar, devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz?" şeklinde bitiriyordu.

Bu kadar değil elbet bu konuda çokça bayağı yazılara şahit olmuş-tuk o günlerde.

Genellikle olumsuz eleştirilerle başlayan yazılar, şu satırlarla son buluyordu:

"Biricik dilek... ülkeye ve ulusa yararlı işlere başlanılmasıdır. Eğer dün ilan edilen cumhuriyetin ileri gelenleri ve cumhuriyetçiler bunu yapabileceklerine güveniyorlarsa biz de kendilerine, öyle ise 'cumhuriyetiniz kutlu olsun baylar!' deriz."

Bizlerle alay edercesine kutlama cümleleri sarf eden yazarların aslında cumhuriyetçi olmadıklarını da çok iyi biliyorduk.

Başka bir gazeteci yazar da, cumhuriyetin ilanı dolayısıyla yaptığı yorum ve eleştiride:

"Bizi üzen nokta, Ulusal Önderimizin kendisiyle ilgilidir. En büyük ruhlu adamlar bile, kişisel erk kazanmanın çekiciliğine karşı koyamamışlardır." diyor ve bu görüşünü benim söylevlerimden aldığı sözlerle destekledikten sonra, Amerika'nın bağımsızlığını sağlayan Washington'un nasıl çiftliğine çekildiğini ve meclisin, hiçbir kişiyi düşünmeyip yalnız kamu yararını düşünerek, altı yılda anayasayı düzenlediğini ve ondan sonra nasıl Washington'a başkanlık verildiğini anlatıyor ve Anayasamızın böyle değiştirilmesinde, benim ön ayak oluşumu hoş görmüyordu.

Bu gibi yazarların ve gazetecilerin, cumhuriyeti kurmak kararının alınışında ve cumhuriyetin kuruluşu ile ilgili yasada gördükleri yanlışlık ve eksiklikleri eleştirmelerindeki içtenliğe inanabilmek için çok bön olmak gerekir.

Eğer bu yazarlar, cumhuriyetin ilanı günü yaygaralı saldırılara başlamayıp, önce cumhuriyet ilanını iyi gözle görseler, içtenlikle karşılasalardı; kamuoyunu kuşkuya ve düzensizliğe sürükleyecek yerde, cumhuriyetin iyi ve onun ilanının pek yerinde olduğunu kamuoyuna aşılacak yazılar yazsalardı, ondan sonra yapacakları her türlü eleştirinin içtenliğini ileri sürmekte haklı olabilirlerdi.

Ama gördüğümüz davranış böyle olmamıştır. Bu takım yazarlar ve yazarlar o günün şartlarında bizi çok üzmüştü.

Sen sormadın ama ben önemli gördüğüm bir hususta ayrıca açıklama yapmakta fayda görüyorum. Cumhuriyetin İlanının çok önemli bir nedeni daha vardı.

O günkü Anayasaya göre Meclis Başkanı, Meclis adına imza atmaya, Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkili ve Bakanlar Kurulunun doğal başkanıdır; ama devletin başkanı olduğunu belirtir açık bir yasa buyruğu yoktur.

Anayasanın yapıldığı günlerdeki genel koşullar ve görüşler düşünülürse, önemli ve köklü bir noktanın yasada açıklanmamış olmasındaki zorunluluk kendiliğinden anlaşılır.

Bu belirsizlik, Meclis ve Meclis Hükümeti bulunmakla birlikte devlet başkanlığının, bireysel saltanat kaldırıldıktan sonra, halifelik makamında belirdiği düşünce ve inancında bulunanlar, cumhuriyetin ilanı gününe değin umut içinde yaşattı.

Buna göre Rauf Bey'in, en doğru olduğunu ileri sürdüğü hükümet biçiminde, devlet başkanlığını halifenin üzerinde gördüğü kuşku götürmez.

İşte cumhuriyetin ilanı üzerine Rauf Bey'i ve kendisi gibi düşünenleri kaygıya ve çırpınmaya sürükleyen gerçek neden, devlet başkanlığı katına cumhurbaşkanının getirilmiş olmasıdır.

Gerçekten: "Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır." denildikten sonra, halifeye verilecek kimliği ve yetkiyi sağlamak için uğraşan ve onun yalancılık ve gönül almalarını Tanrı vergisi sayarak kıvançlıların umut kınklığına uğramalarını ve üzümlü kaygılanmalarını olağan görmek gerekir.

Rauf Bey'in, cumhuriyete karşı olduğunu açık söylememekle birlikte, cumhuriyetin ilan edildiği günkü davranışları bu konuda bizleri şüphelendirmişti.

Rauf Bey, yapılan işin yalnız bir ad değiştirmekten ve üst tabakada biçim değiştirmekten başka bir şey olmadığını söyleyerek cumhuriyeti ilan etmenin, çocukça ve ivedili bir davranış olduğunu anlatmaya çalışmakta ve: "Cumhuriyet yönetimiyle gerçek gereksemelerin karşılanmış olacağını sanmak.. çok büyük bir yanılğı olur" demekle, cumhuriyet yönetimine ne denli ilgisiz ve ondan ne denli uzak olduğunu bizlere gösteriyordu.

Rauf Bey, son karısını pekiştirmek için "en yakın bir geçmişte gördüğümüz en acı denemeler"i hatırlatıyordu. Bu hatırlatma ile kamuoyuna ne anlatılmak isteniyor? Ulus neden sakındınılmak isteniyor? Bunu anlamak zor değildir sanırım.

Rauf Bey, aklınca, devlet başkanlığı makamına halifenin oturması sağlanıncaya dek bu makama başka bir sanla, başka birinin oturmasını güven altına almak; başka biri oturmuş olduğuna göre de, bu işten dönülmesini sağlamak için kamuoyunu gericiliğe özendiriyordu.

Cumhuriyet yönetim biçiminin kabulünde, çok büyük yanılğı olabileceğini ileri süren kişiye göre, yanılğının neresinden dönülürse kazanç sayılmalıdır. Rauf Bey, cumhuriyet yönetiminin kabul ve ilan edilmesi noktasına değindiği zaman şöyle demişti:

"... Görüşleri dağıttılar. Sonra, cumhuriyetin bir günde kararlaştırılıp ilan edilmesi üzerine halkta, sorumsuz kişilerce düzenlenen bir yönetim biçiminin bir olupbittiye getirildiği düşünce ve kaygısı uyandı. Bu kaygı, pek doğal görülmeli ve bundan, halkımızın geçmiş olaylardan ders aldığını ve uyanıklık kazandığını anlayarak kıvanç duyulmalıdır. Ben kendim kıvanç duyuyorum."

Cumhuriyet biçimini bir günde yasalaştıran ve ilan eden, Rauf Bey'in de pek güzel tanımlayıp nitelediği üzere:

"Bağımsızlık Savaşımızın biricik temel taşı olan ve ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürütmekte yüksek güç ve yetenek gösterip eylemli sonucu ile tanımlanan, Büyük Millet Meclisi" idi.

Söz konusu ettiği sorumsuz kişi, eğer Meclis kamuoyunu cumhuriyet ilanına yönelten ve Meclise bu konuda öneride bulunan kişi ise, o, ben idim.

Onun ben olduğumu; herkesten daha iyi Rauf Bey'in anlayabileceğini kabul etmekte yanlışlık yoktur. Eğer bunda yanlışlık varsa, "yıllardan beri aramızda sürüp giden arkadaşlık ve kardeşlik duygularından başka, karşılıklı güven de bulunduğunu ve bana karşı yüksek saygı beslediğini" söyleyen Rauf Bey'in, beni hiç tanımamış olduğu yargısına varmak gerekirdi.

Benim girişimlerimi ve yaptığım işleri, halkta kaygı uyandırıcı nitelikte saymak; sevinç gösterilerinde bulunan halk adına, gereksiz olarak, tersini söylemek, halka bu kaygıları yapay olarak aşılama ya kalkışmaktır. *"Halkın geçmiş olaylardan ders aldığını ve uyanıklık kazandığını anlayarak kıvanç duyulmalıdır. Ben kendim kıvanç duyuyorum."* diyen Rauf Bey'e bundan yararlanarak bir noktayı hatırlatmıştım.

Halkta uyanıklık duygularını geliştirmeye ömrünü adanmış bir kişiye karşı böyle konuşulmazdı; yine halkta, bu duyguların belirtilerini görmekle kendisinin benden çok kıvanç duyduğunu söylemeye ne hakkı ve ne de yetkisi vardı.

Rauf Bey, düşmanların bütün yurdu işgaletmesine yol açabilecek Mondros Ateşkes Anlaşmasının asker güdümü ile ilgili maddesini olupbitti biçiminde kabul ettiği zaman, ulusun ne denli içten yaralandığını ve kaygılandığını duymuş muydu?

Son zamana değin, cumhuriyetin ilanının ertesi gününü bile, resminin altına, kendisini tutanlarca *"Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayan ama Lozan Antlaşmasıyla da ödünü alan Rauf Bey"* sözleri yazılarak boyuna propagandası yapılan bu kişi, Türk Ulusunun gerçek isteklerini, içten gelen duygularını bizden daha çok anladığını, o istekler ve duygularla bizden daha çok ilgili olduğunu savlayacak kertede ileri varmamalıydı.

Rauf Bey, gazeteye verdiği demecinin bir yerinde diyor ki:

"Sorumlu devlet adamları, bu gerçekler (yani cumhuriyet ilanının gereği) üzerinde en yetkili görüşme ve karar katı olan Yüce Meclis aracılığı ile ulusu aydınlatacak ve zihinleri doyuracaktır; çünkü bunu bilmek kamunun doğal bir hakkıdır."

Bu sözlerde mantık yoktur.

Önce, Rauf Bey de demiyor mu ki:

“Ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürüten Meclistir.”

Öyleyse hangi sorumlu devlet adamları, Millet Meclisini, pek yasal ve yüksek bir karar alıp onu gerekçesiyle birlikte yayımlamış olmasından dolayı sorguya çekecekti?

Bir ülkede, bir toplumda, bir devrim yapıldığı zaman elbette onun gerekçesi vardır. Ancak o devrimi yapanlar, inanmak istemeyen, direnen muhaliflerini inandırmak zorunda değildirler.

Cumhuriyetin elbette yandaşları da, muhalifleri de vardır.

Yandaşlar, niçin ve ne gibi inançlara ve düşüncelere dayanarak cumhuriyeti kurduklarını, muhaliflere anlatarak inançlarının ve yaptıkları işlerin yerindeliğini tanıtmak isteseler de, onları, isteyerek yaptıkları bu direnmeden vazgeçiremezlerdi.

Elbette yandaşlar, ellerinden gelirse ülkülerini herhangi bir yolla; ayaklanma ile, devrimle ya da kamuca beğenilecek başka yollarla gerçekleştirebilirler. Bu, ülkü devrimcilerinin ödevidir.

Buna karşı, direnmeler, yaygaralar ve geriletici girişimler de, muhaliflerin yapmaktan geri durmayacakları davranışlardır.

Cumhuriyet yönetiminizin ilanında, Rauf Bey ve benzerlerinin yaptıkları gibi...

Efendim, eğer siz Rauf Bey'den bahsetmeseydiniz, benim aklıma bu konuda soru sormak gelmezdi. Konuya ekleme yaptığımız için ayrıca teşekkür ediyorum.

Benim asıl merak ettiğim konu Cumhuriyetin ilanından sonra Halifenin durumuydu? Halifeyle ilgili bir gelişme yenilik veya değişiklik söz konusu oldu mu?

Peki anlatayım.

O günlerde İstanbul'da bulunan ordu müfettişlerimiz de, gazetelere demeç vererek, çeşitli nedenlerle düzenlenen şölenlerde söylevler çekerek duygularını belirtiyorlardı. Cumhuriyetin ilanı üzerine İstan-

bul'da kimi kişiler ve kimi gazeteciler, Halifeye de bir rol yaptırmak istediğine kapıldılar. Halifenin görevden çekildiği ya da çekileceği üzerine gazetelerde söylentiler, yalanlamalar yayımlandı.

Sonra dendi ki:

“Öğrendiğimize göre, sorun, bir söylenti niteliğinde olmadığı gibi, bir yalanlama ile çözülecek kadar önemsiz de değildir. Gerçek olan bir yön vardır ki, o da cumhuriyet ilanının yeniden bir halifelik sorunu ortaya çıkarmış olmasıdır.”

“Halife, yazı masalarının başına oturup (!), Vatan gazetesi yazanna demec vermiştir.” denilerek;

Halifenin bütün Müslümanlarca sevgi gördüğü, Asya'nın en ücra köşelerine varıncaya dek Müslüman ülkelerinden binlerce mektup ve telyazısı aldığı; birçok yerlerden kurullar geldiği yolunda sözlerle halifelik katının kolay kolay sarsılır bir yer olmadığı anlatılmaya çalışıldıktan sonra, bütün Müslümanlar, karşı çıkmadıkça Halifenin görevinden çekilmeyeceği ilan olunuyordu.

Ayrıca, *“Hükümet birçok işlerini düzenlemekle uğraştığından, şimdiye değin halifelik görevlerini saptayamamıştır. Hükümetin iç sorunlara çok dalmış olduğunu Müslümanlık dünyası da elbette bilir ve şimdiye değin halifelik görevlerinin saptanamamasını doğal sayar.”*

cümleleriyle biz, halifelik görevlerini saptamaya çağırıyorduk ve şimdiye değin bunu yapmadığımızı hoş gören Müslümanlık dünyasının bundan sonra hoş görmeyeceği de bildirilerek, sanki bize gözdağı veriliyordu.

Bir yandan da, bu konuda bize etki yapması için Müslümanlık dünyasının dikkati çekilmek isteniyordu.

9 Kasım 1923 günlü Vatan gazetesinde okuduğumuz bu yazılardan sonra 10 Kasım 1923 günlü Tanin gazetesinde, Halifeye yazılan bir açık mektup yayımlandı.

Lütfi Fikri Bey'in yazdığı bu mektupta, Halifenin görevden çekildiği söylentilerinden ulusun ne denli üzüntü duyduğunu ve mutsuzluğunu tanıtlamak için bir vapur öyküsü uydurulmuştu.

Vapurda oturanların, Halifenin görevden çekildiğini duyunca yüzlerine üzüntü ve kaygı çökmüş. Birbirlerini tanımayanlar içtenlikle görüşmeye ve çok görüşmeye başlamışlar. Ortak kaygıları bunları bir dakikada dost etmiş....

Bir Beyefendi: "Gönül istiyor ki bu çekilme sözü sonsuza değin gömülsün kalsın." diyor; çünkü: "Dünya için yıkım olur"muş...

Bu Bey, ulusa şunu da aşıliyordu:

"Şaşarak ve üzülererek görüliüyor ki, bugün şu manevi hazineye (yani halifelîğ)e saldırmak isteyenler, dışardan kimseler, Türkü çekemeyen Müslüman uluslar değildir; biz, Türkler kendimiz, kendi elimizle bu hazinenin elimizden temelli çıkarılmasıyla sonuçlanabilecek girişimlerde bulunuyoruz!"

Yabancılar, halifelîğ'e saldırıda bulunmuyorlardı; ama, Türk Ulusu saldırıdan kurtulmuyordu.

Halifelîğ'e saldıranlar, Türkü çekemeyen Müslüman uluslar değildi. Ama, Çanakkale'de, Suriye'de, Irak'ta, İngiliz ve Fransız bayrakları altında Türklerle vuruşan Müslüman uluslardı.

Bunların, Türk Ulusuna kolaylıkla saldırmak için, tutulması yeğ görülen halifelîğin ortadan kaldırılmasını:

"Türklük için kendi kendini öldürmektir." diye nitelemeleri ve "Halifelîğ'i ortadan kaldırmak için, biz Türkler girişimlerde bulunuyoruz." sözleriyle cumhuriyetin amacını açıklayıp ilan etmeleri elbette, etkisiz kalmadı.

Bu Beyefendi'nin Tanin'de yayımlanan açık mektubundaki görüşünü, ertesi gün Tanin başyazarı destekledi.

11 Kasım 1923 günlü Tanin'in "Şimdi de Halifelik Sorunu" adlı başyazarısı okununca, cumhuriyetin kuruluşuna engel olamayanların, ne pahasına olursa olsun, halifelik makamını tutabilmek için çaba göstermeye ve çalışmaya başladıkları anliyorduk.

Bu yazıda, padişah oğullarının mektuplarını yayımlayarak, padişah soyundan olan kişileri halka sevdirmeye çalışan Tanin'de ayrıca, padişah soyundan olanların haklarına karşı çirkin saldırılar yapıldığı

ve bunu yapanın, partimizin en seçkin takımından olduğu belirtildikten ve Cumhuriyet Hükümetini ulus gözünde kötü göstermek için ne söylemek gerekli ise onlar da yazıldıktan sonra, Halifenin çekileceği söylentisine değinilerek:

“Arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız,” deniliyor; sonra da: “Millet Meclisinin bu denli özgürlükten yoksun kaldığını, dışanda verilen kararları kâğıda geçirmek durumuna düşürüldüğünü görmek gerçekten acı oluyor.” sözleriyle Meclis, bize karşı kıskırtılıyor; cumhuriyetin ilanını kabul eden Meclisin hiç olmazsa halifeliğin kaldırılmasını, olupbitti biçiminde kabul etmemesinin sağlanmasına çalışılıyordu.

Tanin başyazarı, halifelik konusundaki görüş ve düşüncesini şu satırlarla saptıyordu:

“Halifelik bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye Devletinin Müslümanlık dünyası içinde hiç önemi kalmayacağını, Avrupa siyaseti karşısında da küçük ve değersiz bir hükümet durumuna düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir yetenek gerekmez.

Ulusseverlik bu mudur? Gönlinde gerçek ulusçuluk duygusu olan her Türk, halifeliğe dört elle sarılmak zorundadır.”

Şunu söyleyebilirim ki; Halifeliğe dört elle sarılmak zorunda bulunan bir yönetim biçiminin cumhuriyet olamayacağını anlayabilmek için de büyük bir yetenek gerekmediğini ortadır.

Tanin’in gazetesinin başyazısındaki haberdan bir iki noktaya daha değinmek istiyorum.

Yazıda:

“Osmanoğulları soyunca kabul edilmiş ve bundan dolayı sonsuzluğa dek Türkiye’de kalması güven altına girilmiş olan halifeliği elden kaçırmak tehlikesini yaratmak, akıl ve yurtseverlik ile, ulusçuluk duygusu ile hiç bağdaşamamış (!).

Tanin başyazarı, kendisinin cumhuriyetçi olduğunu ilan etmişti. Ama öyle bir cumhuriyetçi ki, onun istediği cumhuriyetin başında halife sanıyla Osmanoğulları bulunmalıymış.

Yoksa yapılan iş, akıl ve yurtseverlik ile, ulusçuluk duygusu ile hiç bağdaşamazmış.

Halifeliği, elimizden hiç anlamayacak biçimde korumakla görevli imişiz...

Bu yazıların anlamı ve bu düşüncelerin amacı bugün kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin aydın ve cumhuriyetçi çocukları, böyle cumhuriyetçi geçirmiş olanların gerçek inanışlarını irdeleyip saptamakta hiç zorlanmayacaklardır.

O gün olduğu gibi bu günlerde de bu ikiyezlü yazarlar elbet olacaktır. Sizler bu tip kişilere asla fırsat vermeyin!

Cumhuriyetin ilanından sonraki yeni yönetim ile Halifeliğin aynı anda devam etmesi büyük bir çelişki olurdu. Cumhuriyet yönetiminde böyle bir örneğin devamı mümkün olmazdı.

O günkü gazetelerde dikkat çeken diğer bir yayın ise:

Biri, benim hasta oluşum; öbürü de, Enver Paşa'nın Türkistan'daki çalışmaları ve sağ oluşuydu.

Enver Paşa, ülke dışında kaldığı zaman, İslam birliği için çalışıyormuş ve "Halife Damadı" sanını kullanıyormuş yaygarası dolaşıyordu.

Dahası, Türkistan'da kazdırdığı bir mührün bir yarına bu sanını da kazdırmış...

Anlattığım bu gazete yayınları ve birtakım kişilerin durum ve davranışları özet olarak şöyle anlatılabilirim:

"Temel olan, ulusal egemenliktir. Ulusal egemenlik cumhuriyetin gelişmesidir.

Türk Ulusı, ulusal egemenliği elde etti; cumhuriyetin ilanı gereksizdir, yanlıştır.

Türkiye'de en doğru yönetim, ulusal egemenlik ilkesinden ayrılmaksızın, cumhuriyet ilan etmeyip, devlet başkanlığında halife sanıyla Osmanlı soyundan birini bulunduran meşrutiyet yönetimidir.

Nasıl ki, İngiltere’de hem ulusal egemenlik vardır, hem de devlet başkanı bir kraldır ve o kral, Hindistan’ın da imparatorudur.”

Böyle bir ilke üzerinde birleşmiş olan kişiler, sözleriyle, durumlarıyla, yazılarıyla kendilerini göstermiş gibilerdi.

Bu grubun başına Rauf Bey’in seçildiği yargısına varılabilirdi.

Çeşitli soy ve mesleklerden olan kişilerin meydana getirdiği grup, Rauf Bey’i amaçlarını açıklayıp savunacak en uygun bir adam olarak görmüşlerdi. Ondan çok büyük şeyler umulabileceği sanısına düşmüşlerdi.

Bundan sonradır ki Rauf Bey Ankara’ya geldi. Vatan gazetesinin yazdığına göre, büyük bir kalabalık Rauf Bey’i Ankara’ya uğurlamak için toplanmış. Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Adnan Bey bu kalabalığın başında gösteriliyordu.

Vatan gazetesi bu uğurlamadan söz ederken, Rauf Bey’in Ankara’da, Mecliste güdeceği siyasayı da ulusa bildiriyordu. Ayrıca gazetede, Rauf Bey’in Meclisteki çalışmalarının yıkıcı ve kişisel olmayacağı, Rauf Bey’in çalışmalarının, ülkenin iyiliğini ve esenliğini, yasaların egemenliğini sağlamaya yönelmiş bir çalışma olacağı; Rauf Bey’in Büyük Millet Meclisinde bir esenlik ve düzenlik ögesi olacağı ve yararlı ilkeleri savunacağı açıklanıyordu.

Vatan gazetesi sahibinin, kendiliğinden bu açıklamaları yapmaya ve güvence vermeye yetkili olduğu elbette kabul edilemezdi.

Oysa Rauf Bey, partimiz adına milletvekili olmuştu. Partimiz programına uyacaktı. Partiden çıkmaksızın bağımsız bir siyasa gütmemesi gerekirdi. Rauf Bey, daha partiden ayrıldığını bildirmemişti. Bu düşüncede olmadığını, daha sonra partiden ayrılmamakta direnmesiyle de doğrulamıştı.

Bunun için, hem partide kalmak ve hem de parti düzenbağını bozmak demek olan kendine özgü bir siyasayı bağımsız olarak gütmek anlaşılır bir şey değildi.

Peki, Rauf Beyin bu tutumuyla varmak istediği sonuç neydi? Bu noktada anlatmak istediğiniz noktalar var mı?

Bir takım bilgiler vereyim!

Rauf Bey Ankara'ya geldikten sonra, Parti üyeleriyle yakından ve arkadaşça değinmelere başladı. Ama bütün değinme ve konuşmalarda bir erek güttüğü anlaşılıyordu.

Rauf Bey:

"Cumhuriyetin ilanında ivedi gösterilmiştir. Bu ivediyi gösterenler sorumsuz kimselerdir.

Bu yolda davranışın içyüzünü anlamak gerekir. Meclis, ulusal egemenliği gereği gibi kullanabilmelidir.

Gizli amaçlarla yönetilmeye ses çıkarılmazsa nereye varılacağı bilinemez. Cumhuriyetin ilanını zorunlu kılan neden ne imiş?

Cumhuriyetin gerçekten, bizim için yararlı ve gerekli olduğu tanıtlanmalıdır." gibi birtakım propagandalarla, arkadaşlarımıza ve partiyi bize karşı kışkırtmaya koyulmuştu.

Rauf Bey, İstanbul'daki demecinin sonunda demişti ki:

"Meclis ve Hükümet, bu tezcanlılığın akla yatkın ve yasal bir nedeni bulunduğunu ulusa gösterip tanıtlamalıdır ve tanıtlayacaktır."

Böylece pek güzel anlaşılıyor ki Rauf Bey'in, geceli gündüzlü yaptığı değinme ve konuşmalardan amacı, Parti ve Meclis üyelerine bu görünüşü benimsetmekti.

Bunu başardıktan sonra, cumhuriyetin kuruluşu sorununu yeniden Mecliste söz konusu ettirmek istiyordu. Bununla güttüğü amaç da, Meclis ve Hükümeti, cumhuriyeti ivedilikle ilanda akla yatkın yasal bir neden olup olmadığını tanıtlama zorunda bırakmaktı.

Kendi aklınca ve kendisini tutarların inarışına göre, akla yatkın ve yasal bir neden gösterip tanıtlamak gücü. Akla yatkın ve yasal bir nedene dayanmayan cumhuriyetin ilanında ivedilik gösterildiği ve yanlışlığa düşüldüğü ortaya çıkacak ve sözde, yanlışlık düzeltilecek!

Rauf Bey'in bu tutumuna karşın parti üyelerinizin tavrı nasıl oldu?

Fazla değil bir hafta içinde, Rauf Bey'in ne yapmaya çalıştığını partililerimiz anladılar. Onun oyununa karşı, partililerimizde onu oyuna getirmenin planını yaptılar.

Nasıl yani?

Bir parti toplantısında onu sınava çektiler diyelim anlaşılır.

Biraz daha açar mısınız?

Önce şunu apaçık söylemeliyim ki Rauf Bey, saldırıya geçmek için daha hazırlığını bitirmeye uğraşırken, saldırıya uğramıştır.

Gerçi, birtakım gazetelerle yapılan muhalif yayınlar, Halifeye ve bir padişah oğluna aldınlan durumlar; Rauf ve Adnan Beylerle kimi komutanların Halifeyi görmeye gidişleri; Halife ve padişah oğlu için söz söyleyenlere, yazı yazarlara karşı kimi yerlerden yaptırılan onur kınacı saldırılar, ülke içinde kuşku ve karnuoyunda kanışıklık uyandırmaktan geri kalmamıştı.

Ama Mecliste saldırıya geçmek için bunun yeter bulunmadığı; Ankara'da Meclis üyeleri üzerinde de çalışmanın gerekli görüldüğü anlaşılıyordu. İşte bu son hazırlıklar yapılırken, bu işte Rauf Bey'den önce davranılmıştır.

Parti Grubu Başkanlığına bir önerge verdirildi.

Parti Grubu Başkanı İsmet İnönü idi. Bu önergede;

"Rauf Bey'in İstanbul gazetelerinde çıkan, cumhuriyetin ilanını uygun görmediği yolundaki demecinin cumhuriyeti sarsıntıya uğrattığı ve kendisinin çevresinde muhalif bir parti kurulduğu kanısının belirdiği"

ileri sürülerek, durumun Parti Grubunda görüşülmesi önerilmişti.

Partinin toplandığı 22 Kasım 1923 günü ben de, toplantıdan önce, toplantı salonuna bitişik odada bulunuyordum.

Rauf Bey yaruma geldi.

Benden, görüşmelere müdahil olmamamı rica etti. Çünkü bana karşı söz söyleyemeyeceğini bildirdi.

Görüşmelere hiç katılmayacağımı ve hiçbir söz söylemek istemediğimi; ancak, Parti Başkanı olarak görüşmelerin gidişini görmek üzere toplantı salonuna gireceğimi bildirdim.

Toplantı salonunda da bulunmamam konusunda rica ettiyse de, bunu kabul etmedim.

Rauf Bey'in, benim görüşmelere katılmamı ve toplantıda bulunmamı istemeyişindeki gerçek amaç ne idi?

Benim yanımda, ya da benimle karşılıklı konuşmasına ve savlarda bulunmasına engel olan, gerçekten bana olan saygısı mı idi?

Buna inanmak doğru olamaz. Benim anladığıma göre Rauf Bey, muhalif olarak İsmet Bey ile karşılaşmak istiyordu. Ben toplantıda bulunmazsam, parti üyeleri arasından kendisini tutanlar çıkabileceğini sanıyordu.

Parti Grubu, İsmet Bey'in başkanlığında toplandı.

İsmet Paşa, başkan olarak görüşme konusunu açıklayıp önemini belirttikten sonra: "Bugünkü toplantıda benim de söz almam gerekebilir." diyerek başkanlığı başkasına bıraktı.

Önergeyi verenin açıklamasından sonra söz alan Rauf Bey, uzun bir konuşma yaptı.

Rauf Bey, İstanbul'daki demeci dolayısıyla bir yanlış anlama olduğunu ve bunu düzeltmek için arkadaşlarla konuştuğunu söyledikten sonra: "Bizim eğer eleştirmek istediğimiz bir nokta varsa o da yapılan iştir." dedi.

"Çok iyi dilekle başlanıp uğrunda canlar verilmiş olan çok sağlam ilkelerin, uygulanmasında yapılan yanlışlıklar yüzünden sakatlandığını da, sanırım ki hiçbirimiz düşünüp taşınmadan yadsıyamayız." sözlerini de, olduğu gibi aktarıyorum.

Şimdi bu iki cümle üzerinde biraz duralım. Rauf Bey'in eleştirmek istediği iş, hangi iştir?

Cumhuriyet mi, yoksa cumhuriyetin ilan ediliş biçimi mi?

Yapılan iş cumhuriyettir; ilan şöyle, ya da böyle olabilir.

Rauf Bey'in "sağlam ilke" dediği cumhuriyet ilkesi midir, yoksa uygulanmasında yapılan yanlışlık yüzünden sakatlanmasından korktuğu cumhuriyet midir?

Biliyoruz ki söz konusu olan, cumhuriyetin kendisi ve onun ülkede ilanıdır.

Cumhuriyet yönetimini uygulama evrelerinin yanlış olduğunu ileri sürecek kadar zaman geçmemişti. Rauf Bey'in telaşı cumhuriyet ilanının ertesi günü başlıyor ve iki üç gün geçmeden demec veriyordu.

Rauf Bey'in bu ikiyüzlü siyasetini nasıl ortaya çıkarmayı planlıyordunuz?

Rauf Bey, baktı olacak yok, düşüncelerini çevirerek; "Duygulanm, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimi benimsemediğim yolundadır." Şeklinde bir ifade kullanmıştı. Bu cümleleri partililerce sevinçle karşılanmış "Yaşa.." sesleri arasında alkışlanmıştı.

Rauf Bey'in, "yüce duygulanm, kutsal duygulanm" diye söylediği bu sözler, içtenlikle söylenmiş mi idi ve doğru mu idi?

Ben bunun cevabının "hayır!" olduğunu biliyordum!

Çünkü Ankara'dan ayrılışında, kendisine cumhuriyetten söz açan Kâzım Paşa'ya (Meclis Başkanı):

"Bunu önleyebilirsen yurda büyük hizmet etmiş olursun!" diyenin Rauf Bey olduğunu biliyorum.

Rauf Bey, "cumhuriyeti düzenleyip ilan eden sorumsuzlar" demekle birtakım danışman ve uzmanları söylemek istediğini de bildirerek bunda da yanlış anlama olduğunu anlatmak istedi ve: "Böyle olunca benim kullandığım sözlerden, şu ya da bu kişi sorumsuzdur, diye anlaşılmasın; bunu benden beklemek doğru değildir." dedi.

Rauf Bey, bu söz çevirme ile de gösteriyordu ki, o günkü parti toplantısında, partiye kötü görünmeksizin amaçlarını söyleyebilmek için gereken noktalarda gerileme ve sözü çevirme yolunu tutmuştu; ama gerçek görüşünden vazgeçmiş değildi.

Bu söylemleri ve geri dönüşleri zaten onu takip ediyordu. Bu şe-

kilde çelişkili davranışları onun gerçek hislerini ele veriyordu. Kısaca ne yapıyorsa kendi kendine yapıyordu. Bizim başka bir şey yapmamıza gerek yoktu!

Anlattıklarınıza göre; Saltanatın kaldırılmasından sonra Cumhuriyet'e geçişin tahminimizden de zor olduğunu anlıyoruz. Bu süreçten de kısaca bahseder misiniz? Vurgulamak istediğiniz noktalar var mı?

Padişahlıktan (Saltanat devrinden) cumhuriyete geçebilmek için, herkesin bildiği üzere, bir geçiş dönemi yaşadık.

Bu dönemde iki düşünce ve görüş birbiriyle durmadan çarpıştı.

O düşüncelerden biri, padişahlığın sürdürülmesi idi. Bu düşünceyi benimseyenler belli kişilerdi.

Öbür düşünce, padişahlığa son vererek cumhuriyeti kurmaktı.

Bu, bizim düşüncemizdi. Biz düşüncemizi açıkça söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak, düşüncemizin uygulanma olanağını saklı tutup elverişli bir zamanda uygulayabilmek için, padişahlığı tutanların düşüncelerini uygulama alanından uzaklaştırmak zorundaydık.

Yeni yasalar yapıldıkça, özellikle Anayasa yapılırken, padişahçılar, padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin açıkça belirtilmesi için üsteliyorlardı.

Biz, bunun zamarı gelmediğini, ya da gereği olmadığını söyleyerek o yanı kapalı bırakmayı yararlı görüyorduk.

Devletin yönetimini, cumhuriyetten söz etmeksizin, ulusal egemenlik ilkelerine uygun olarak her gün cumhuriyete doğru yürüyen bir biçimde derleyip toparlamaya çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisinden daha büyük makam olmadığını, durmadan aşılayarak padişahlık ve halifelik makamları olmaksızın da devletin yönetilebileceğini anlatmaya çalışıyorduk. Bu şekilde algı oluşturunuyorduk.

Devlet Başkanlığından söz etmeksizin, onun görevini eylemli olarak Meclis Başkanlığınca yürütüyorduk.

Meclis Başkanlığı görevini yapan ise, eylemli olarak İkinci Başkan idi. Hükümet vardı, ama “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” sarını taşıyordu. Kabine sistemine geçmekten çekiniyorduk; çünkü padişahçılar, hemen padişahın, yetkisini kullanması gerektiğini ortaya atacaktı.

İşte, geçiş döneminin bu uğraşma evrelerinde bizim kabul ettirmek zorunda bulunduğumuz orta biçimi, yani Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçimini haklı olarak eksik bulan ve meşrutiyet biçiminin açıkça belirtilmesini sağlamaya çalışan muhaliflerimiz, bize karşı çıkıyorlar ve diyorlardı ki:

“Bu yapmak istediğiniz hükümet biçimi neye, hangi yönetime benzer?”

Amacımızı ve ereğimizi söyletmek için yöneltilen bu çeşit sorulara biz de, zamanın gereğine göre yanıtlar vererek padişahçılar (saltanatçıları) susturmak zorundaydık.

Böylece verdiğimiz bir yanıtı, Rauf Bey, içten, vicdanını inandıran, yadsınamaz ve karşı çıkılmaz bulduğunu söyleyerek bütün görüşünü ve savını benim o sözlerimle dayandırıyor. (Rauf Bey), “bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra” Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçiminin sakat olacağını kabul etmek istemiyor. Bu elverişsiz ise, bu sakat biçimi daha önce kabul ettirenlerin, bu kez kabul ettirdikleri cumhuriyet biçimini de, bir gün eksik görüp başka bir yönetim biçimini ortaya atmalarından kaygılanmak gerekeceği yolunda bir usamlama yapıyor. Bu usamlamanın ne denli çürük ve boş sözler olduğu apaçıktır. “Kutsal duyguları, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimi benimsemediği yolunda” olan bir kişinin, geçiş dönemi için zorunlu olduğunu pekiyi bildiği Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçimine saplanıp kalarak, cumhuriyet biçiminin de eksik görüleceği ve başka bir yönetim biçimi araştırılacağı kaygısına düşmesi doğru mudur?

Rauf Bey’in burada, cumhuriyetten sonra, başka bir yönetim biçimi derken neyi söylemek istediği bellidir. Rauf Bey demek istiyor ki, cumhuriyeti ilan edenler, böylece Osmanogullarını saltanattan uzaklaştır-

dıktan sonra acaba, cumhuriyetten, yine padişahlığa dönerek, kendileri saltanat katına oturmayacaklar mı?

Bunun tarihte benzerleri yok mu diye duraksayan ve kaygıya düşenler vardı.

Rauf Bey, olduğu gibi aldığımız sözlerinin sonunda, halkın cumhuriyeti istediğini söylerken: “İstiyor ama, uygulanamaz da...” yolundaki şaşılacak sözleriyle, benim belirttiğim noktayı pek güzel destekliyordu.

Anlayacağınız soruda da bahsettiğiniz gibi iki görüş arasındaki fikir savaşı uzun süre hummalı şekilde devam etmiştir. Geçiş dönemi pek sancılı olmuştur.

Efendim anlattıklarınıza göre size en çok muhalif olan ve parti içinde propaganda yaparak cumhuriyet yönetimini eleştiren kişi veya muhalefetin elebaşı Rauf Bey.

Rauf Bey’in iddialarına bir cevap verilmedi mi?

Rauf Bey’le karşılaşan ve değerli görüşler ileri süren milletvekilleri çoktu.

Ancak bilgin dahilimde İsmet Paşa da, uzun ve değerli bir konuşma yaptı. İsmet Bey’in konuşmasının özünde:

“Kökü bir devlet biçimi söz konusu olduğu zaman düşüncelerimiz ve duygularımız kendi aramızda kalmaz. Gözlemleyen bütün bir dünya vardır.

Cumhuriyet ilanı, bir ulusun kutsal bir ülküsü, bir ateş gibi ortalığı sarar. Cumhuriyet ilan olunduğu zaman, cumhuriyete kavuşan ulusun bütün ateşini gösteren her türlü belirtiler ortaya çıkar.

Eğer bir ülkede cumhuriyetin ilan olunduğu günlerin üçüncüsünde, beşincisinde, hakları kaldırılmış bir padişahoğlu ortaya çıkar da karşı durum alırsa... Dünya ve dünya düşünürleri bu cumhuriyetin gücünden kuşku duyar.” sözleriyle, cumhuriyetin ilanı üzerine İstanbul’da alınan durumun dokuncasını açıklamıştı.

İsmet Paşa, Rauf Bey’in konuşmalarına cevap verirken;

“Ulusal egemenlik temel ilkedir, diyenlerin bu sözlerinden, kuşku

ve kaygıya kapıldıkları anlamını çıkaramayız.” dedi. Ondan, sonra İsmet Paşa, Rauf Bey’e seslenerek:

“Rauf Bey! Siyaset yapıyoruz.

Yanlışları bir bir göstermeliyiz. Dahası, siz hiçbir iş adamı gördünüz mü ki, başlarken anaparasını tehlikeye koyduğu inancında olsun ve başarı sağlamayacağını bile bile parasını tehlikeye atsın.

Bir işe başlayan adam, her zaman sonucunun iyi olacağını güven altına alır, öyle başlar.

Hele böyle devrim yapıldığı zamanlarda hükümet ileri gelenleri, herhangi bir devlet adamı, kuşkuya düşmez.

Yanlıştır.

Yanıldınız Rauf Beyefendi!” dedi.

Konuşmasının devamında, İsmet Paşa, Rauf Bey’in:

“Üst tabakada biçim değiştirerek devletin yararını sağlamayı ve genel gereksemeleri karşılamayı düşünmek, çok büyük bir yanılğı olur.”

şeklindeki sözlerine karşılık verirken de;

“Büyük yanılğı bu denli duyarlı günlerde, bir noktada toplanması gereken manevi güçleri ve devrim güçlerini şu konu üzerinde ya da bu konu üzerinde kuşkuya düşürmektir. Bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek, büyük yanılğı budur.” diyerek.

İsmet Paşa, Rauf Bey’den şunu da sordu:

“... Devlet başkanlığı sorununu çözmek istiyordunuz.

Nasıl çözecektiniz? Kaç çözüm yolu vardı?”

Rauf Bey, bu soruyu hiç beklemiyordu. O anda cevap veremedi.

İsmet Bey devam ederek, Rauf Bey’in, “ivedilik” savına karşı şu konuşmayı yaptı:

“Arkadaşlar,” dedi, “doğal sayılan bir sonuç için ivedilik söz konusu olmaz; ancak yanılğı sayılabilecek sonuçlar için ivedilik söz konusu olur.

Cumhuriyet ivedilikle ilan edildi demekle, o gün ilan edilmeyip

de altı ay sonraya kalsaydı, belki başka bir durum ortaya çıkardı, denilmek isteniyor ki sözün bu anlamları ile ivedi davranılmıştır.”

İsmet Paşa, Rauf Bey ve arkadaşlarının Halifeyi gidip görmelerine değinirken şunları söyledi:

“Halifeyi gidip görmek, halifelik sorunudur.

Devlet adamı olarak hiçbir zaman unutamayız ki, halife orduları bu ülkeyi baştanbaşa harabeye çevirmişlerdi. Halife orduları kurulabileceğini hiçbir zaman gözden uzak tutmayacağız...

Türk ulusu, en büyük acıları halife ordusundan çekmiştir; bir daha çekmeyecektir.

Bir halife fetvasının, bizi Birinci Dünya Savaşı yıkımına attığını hiçbir zaman unutmayacağız.

Bir halife fetvasının, ulus ayağa kalkmak istediği zaman, ona düşmanlardan daha alçakçasına saldırdığını unutmayacağız.

Tarihin herhangi bir döneminde, bir halife, bu ülkenin alınyazısına karışmayı aklından geçirirse, hiç kuşku yok, o kafayı koparacağız!

... Herhangi bir halife, geleneğe düşünceleriyle ya da biçime ve yöntemle uyararak, kapalı ya da açık bir biçimde Türkiye'nin yazgısıyla ilgili imiş gibi bir durum almak isterse; Türkiye devlet adamlarını değerli buluyormuş, gönül alıyormuş gibi bir anlayış ile düşünürse bunları, ülkenin varlığı ve yaşayışı ile tam karşıt sayacağız ve bu tutumunu vatan hainliği sayacağız”

İsmet Paşa, konuşmasının sonunda şunları ekledi:

“Rauf Bey, konuşmalarında geçen ve bizim tam karşıt olarak gördüğümüz sözlerini geri alarak bu parti içinde yürümek kararında mıdır?”

Yoksa siyasal konuşmalarında ileri sürdüğü ve bizimle tam karşıt olan görüşlerinde direnerek partimizin dışında ve Mecliste bizimle karşı karşıya çalışmak kararı mı verecekler?

Karar kendilerininindir.”

Anlattığımızı göre toplantıda sizin yerinize İsmet Bey, Rauf Bey'in tüm tutum ve davranışlarına gerekli cevabı vermiş.

Merak ettim! Rauf Bey partiden ayrıldı mı veya yeni parti kurma komusundaki soruya nasıl cevap verdi?

Rauf Bey, İsmet Bey'in sorusu üzerine, kürsüye çıktı, uzun uzadıya kendini savundu ve yeni parti kurmayacağını, partiden çıkmayacağını bildirdikten sonra, Genel Kurulun acıma ve bağışlama duygularını uyandıracak çok yumuşak sözlerle konuşmasına son vererek, toplantı yerinden ayrıldı...

Rauf Bey, yanıldığını ve cumhuriyetçi olduğunu açıkça söylemiş bulunduğundan, görüşmeler yeter sayıldı ve başkalarının kafasında uyandırılmış olan kuşkuları gidermek için, gazetelerde bir bildiri yayımlanması; ayrıca görüşmelerin tutanağının bastırılıp dağıtılması kararıyla yetinildi.

Bunca tartışmanın odağında olan kişi Halife! Yani Halifelik makamının varlığı bu türlü tartışmalara neden olduğu anlaşılıyor. Biliyoruz ki Halifelik yasal düzenlemeyle kaldırıldı. Bu sürecin hızlanmasında Rauf Bey'in etkisi olduğunu söylemek doğru olur mu?

- Aslında doğrudur! Rauf Bey ve onun gibi düşünen cenahın tek umudu halifeydi. Eğer bu tartışmalardan kurtulmak istiyorsak, soruna sebep olan unsuru tamamen ortada kaldırmak en akılcıca olandı. Zaten Cumhuriyet ile Halifelik de birlikte yürütülecek bir durum değildi. Kısaca Rauf Bey olsun olmasın bu çelişki ortadan kaldırılmalıydı.

Ben halifeliğin ortadan kaldırılması kararına aslında çok önceden beri almıştım.

Ne zamandan beri?

-Anlatayım.

1924 yılı başında, büyük ölçüde bir ordu savaş oyunu yapılması kararlaştırılmıştı. Bu savaş oyununu İzmir'de yapacaktık. Bunun için 1924 yılı ocak ayı başında İzmir'e gittim. Orada iki aya yakın kaldım.

Orada iken, halifeliğin kaldırılması zamanının geldiği yargısına varmıştım. Bu işin nasıl yapıldığını olduğu gibi özetlemeye çalışacağım.

İsmet Bey'den 22 Ocak 1924 günlü bir şifre tel aldım. Onu, olduğu gibi sana göstereyim:

"Türkiye Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katına

Bir süreden beri halifelik makamı ve Halifenin kişiliği ile ilgili olarak gazetelerde, yanlış anlamalara yol açabilecek yayınlara rastlanması ve boş yere yapılan bu saygısızca yayınlarda ve özellikle, ara sıra İstanbul'a giden hükümet ileri gelenlerinin ve resmi kurulların kendisiyle görüşmekten sakınıp çekinmeleri dolayısıyla, Halifenin büyük bir üzüntü duyduğunu; bu yüzden başmabeyincilerini Ankara'ya göndererek, ya da güvenilir bir kişinin İstanbul'a, kendi yanına gönderilmesini rica ederek duygu ve dileklerini ulaştırmayı düşünmüş ise de, kötü yorumlanabilir diye bundan da vazgeçtiğini söylediklerini, Başyazman Bey bir yazı ile bildirmektedir.

Ayrıca ödenek işi de uzun uzadıya anlatılarak Halifelik Hazinesinin gücünü aşan ve yükümlülüğü dışında kalan giderler için Maliye Hazinesince yardımda bulunulacağı yolunda Hükümetçe 15 Nisan 1923 gününde yapılan bildirimin incelenmesi ve gereğinin sağlanması istenmektedir. Durum Bakanlar Kurulunca görüşülecektir. Sonucu ayrıca bilginize sunarım efendim.

İsmet"

Bu tele yanıt olarak, İzmir makine başında yazdığım telyazısı şudur:

"Y: 22.1.1924 şifreye:

Halifelik makamı ve Halifenin kişiliği ile ilgili yanlış anlamalar ve kötü yorumlar ortamı, Halifenin kendi tutum ve davranışından doğmaktadır.

Halife, iç ve özellikle dış yaşayışla ataları olan padişahların yolunu izler gibi görünmektedir.

Cuma alayları, yabancı devlet temsilcileri yanına görevliler göndererek ilişki kurmak, gösterişli gezintiler, saray yaşayışı, sarayında yedek subaylara varıncaya dek kabul etmek ve onların yakınmalarını dinlemek ve onlarla birlikte ağlamak gibi davranışlar bu arada sayılabilir.

Halife, Türkiye Cumhuriyeti ile Türkiye halkı karşısındaki durumunu düşündüğü zaman İngiltere Krallığı ile Hindistan Müslüman halkı, ya da Afgan Devleti ile Afgan halkı karşısındaki durumu bir ölçü olarak dikkate almalıdır.

Halife ve bütün dünya kesin olarak bilmelidir ki bugün var olan ve korunmakta bulunan Halifenin ve halifelik makamının, gerçekte ne din ne de siyasal bakımından varlığının hiçbir anlamı ve gerekçesi yoktur.

Türkiye Cumhuriyeti, varlığını ve bağımsızlığını boş laf yüzünden tehlikeye atamaz. Halifelik makamının bizce olsa olsa, tarihsel bir anı olmaktan daha çok bir önemi olamaz.

Türkiye Cumhuriyeti ileri gelenlerinin, ya da resmi kurulların kendisi ile görüşmesini istemesi bile Cumhuriyetin bağımsızlığına açık saldırıdır. Başmabeyincisini Ankara'ya göndererek, ya da güvenilir bir kimseyi kendi yanına getirerek, Hükümete duygu ve dileklerini ulaştırmak istemesi de Cumhuriyet Hükümeti ile karşı karşıya durum alması demektir.

Buna da yetkisi yoktur.

Kendisiyle Cumhuriyet Hükümeti arasındaki yazışmalarda Başyazmanını aracı kılması da yersizdir. Başyazman Bey'in, böyle saygısızca davranıştan sakınması gerektiği, kendisine bildirilmelidir. Halifenin dirliği ve geçimi için, Türkiye Cumhurbaşkanının ödeneğinden kesinlikle daha aşağı bir ödeneğin yetmesi gerekir.

Amaç yaldızlı ve gösterişli yaşamak değil insanca yaşamak ve geçim sağlamaktır. "Halifelik Hazinesi" demekle ne denilmek istendiğini anlayamadım. Halifeliğin hazinesi yoktur ve olamaz. Kendisine böyle bir hazine atalarından kalmış ise resmi ve açık olarak bilgi alınmasını ve bana bildirilmesini rica ederim.

Halifenin aldığı ödenekle karşılanamayan yükümler neler imiş ve 15 Nisan 1923 günlü bildirimle Hükümet nelere söz vermiştir?

Bunu bildirmek iyiliğinde bulununuz. Halifenin konutunu belirtip saptamak, Hükümetin şimdiye değin yapmış olması gereken bir ödev idi. İstanbul'da, ulusun boğazından kesilen paralarla yapılmış birçok saraylar ve bu sarayların içindeki birçok değerli eşya ve gereçler, hükümetin bu yolda bir saptama yapmaması yüzünden yok olup gidiyor. "Halifenin yakınları, sarayların

en değerli gereçlerini Beyoğlu'nda, şurada burada satıyorlar." diye söylentiler vardır.

Hükümet bunlara hemen el koymalıdır. Satılmak gerekiyorsa, hükümet satmalıdır.

Halifelik kadrosu iyice incelenip düzene sokulmalıdır ki, başmabeyincilerin ve başyazmanların varlığı Halifeyi daha da saltanat kuruntusu içinde uyutmasın.

Fransızlar, kral soyundan olanları ve yakınlarını Fransa'ya sokmakta, bağımsızlıkları ve egemenlikleri için yüz yıl sonra, bugün bile sakınca görüp dururken; her gün çevrenden saltanat güneşi doğmasına duacı bir padişah soyuna ve yakınlarına karşı davranışımızda, Türkiye Cumhuriyetini nezakete ve boş şeylere kurban edemeyiz.

Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu açık olarak bilmeli ve bununla yetinmelidir. Hükümetçe sağlam ve köklü önlemler alınarak bildirilmesini rica ederim efendim.

Türkiye Cumhurbaşkanı
Gazi Mustafa Kemal"

Bu yazışmadan sonra Fevzi Paşa ve Kazım Paşa'ya da hilafetin kaldırılması yönündeki düşüncelerimi anlattım. Onlarda benimle aynı fikirde olduklarını söylediler.

Ben yapılacak yasal düzenlemede sadece Hilafetin kaldırılması değil beraberinde, Dinîşleri ve Evkaf Bakanlıklarını da kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararındaydım.

Bu düşüncelerimi de İsmet Bey, Kazım Bey ve Fevzi Bey'le paylaştım. Bu konuda da fikir birliğindeydik. Bu görüşmeleri yaptığımızda savaş oyunları için İzmir'de bulunuyorduk.

23 Şubat 1924 günü Ankara'ya dönmüş idik.

Burada da gereken kişilere karanımı bildirdim.

O tarihlerde Mecliste bütçe görüşmeleri sürüyordu. Osmanoğulları ödenekleri ile Dinîşleri ve Evkaf Bakanlığı bütçeleri üzerinde durmak

gerekiyordu. Arkadaşlarımız, bu amaca göre konuşmalara ve eleştirilere başladılar. Görüşme ve tartışma sürdürüldü.

1 Mart günü, Büyük Millet Meclisinin beşinci çalışma yılı dolayısıyla verdiğim söylevde özellikle şu üç noktaya değindim:

“1- Ulus, cumhuriyetin bugün ve gelecekte bütün saldırılardan kesin olarak ve sonsuzluğa değin korunmasını istemektedir. Ulusun isteğı, “cumhuriyetin, hiç zaman geçirilmeden, denenmiş ve tanıtlanmış bütün ilkelere tümüyle dayandırılmasının sağlanması” diye belirtilebilir.

2- Kamuoyunun eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden yana olduğu saptanmış bulunduğundan, bunun hiç zaman geçirilmeden uygulanmasını gerekli görüyoruz.

3- Müslümanlığı, yüzyıllardan beri, yapılageldiğı üzere, bir siyasal aracı olarak kullanılmaktan kurtarmanın ve yüceltmenin çok gerekli olduğu gerçeğini de görüyoruz.”

Mart günü Parti Grubu toplantıya çağıldı.

Belirttiğim bu üç sorun, ortaya atıldı ve görüşüldü. İlkeler üzerinde anlaşmaya varıldı. 3 Mart günü, Meclisin birinci oturumunda, Başkanlığa gelen yazılar arasında şu önergeler okundu:

1- Halifeliliğin kaldırılması ve Osmanoğulları soyundan olanların Türkiye dışına çıkarılması ile ilgili Şeyh Saffet Efendi ile elli arkadaşının yasa önerisi.

2- Dinişleri ve Evkaf Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığının kaldırılması ile ilgili Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının yasa önerisi.

3-Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile ilgili Manisa Milletvekili Vâsıf Beyve elli arkadaşının önerileri.

Başkanlık makamında bulunan Fethi Bey:

“Efendim, birçok imzalarla gelen bu yasa önerilerinin hemen görüşülmesi ile ilgili öneriler vardır. Yüksek oyunuza sunacağım.” dedi ve komisyonlara gitmeden, hemen görüşülmesini oya koydu ve kabul edildiğini bildirdi.

İlk karşı çıkışı Kastamonu Milletvekili Halit Bey (Halit (Akman'sü)) yaptı. Görüşmeler sırasında Halit Bey'e bir iki kişi daha katıldı.

Önerileri destekleyen birçok değerli milletvekilleri kürsüye çıkıp uzun konuşmalar yaptılar. Önerge verenlerden başka, Seyit Bey'in ve İsmet Paşa'nın bilimsel ve inandırıncı söylevleri her zaman için okunmaya değer. Görüşme ve tartışma beş saate yakın sürdü.

Bu yasalarla:

"Türkiye Cumhuriyetinde, halkın işleriyle ilgili yasaları yapmaya ve yürütmeye yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu hükümetin yetkili olduğu saptandı" ve "Dinişleri ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı."

"Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı."

"Halife, görevinden çıkarıldı (hal'... olundu.) ve halifelik katı kaldırıldı. Çıkarılan Halife ve Osmanogulları soyundan olanların hepsine, Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturma hakkı süresiz olarak yasak edildi."

Bu yasa değişikliğini teklif ettiğiniz de, Halifelik makamının yararlı olduğunu ileri sürenler size karşı direnmediler mi?

Direnimlerinin bir fayda sağlamayacağını gördükleri için büyük kısmı yüzümüze karşı sesi kalmayı tercih ettiler. Bazı kimseler ise halifeliğin siyasal anlamda, beynelmilel politikada ülke için yararlı olacağını düşündükleri ileri sürerek Halifeliğin kaldırılmamasını, bunun yerine halifeliği benim üstlenmemi önerdiler.

Bu teklifte bulunanlara nasıl bir cevap verdiniz?

Gereken olumsuz yanıtı usulünce verdim. Cumhuriyet rejinin kabul edildiği yerde halifeliğin birlikte olamayacağını anlattım.

Yeri gelmişken başka bir noktayı da anlatayım.

Büyük Millet Meclisi halifeliği kaldırdığı sırada, Antalya Milletvekili, din bilginlerinden Rasih Efendi, Kızılay adına Hindistan'da bulunan bir kurulun başkanlığını yapıyordu. Rasih Efendi, Mısır'a uğrayarak Ankara'ya döndü. Benden görüşme isteyerek şunları anlattı:

Gezdiği ülkelerdeki Müslüman halk benim halife olmamı istiyor-

muş. Müslümanların yetkili kurulları bana bu dileği bildirmek için Rasih Efendi'yi vekil etmişler.

Rasih Efendi'ye verdiğim yanıtta, Müslümanların bana olan güven ve sevgilerine teşekkür ettikten sonra dedim ki:

“Siz din bilginlerindensiniz. Halifenin devlet başkanı demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan uyrukların, bana ulaştırdığınız dilek ve önerilerini ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim desem, o uyrukların başındaki kişiler bunu kabul eder mi? Halifenin buyrukları ve yasakları yerine getirilir. Beni halife yapmak isteyenler buyruklarımı yerine getirebilecekler midir? Bu duruma göre, yapacak işi ve anlamı olmayan kuruntudan (mevhum) bir niteliği takınmak gülünç olmaz mı?”

Bu sözlerimin üzerine Rasih Efendi, bana hak verircesine başını birkaç kez salladı.

¹ 30 Ekim 1918 tarihinde Limni adasının Mondros Limanı'nda imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti - İtilaf Devletleri arasındaki silahlı çatışma sona ermiştir. Mondros Ateşkes Anlaşması aslında Osmanlı Devleti'nin yıkılışını öngörmekte; İtilaf Devletleri'ne Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir bölgesini, güvenliklerini tehdit edecek bir durum nedeni ile işgal hakkını tanımakta idi.

Ateşkes Anlaşması'nda yer alan Osmanlı Devleti'nin ulaştırma vasıtalarını İtilaf Devletleri'nin kontrol etme hakkı ise, Osmanlı Devleti'nin hayat ve can damarlarının İtilaf Devletleri'nin elinde bulundurulması, istedikler anda Osmanlı Devleti'nin hayatına kastetmek yetkisinin İtilaf Devletleri'ne tanınması demektir.

² 16 Mart 1921'de imzalanmıştır.

II. BÖLÜM

Devrimler ve Tartışmalı Meseleler

Hava kararmaya başlamıştı.

Sohbet bitmemişti elbette. Aklımdaki sorular sırasını bekliyordu. Aslında çok sorum vardı. Ama Atatürk'ü de çok fazla meşgul etmekten çekiniyordum. Neredeyse tüm gününü bana ayırmıştı.

Bu yüzden sorularımı azaltmalı ve en önemlilerini seçmeliydim.

Bunları düşünürken, kısa bir sessizlik oldu.

Atatürk:

-Yoruldun galiba çocuk! Akşam olmak üzere... Sormak istediğin başka soru var mı?

(Atatürk'ün sorusu üzerine birden irkildim.)

Evet! Sormak istediğim sorular bitmedi.

O zaman biraz ara verelim. Bu arada dinlenelim ve sen de bana soracağın soruları planla.

Tamam efendim.

Mustafa Kemal fiskos sehpasına bıraktığı o gizemli kitabı eline aldı ve odadan ayrıldı.

Yaklaşık iki buçuk saat sonra...

Kapı açıldı ve Mustafa Kemal tekrar odaya girdi.

Yemek yiyip dinlenebildin mi?

Evet efendim, çok teşekkür ediyorum. Burada beni çok iyi ağırlıyorsunuz. Minnettarım.

(Bu arada kâhya akşam kahvelerini getirdi ve biz sohbete başladık)

Atatürk, sor bakalım! Başlayalım, dedi.

Devrimlerden bahsetmek istiyorum. Devrimlerin temel amacı neydi?

- Yaptığımız devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağımıza uygun ve bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum haline ulaştırmaktı. Devrimlerimizin temel ilkesi buydu.

Devrimleri milletimize anlatmak ve benimsetmek pek kolay olmamıştı. Öncelikli olarak halkımızın beyinlerini paslandıran, uyuşturmuş düşüncelerini dağıtmak elzemdi. Bu düşüncelerden sıyrılan zihinlerin parıldaması ve ısıl saçması ancak mümkündü.

Az önce soru sorarken; “Yaptığınız devrimler” ifadesini kullandın. Haklısın!

Devrimleri planlayan kişiyi kastediyorsanız, devrimleri biz yaptık. Ancak şunu açık şekilde ifade ederim ki bu devrimlerin asıl kahramanı Türk Millet’dir. Millet olarak biz bunu tüm dünyaya ispatladık.

Devrimlerin biraz hızlı olduğu konusunda eleştiriler hakkında ne dersiniz?

Doğru. Çok kısa zamanda hızlı ve yoğun denilecek kadar siyasî, idarî, toplumsal devrimler yaptık.

Bu yaptıklarımızın hız ve yoğunluğundan, ancak memnuniyetle ve mutlulukla söz edilebilir; çünkü bu böyle olmasaydı, kurtuluş ihtimali tehlikeye düşebilirdi. Kabul etmek uygundur ki ve böyle yapmak zorunluluğu içindir ki, böyle yaptık.

Uçurum kenarında yıkık bir ülkeydik... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar, yıllarca süren savaşlar yaşadık.

Ondan sonra, içerde ve dışanda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni toplum, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız ve hızlı devrimler yapmak şarttı.

Devrimlerin başarılı olmasında ordunun katkısı nasıl ifade edersiniz?

Milleti yönetenlerin dayanağı, ordu olmuştur.

Diğer milletlerde ordu ile millet, daima birbiriyle karşı karşıyadır. Halbuki, bizde tamamiyle olay tersinedir.

İkinci Meşrutuyet'i, kahraman subaylarımız ilân ettikleri gibi bu devrimleri de yine bunların özverisine borçluyuz.

Devrimlerin icrası konusunda; halk oylaması konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

Yaptığımız devrimlerle amacımız okumamış kitleleri de aydınlatarak yolumuzda yürütmek ve onları aydınlığa çıkarmaktır.

Cumhuriyetimizi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak isteğimizi köstekleyecek herhangi bir referanduma gitmek, yalnız bilmezlik değil, hıyanet olurdu. Yüzde seksenine okuma yazma öğretilmemiş bir memlekette devrimler halk oylamasıyla olmazdı!...

Türk milletinin o günkü şartları göz önünde bulundurduğumuz da devrimlere karşı bakış açısını nasıl anlatırdınız?

Milletin uyanıklığına, milletin ilerleme ve gelişme yeteneğine güvenerek, milletin kararlılığından asla şüphe etmeyerek cumhuriyetin bütün gereklerini yapacak cesaretimiz olmuştu.

Birçok güçlükler ve engeller karşılaştık.

Bunların hepsini inceleme ile, gayret ve iman ile ve millet aşkının sarsılmaz kuvvetiyle birer birer çözüp sonuçlandırdık.

Bizim milletimiz vatanı için, özgürlüğü ve egemenliği için özverili bir halktır; bunu kanıtladı.

Milletimiz, yaptığı devrimlerin kıskanç savunucusudur da.

Benliğinde bu erdemler yerleşmiş bir milleti, yürümekte olduğu doğru yoldan hiçbir kimse, hiçbir kuvvet alıkoyamadı, koyamaz da...

Türkiye’de doğan devrim güneşi yükselerek sıcaklığını yaydıkça, Türk milletinin kalbi büsbütün dünyanın büyük ve takdire değer eserlerine karşı sıcak bir sevgiyle dolmuş, bütün ilerleme ilkelerini tümüyle benimsemiştir.

Böyle birlik halinde yaptığımız kurtuluş ve devrim hareketinin de düşmana karşı yaptığımız bağımsızlık hareketi gibi kesin olarak başarıyla sonuçlandığını gördük.

Milletimizin sağlam bir bilince sahip olduğuna, kahramanı olduğu büyük ve gerçekleşmiş eserler ve olaylardan sonra kimserin şüphe etmeye hakkı kalmamıştır.

Bilinç daima ileriye ve yeniliğe götürür ve geriye dönüş kabul etmez bir yaradılıştan özellik olduğuna göre, Türkiye Cumhuriyeti halkı ileriye ve yeniliğe uzun adımlarla yürümüş ve yürümeye devam edecektir.

Biz devrimlerden önce her zaman önce milletimizi bilinçlendiriyor ve yeniliğe hazırlıyorduk.

Milleti hazırlamadan devrim yapılmaz!

Kamuoyunun hazır olduğunu gördükten sonra adımlarımızı atıyorduk.

Yapılan işlerde halkın eğilimlerini dikkatte tutmalıyız. Halka karşı gitmemeliyiz. Fakat, ilkelerimiz davasında bir tek kişi kalsak, başımızı verir, ödün vermeyerek yolumuzda yürüdük.

Efendim şimdi soracağım sorulara lütfen kızmayınız. Çünkü günümüzde sizi en çok bu konularda eleştiriyorlar. Hatta sizi bu nedenlerden dolayı dinsizlikle suçluyorlar.

Ezanı yasakladığınızı ima ediyorlar ne dersiniz?

Sanırım 1932’de olanlardan bahsediyorsunuz.

Ben ezanı yasaklamadım. Ezanları gürül gürül, üstelik halkın anlayacağı dilde Türkçe okuttum.

İnan, Allah Türkçe de bilir!

Böylece dilimiz Türkçeyi en yükseğe, minarelere çıkardım. Ezanları yasaklayacak olan işgalci Yunanlar ve diğer itilaf devletleriydi. Onları bu topraklardan ben kovdum. Böylece ezanların susmasını engelledim. Bu konuda beni eleştirenlerin bunları iyi düşünmesini öneririm.

Ayasofya'yı kapattığınızla ilgili meselelere ne dersiniz?

Ayasofya 1000 yıldan fazla kilise 500 yıl kadar cami olarak kullanılmış dünyanın en eski mabetlerinden biridir.

İki büyük tek tanrılı din; Hristiyanlık ve İslamiyet için kutsal olan bu tarihi mabedi, insanlığın ortak kültür mirası olarak gördüğüm için korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak istedim.

Bir tarihi yapının en iyi şekilde korunması ve sergilenmesi için o yapının müze olması gerektiğine inanırım.

Bu nedenle Ayasofya'yı müze yaptım. Bu arada Fatih'in Ayasofya Vakfiyesi diye bir şey yoktur. Bu konudaki iddia tamamen uydurmadır. Ayrıca Ayasofya'nın bulunduğu bölgede çok sayıda büyük cami vardır.

İsteyenler oralarda da namazlarını kılabilir. "Ayasofya'da namaz kılanlar daha çok sevap kazanır!" diye bir İslami hüküm de olmadığına göre yaptığım hem dine, hem insanlığa uygundur.

Anadolu'da milli kazılar yaptırdım. Bu kazılar sonunda ortaya çıkan eski çağ kültürüne sahip çıkmak için 25 arkeoloji müzesi kurdum.

Topkapı Sarayı'nı müzeye dönüştürerek Osmanlı kültür uygarlığına sahip çıkıldı. Konya Mevlana Dergâhı ve Türbesi'ni müzeye dönüştürerek Selçuklu kültür uygarlığına sahip çıktı. Ayasofya'yı müzeye dönüştürerek de Bizans-Osmanlı sentezine, binlerce yıllık ortak kültüre sahip çıkmış oldu. Müze uygarlıktır, müze kültürdür.

Kuran dili Arapça, Arapça'da harf devrimiyle yasaklandı. Bazı dindar kişiler bu konuda da sizi eleştiriyorlar. Sizin Kuran harflerini yasakladığınızı söyleyip duruyorlar. Bu konuda ne anlatmak istersiniz?

Kur'an harflerini değil Arap harflerini kaldırdım. Kur'an Arap yazınmada'sında Araplara indirildiği için, Kuran'da ifade edildiği gibi anlaşılсын diye Arapçadır.

Allah katında hiçbir harf sistemi kutsal değildir.

Arap harfleri de kutsal değildir.

Arap harflerini okuma, yazmayı güçleştirdiği için kaldırdım. Ben harf devrimini yaptığımda Türkiye'de Arap harfleriyle okuma yazma bilenlerin oranı, erkeklerde yüzde 7, kadınlarda binde 4'tü.

Arap harfleri Türkçeye uygun değildir. Bu alfabeyi kullandığımızdan beri ülkemizde okuma yazma maalesef fazla gelişmedi. Nitekim 1928'de harf devriminden sonra Yeni Türk harfleri ile halkımız kısa sürede okuryazar oldu.

1935'te okuma yazma oranı toplamda yüzde 23'e ulaştı.

Anlayacağınız okuyan anlayan ve kendini geliştiren bir toplum oluşturmayı hedeflemiştik.

Aksi halde bizim Kuran'a karşı bir operasyona girdiğimizi iddia edenler, bu ülkenin çağdaşlaşmasına karşı olanlardan başkası değildir.

Hafta sonu tatilleri neden Pazar gününe alındı? Pazar gününün Hristiyan âleminin tatili olduğunu iddia ediyor. Bizim onlara bu şekilde ayak uyduruyor olmamızı da aynı kesim eleştiriyor. Ne dersiniz?

Gelişmiş ülkelerle, özellikle Avrupa ile siyasi, ticari, ekonomik ilişkileri güçlendirmek istedim.

Böylece Müslüman Türkiye'nin her bakımdan Avrupa ile yarışır duruma gelmesini amaçladım. Bunun için tatili cumadan pazara aldım. Ölçüleri ve takvimi de bu nedenle değiştirdim.

Mesela tatil günleri uygar dünyada pazar günleri... Batı'da eskiden cumartesi günleri de yarım gün çalışılırdı.

Bizde nasıl?

Perşembe yarım gün, cuma tatil.

Dış dünyayla ilişkide bulunulabilecek tam üç gün kalıyor. Ne yapılabilir bu kısa sürede. Ben makul ve akla uygun olanı tercih ettim. Bu değişikliğin geçmişin izlerini silmekle ilgisinin olmadığı gibi İslam dünyasından da kopma gibi bir amaç gütmüyordu.

Tamamen pratik ihtiyaca uygun olarak yaptım.

Aynı şeyi Ruslar ve Çinliler de yaptı.

Çünkü onlar da dünyaya uyum sağlamadan içe kapalı olarak gelişmenin mümkün olmadığını görmüştü.

Efendim bazı kendini bilmez kişiler sizin soy ağacınızla ilgili olmadık laflar ediyorlar. Bu konuda kısaca bir açıklama yapmak ister misiniz?

Soy ağacım ortadadır.

Bu konuda çok bilgi, çok kitap var. Bu lakırdılara kulak asanların o eserleri okumalarını isterim öncelikle.

Şunu belirtmeden de geçemeyeceğim. Soyumun Ermeni, Rum vs. olmasını iddia edenlerin büyük kısmı bir bakıyorum kendini dindar aydın/yazar olarak gösteriyor.

Bana söyler misiniz İslamiyet'te ırkçılığın yeri var mıdır?

Önemli olan soy sop değil bir insanın mensubu olduğu milletine ne kadar hizmet ettiğidir.

Ama yine de merakını gidereyim: Ana baba soyum Türkmendir.

Ana tarafından Konya Karaman, (Konyar), baba tarafından Aydın, Söke taraflarında yaşayan Yörüklerindirim. Ataların Osmanlı'nın iskân siyaseti gereği 1500'lerde Konya Karaman'dan, Orta Anadolu'dan alınıp Makedonya ve civarına yerleştirilen Evlad-ı Fatihan'dandır yani yedi göbek Türk.

Konu İslamcılardan açılmışken; devrimlerinizin neredeyse tümünün İslam'a aykırı olduğunu söylüyorlar. Öyle mi?

Öyle şey olur mu?

Devrimlerimiz İslam'a aykırı değil. Aykırı olduğu kısmı İslam'a sonradan dâhil olan hurafelerdir.

Bak çocuk! Ben de inanan bir Müslüman'ım. Benim savaşım İslam'a değil, dindeki hurafelerdir.

Bizim gibi Türk gençlerine ne söylemek istersiniz?

Türk gençliğine kutsal bir armağan olarak bıraktığım bu topraklara basarken her adımını iyice düşünmesi istiyorum. İnanın her adımında kan var!

Her bastığı toprakta şehit kanı var!

Her bastığı toprakta doğmamış, anne karnında şehit olmuş evlatların kanı var!

Her bastığı toprakta gözyaşı damlası var...

Siz gençlerin kimisinin ezberlediği kimisin ise kulak asmadığı bir öğüdüm vardır. Siz ona "Gençliğe Hitabe" diyorsunuz.

Bu öğüdüme kulak verin, o günün şartlarında söylediğim bu sözlerin hala günümüzde de siz gençlere ışık olacağını görüyorum.

Hatırlayalım!

Ancak bu satırları öylesine okumalıyım. Anlayarak, idrak ederek, kelimelere basa basa okuyalım:

"Ey Türk gençliği! Birinci ödevin; Türk bağımsızlığını, Türk Cumhuriyetini, sonsuzluğa değin korumak ve savunmaktır.

Varlığının ve geleceğinin biricik temeli budur. Bu temel, senin en değerli hazineindir. Gelecekte de, seni bu kaynaktan yoksun etmek isteyen iç ve dış kö-tücüler bulunacaktır.

Bir gün, bağımsızlığını ve cumhuriyetini savunmak zorunda kalırsan, ödevi atılmak için, içinde bulunacağın durumun olanaklarını ve koşullarını düşünmeyeceksin!

Bu olanak ve koşullar çok elverişsiz bir nitelikte belirebilir. Bağımsızlığımıza ve cumhuriyetine kıymak isteyenler, bütün dünyada benzeri görülmedik bir zafer kazanmış olabilirler.

Zorla ve aldatıcı düzenlerle sevgili yurdunun bütün kaleleri alınmış, bütün gemilikleri ele geçirilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve yurdun her köşesi fiilen işgal edilmiş olabilir.

Bütün bu koşullardan daha acı ve daha korkunç olmak üzere, yurdunda, iş başında bulunanlar, aymazlık ve sapkınlık, üstelik hainlik içinde olabilirler.

Dahası iş başında bulunan bu kişiler, kendi çıkarlarını, yurduna girmiş olan düşmanların siyasal erekleleriyle birleştirebilirler. Ullus, yoksulluk ve sıkıntı içinde ezgin ve bitkin düşmüş olabilir.

Ey Türk geleceğinin çocuğu!

İşte, bu ortam ve koşullar içinde bile ödevin, Türk bağımsızlığını ve Cumhuriyetini kurtarmaktır!

Bunun için gereken güç, damarlarındaki soylu kanda vardır!"

Türk gençlerine yaptığımız bu öğüt hep kulağımızda çınlayacaktır. Peki, Türk ulusuna bir öğüdünüz olacak mı?

Tabi ki sırası gelmişken saygıdeğer ulusuma şunu öğütlerim; bağrında yetiştirerek başının üstüne dek çıkaracağı adamların karındaki, vicdarındaki öz mayayı çok iyi incelemeye dikkat etmekten, hiçbir zaman geri kalmasın!

Efendim izninizle son bir sorum daha olacak.

Siz şuan elinizde tutduğunuz, kimi zamanda pencere önündeki fiske sehpaasına bıraktığımız ciltli kitabı merak ediyorum.

Bu kitapta ne yazıyor, kimin kitabı? Sizin için kıymetli olacak ki hiç yanınızdan ayırmıyorsunuz!

Bu kitap çok kıymetli!

Ancak sürekli yanımda tutmamın nedeni bunu sana sırası geldiğinde armağan etmek içindir. Bu kitapta bana sorduğun ve aklına gelmeyen daha sormadığın birçok sorunun yanıtını bulacaksın.

Bu kitap milli tarihimizi tüm gerçekleriyle anlatıldığı bir eserdir. Güvenilir bir kaynak anyordun, buraya gelmeden önce nereden gerçek bilgilere ulaşırım diyordun.

İşte bu kitap o aradığın kitap çocuk!

Bu kitabın yazarı benim.

NUTUK!

Hiç daha önce okudun mu?

Bu soruyu beklemiyordum. Kıpırmızı oldum, Utandım! Atama karşı büyük bir utanç içindeydim. Çünkü okumamıştım. Nasıl cevap vereceğim diye düşünürken tılandım.

“Nutuk mu?” dedim. Başımı öne eğerek devam ettim:

-Hayır efendim. Okumadım henüz!

- Kaldır başını çocuk! Biliyordum zaten okumadığını. Çok üzülüyorum. Gençlerimiz maalesef okumuyor, merak etmiyor. Kulaktan dolma besleniyorlar. Bu beslenme şekli bütünüyle yanlış.

Al bu kitabı ve oku!

Daha sonra da etrafındakilerin okumasına ön ayak ol...

(Mustafa Kemal’in uzattığı kitabı utanarak aldım.)

“Okuyacağım ve okutacağım efendim.” dedim.

Mustafa Kemal daha sonra konuşmadan eliyle omzuma tasdik edercesine dokundu ve:

“Şimdilik bu kadar sohbet yeter. Çok geç oldu! Uyuyalım, dinlenelim...” dedi. odadan çıkarken; “Efendim!” dedim.

Duraksadı, hafifçe geriye döndü.

“Her şey için çok teşekkür ederim. Bu teşekkürüm hem şahsım hem de milletim adına, lütfen kabul buyurun. Siz bu ülkeye verilmiş büyük bir armağansınız” dedim.

Mustafa Kemal sadece hafifçe başını salladı ve konuşmadan odadan ayrıldı.

Dün geceden bu gece kadar olanları düşündürken kahya odaya girdi.

“Efendim, buyurun size odanıza kadar eşlik edeceğim.” dedi.

Gece uyuyacağım odaya geçtik.

Küçük ve loş bir odaydı. Elimde tuttuğum “Nutuk” ile bana gösterilen karyolaya uzandım. Sayfalarını açtım ve ilk cümlelerini okumaya başladım:

“1919 yılı Mayısının Ondokuzuncu Günü Samsun’a Çıktım.

Ülkenin Genel Durumu ve Görünüşü Şöyleydi...”

Galiba kitabı okurken yorgunluktan olsa gerek uyuya kalmışım.

Uyandım.

Özcan tepemde duruyor, eliyle beni dürtüyor, bir yandan da söylenerek:

“Hakan, Hakan.. Hadi ama, kalk bu kadar da uyunur mu?” diyordu!

Özcan’ın sesiyle birden irkildim ve uzandığım yerden kalktım:

-Özcan, ne zaman geldin?

-Sen de mi buradaydın?

Özcan:

-İyi misin kanka! “Burada mıyım” da ne demek?

Oğlum evdeyiz evde... Kalk yüzünü yıka kendine gel.

Uyanmamışsın sen hala!

Özcan’ın uyarısıyla etrafıma bir baktım, evimizdeydik. Oysaki gece uyumadan önce ben kâhyanın bana gösterdiği odadaki karyoladaydım. Ayağa katlım ve yüzümü yıkamak için lavaboya yürüdüm.

Bunca yaşananların ne olduğunu anlamaya çalışıyordum. Anla-

dığım kadarıyla rüya görmüştüm. Ancak bu nasıl bir rüyaydı. Aman Allah'ın hala etkisindeyim ve hatırladıkça tüylerim ürperiyordu. Rüya mı gerçek mi ayırt etmek oldukça güçtü.

Bu olanları ya da rüyamı Özcan'a anlatmalı mıydım? Özcan'a olanları anlatsam kesin benimle dalga geçerdi.

Yüzümü yıkadım ve Özcan'ın amatörce hazırlamış olduğu kahvaltıya oturdum. Yudumladığım her çay ve lokmada rüyam aklımdan çıkmıyordu. Benim durumumu fark eden Özcan, "bugün çok dalgınsın, bir daha bu kadar uyma!" diyerek beni uyandırmaya çalışıyordu.

Özcan'a birden, "Sende Nutuk kitabı var mı?" diye sordum.

Özcan : "Başladık mı sabah sabah yine siyasete!.. Tamam, oğlum haklısın bu benim ayıbım. Kemalist'tim ama Nutuk'u okumadım. Kabul ediyorum, ne dersen haklısın okumalıyım. Sana söz okuyacağım, tamam mı?" dedi.

Oysa benim lafımı bitirmemi yine beklememiş, tez canlı şekilde sorumu kendince yorumlamış ve özeleştiri yapmıştı. Benim o soruyu sorma sebepim tamamıyla kendimle ilgiliydi. Ondan ödünç olmak ve bir an önce okumak içindi...

Kahvaltı boyunca Özcan aklına nereden estiyse üniversite 2. sınıf yıllarına ilişkin anıları anlatıp durdu. Ortak arkadaşlarımızdan bahsetti... O anlatıyordu ama belli de ben ilk kez Özcan'ı dinlemiyordum. Arada gülüşmesine ortak olmak için yapmacık gülüyor, anlattıklarına kafa sallıyordum.

Mustafa Kemal'e bir söz vermiştim. Onun bize bıraktığı emaneti Nutuk'u acilen okumam gerekiyordu. Benim aklımda verdiğim sözden başka hiçbir şey yoktu o anda.

Nutuk'u aldım ve okudum!

Merak ettiğim tüm sorularına gerçekten de cevabı bu emanette bulmuştum. Başucumdan eksik etmedim. Milli mücadeleyi ve Mustafa Kemal'i en doğru kaynaktan okudum, öğrendim.

Şimdi kim olursa olsun, şucu veya bucucu tüm köşe yazarlarını okuyorum. Haklı ve haksız tüm eleştirilerini düşünüp yorumluyorum. Mustafa Kemal'in bizimle Nutuk aracılığıyla konuştuğunu biliyorum ve takıldığım yerde o günleri, onun kaleminden tekrar tekrar okuyorum.

Okudukça görüyorum ki; Vatanı ve milleti için canları pahasına büyük mücadeleler verilmiş...

"Ya istiklal ya ölüm" parolasıyla mücadele ateşi yakılmış...

Nice gözü yaşlı analar nice şehitler verilmiş...

Bir o kadar da vatan haini ile mücadele edilmiş...

O gün çağdaşlaşma ve gelişmiş medeniyet olma arzusuyla yola çıkmış ve bu hareket adım adım ilerletilmiş. 15 milyonluk, savaşlardan bitap düşmüş yoksul bir milletin dirilişini görüyoruz.

Bu günün gençleri ve yarının çocukları, unutmayınız ki bizim mutluluğumuz için bunca mücadele ve savaşlar yapılmış.

Unutmayınız ki, bizlerin ve devletimizin bağımsızlığı için bunca şahit verilmiş...

Bunca yaşananları unutmak mümkün değil. Mustafa Kemal ve milli mücadelede emek veren tüm kahramanları bir tarafa koymak onları yok saymak mümkün değil!

Dünya görüşümüzün ve inancımızın ne oldu asla önemli değil, eğer bu topraklarda bugün refah içinde yaşıyorsak; milli mücadele kahramanlarımızı yok sayamayız. Atatürk'ü sevmek veya Atatürkçü olmak asla ve asla dindarlığa engel değil. Dindar olmak Atatürk karşıtı olmayı da gerektirmiyor...

Takım tutar gibi bir ideolojiye sarılmayacağım demiştim. Öyle yaptım. Okudum, araştırdım. Her iki tarafı da okudum!

Ben, Hakan olarak, kendime bir yol çizmeyi başardım. Ben dini ve milli hassasiyeti yüksek ve bir o kadarda Atatürk'ü seven onun gösterdiği çağdaşlaşma yolundan mücadeleni kaçmayacak biri olacaktım.

İşte ben buyum...

III. BÖLÜM

Kim Kimdir?

Damat Ferit Paşa

Şûrâ-yı Devlet üyelerinden “Gülîstan” mütercimi Hasan İzzet Efendi’nin oğlu olan Ferit Paşa. İstanbul’da 1853 yılında doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra Hariciye teşkilatında görev aldı. Paris, Berlin, Petersburg ve Londra elçilikleri kâtipliklerinde bulundu. 1885’te Sultan Abdülmecid’in kızı Mediha Sultan’la evlendirildi. Üç yıl sonra vezir rütbesine yükseltilerek “paşa” unvanını aldı. Londra Büyükelçiliği’ne atanma isteği II. Abdülhamid tarafından reddedilince kamu görevlerinden uzaklaşıp eşinin Baltalimanı’ndaki konağında özel yaşamına çekildi.

Meşrutiyet’in ilanından sonra Ayan Meclisi’ne atanan Ferit Paşa İttihat ve Terakkî Cemiyeti’ne karşı muhalefetin yükseldiği 1911-12 döneminde içte liberalizm fikrini ve Osmanlı toplumunu oluşturan unsurlar arasında uyum ve beraberliği, dışta ise İngiltere yanlısı bir politikayı savunan Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın kurucuları arasında bulundu. 11 Kasım 1911 günü kurulan fırkanın ilk başkanlık görevini 25 Kasım 1911’den Haziran 1912’ye kadar Ferit Paşa üstlendi.

Ferit Paşa’nın siyâsî kariyeri, kayınbiraderi olan VI. Mehmet Vahideddin’in saltanatında parladı.

İttihat ve Terakkî iktidarının devrilmesinden sonra Vahdeddin, 24 Ekim 1918’de Mondros’ta yapılacak mütareke görüşmelerine Ferit Paşa’nın murahhas olarak gönderilmesini önerdiyse de bu öneri İzzet Paşa kabinesince reddedildi. Rauf Orbay’a göre padişahın bu teklifinin nedeni, mütareke anlaşmasının Bulgaristan, Avusturya ve Almanya’da olduğu gibi bir saltanat değişikliğiyle sonuçlanmasından çekinmesi ve Ferit Paşa’nın kendisine sadık olacağına inanmasıydı.

Ferit Paşa, Tefvik Paşa kabinesinin 3 Mart 1919’da istifası üzerine ilk defa sadarete getirildi.

Ferit Paşa hükûmeti, İzmir’in Yunanlarca işgali üzerine 15 Mayıs’ta istifa etti. Ancak aynı gün Ferit Paşa tekrar kabineyi kurmakla görevlendirildi. Paris Barış Konferansı’nda Türk delegasyonunun uğradığı şiddetli muamele üzerine 20 Temmuz’da tekrar istifa eden paşa, ertesi

gün üçüncü kez başbakanlığa getirildi. Nihayet Sivas Kongresi'nde Müdafaa-yı Hukuk hareketinin Anadolu'da yönetimi ele geçirmesi üzerine 30 Eylül'de Ferit Paşa kabinesi üçüncü kez istifa etti. Ertesi gün işbaşına gelen Ali Rıza Paşa hükûmeti, Sivas Kongresi'nin isteği doğrultusunda genel seçimlerin yapılmasına karar verdi.

Ferit Paşa, yaklaşık yedi ay süren ilk üç hükûmeti döneminde bir yandan İstanbul'u işgal altında tutan İtilaf Devletleri'ni memnun edip yatıştırmaya, diğer yandan içte İttihat ve Terakkî rejiminin kalıntılarını temizlemeye yönelik bir politika izledi. İktidara gelir gelmez eski İttihat ve Terakkî liderlerinin birçoğu tutuklandı. Hemen ardından savaş suçları mahkemesi kurularak Ermeni tehcirindeki görevinden ötürü yargılanan Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey'in idamına karar verdi. İzmir'in işgaline karşı oluşan geniş ulusal tepki karşısında hükûmet mesafeli durmayı tercih etti.

16 Mart 1920'de Meclis-i Mebusan'ın işgal kuvvetlerince basılması ve iki gün sonra tatil edilmesiyle başlayan krizde Damat Ferit Paşa bir kez daha sadrazamlığa getirildi. 5 Nisan 1920'de kurulan ve 17 Ekim 1920'de sona eren bu son hükûmet döneminde Ferit Paşa, fiilen tükenmiş bir yönetime başkanlık etti. Osmanlı hükûmetinin bu dönemde gücü, sadece İtilaf Devletleri işgalinde bulunan İstanbul ve çevresiyle sınırlıydı. Mart ayında yapılan San Remo Konferansı'ndan sonra Paris'teki barış görüşmelerinde de Osmanlı delegasyonunun söz hakkı kalmamıştı. 11 Nisan 1920'de Mustafa Kemal ve arkadaşları aleyhine çıkan idam fetvası ve 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nın imzalanması, Damat Ferit Paşa'nın altı buçuk ay süren son sadrazamlık döneminin belli başlı olaylarıdır.

Damat Ferit Paşa İngilizlerin baskısı ile Şeyhülislam'dan Kuvâ-yı Milliye hareketine katılanların eşkiya olduğu ve öldürülmelerinin meşru ve farz olduğuna dair fetva çıkarmasını sağladı. Dışişleri bakanı olduğu dönemde İngiliz baskısı altında bu talebi kabul ve taahhüt ettiğini açıklamış ve sadrazam olunca da taahhütünü yerine getirmişti. Fetva Dürriyade Abdullah Beyefendi tarafından 11 Nisan 1920 tarihinde yayınlandı.

Millî Mücadele liderleriyle anlaşmaktan başka çare kalmadığını düşünen İtilaf Devletleri temsilcilerinin saraya giderek Ferit Paşa'nın çekilmesini istemeleri üzerine Ferit Paşa kabinesi 17 Ekim 1920'de istifa etti.

Ferit Paşa, Millî Mücadele'nin zafere ulaşması üzerine 21 Eylül 1922'de Avrupa'ya kaçtı. 6 Ekim 1923'te Fransa'nın Nice şehrinde öldü.

İbrahim Refet

Türk asker ve siyasetçi. Kurtuluş Savaşı'na katılan ilk beş generalden birisidir (diğerleri Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf Orbay). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında İçişleri Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur.

Gazze Savaşında büyük başarılar gösterdi, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkarak Paşa'nın yakın çalışma arkadaşları arasına girdi ve Kurtuluş Savaşı'nı sonlandıran Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi sıfatıyla saltanatın kaldırıldığını Sultan Vahdettin'e tebliğ eden, 4 Kasım 1922 tarihinde İstanbul'un idaresine TBMM namına el koyan, Vahdettin'in İstanbul'dan ayrılışından sonra Abdülmecid Efendi ile görüşen ve TBMM tarafından halife seçilmesi üzerine ona uyması gereken şartları tebliğ eden kişidir.

I. dönem İzmir, II. Dönem İstanbul milletvekilliklerinde bulunan Refet Bele, cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Paşa ile görüş ayrılıklarına düşmüş ve Türkiye'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları arasına yer almıştır. İzmir suikastı sanıklarındandır. Suikast girişimi nedeniyle yargılanıp beraat ettikten sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığında tekrar milletvekili olabilen iki kişiden biridir (diğeri Ali Fuat Paşa).

Kazım Karabekir

Kazım Karabekir 23 Temmuz 1882 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldi. Kuleli Askeri İdadisi'nde öğrenim gören Karabekir, 1902'de Harbiye Mektebi'ni bitirdi, 1905'te de Erkan-ı Harbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasında büyük rol oynadı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Edirne'de bulunan 3. Ordu tümenine atandı. 31 Mart Ayaklanması'nda görev aldı. 14 Nisan 1912'de de binbaşılığa yükseldi.

Balkan Savaşları döneminde Trakya sınır komiseri olarak önemli görevlerde bulundu. Çanakkale Savaşı'nın başlaması üzerine cepheye gönderilerek Kerevizdere'de Fransızlar'a karşı üç ay boyunca mücadele etti. 1916 yılında Kutü'l-Amare'yi kuşatan 18. Kolordu Komutanlığı'na getirildi. 1918 senesinde Erzincan, Sankarış, Kars, Erzurum ve Gümrü bölgelerini Ermeni ile Rus kuvvetlerinden geri aldı. Mondros Ateşkes Anlaşması sırasında Sadrazam Ahmed İzzet Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı önerisini kabul etmeyerek Milli Mücadele'ye katıldı. Kurtuluş Savaşı'nda da Doğu cephesi komutanlığı yaptı. 15 Kasım 1920'de Ermeni ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Bunun yanında Rus Sovyet Sosyalist Federe Cumhuriyeti'yle de Kars Antlaşması görüşmelerini yürüttü.

Daha sonra I. Ordu müfettişliğine tayin edildi. 1923 senesinde İstanbul milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın da başkanlığını yaptı. Fakat parti 3 Haziran 1925'te Şeyh Said ayaklanmasıyla ilişkisi bulunduğu gerekçesiyle kapatıldı. 1946 senesinde de TBMM başkanlığına seçildi. Kazım Karabekir, 26 Ocak 1948'de Ankara'da yaşamını yitirdi. Cenazesi Devlet Mezarlığı'na defnedildi.

Şakir Efendi

Asker, diplomat, eğitimci (D. 1855, Afyon - Ö. 1919, Afyon).

Kabaağaçlızade Albay Mustafa Asım Bey'in oğlu, Sadrazam Ahmet Cevat Paşa'nın kardeşi ve ünlü romancı Halikarnas Balıkcı-

sı'nın (Cevat Şaik Kabağağalı) babasıdır. Daha çocukken annesiyle babasını kaybetti, ağabeyi ve kız kardeşi ile birlikte yakınlarının himayeleri altında büyüdü. Askeri liseden sonra Harp Okulu ve Harp Akademisini bitirip 1880'de kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı.

Mehmet Şakir de ağabeyi Ahmet Cevat Paşa gibi hızla yükselerek genç yaşta general oldu. Ordudaki çeşitli görevleri arasında Çetine ve Roma askeri ataşelikleri ile Girit'in Resmo Komutanlığı vardır. Bir ara sadrazam olan ağabeyinin yaverliğini yaptı.

Sonraki yıllarda Bükreş ve Atina büyükelçiliklerine de bulundu. 1908 yılında ve korgeneral rütbesinde iken kendi isteğiyle emekliye ayrılarak Galatasaray Lisesinde fahri olarak tarih öğretmenliği yaptı. Afyonkarahisar'da satın aldığı çiftlikte bir ramazan günü kaza kurşunuyla öldü.

Cenazesi İstanbul'a götürülerek, Büyükaada'da toprağa verildi.

Cevat Paşa

İsmail Cevat Çobanlı, 14 Eylül 1870 tarihinde İstanbul'da doğdu. Aslen Malatya'nın Arapgir ilçesindendir. Babası Müşir Şakir Paşa'dır. Galatasaray Lisesi'nde öğrenim gördü. 1888'de girdiği Harp Okulu'ndan 1891'de Üsteğmen rütbesiyle mezun oldu. 1892'de girdiği Harp Akademisi'ni de 1894'de birinci olarak bitirdi ve Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu.

1894-1900 yılları arasında "Padişah Yaveri" sıfatıyla Maiyet-i Şer'iyeye Erkan-ı Harbiyesi'nde görev aldı. Bu dönemde depremde zarar gören askeri binaların onanının yapılması için çalışmalarda bulundu.

6 Ağustos 1895'te Orleans'ta yapılan Fransız Ordusu Manevraları'nda bulunmak üzere Paris'e gitti. Burada dört yıl kaldıktan sonra 7 Şubat 1899 tarihinde, Babası Şakir Paşa'nın refakatinde görevle Bulgaristan'a, buradan da Lahey'de toplanan Silahlann Yasaklanması-Silahsızlanma Konferansı'na gönderildi.

1905 yılında Edirne'nin tahkimi için Tophane-i Amire'de teşkil eden kurumda çalıştı. 1907 yılında yeni örgütlenmenin uygulanması için 4 ay 2. Ordu'da görev yaptı. Aynı yıl Birinci Ferik rütbesine terfi ettiyse de çok çabuk yükselenlerin rütbeleri 1909 yılında Tasfiye-i Rütbe Kanunu gereğince geri alınca, Kaymakam rütbesine tenzil edildi. 1909-1910 yılları arasında Harp Akademisi Komutanı olarak görev yaptı.

1910 yılında Alman Ordusu'nun geçit töreninde bulunmak üzere Almanya'ya gitti. Askeri yeteneği sayesinde devlet idaresi ve ordu yönetiminde hızla yükseldi. Ocak 1911 ve 1912'de 1. Ordu Kurmay Başkanı oldu. Bu sıfatla Mayıs 1911'de İngiltere kralının taç giyme töreninde padişah adına bulunan Veliâhd Şehzade Müşir Yusuf İzzeddin Efendi'nin maiyetinde Londra'ya gitti.

Balkan Savaşları'nda Eylül 1912-1913 tarihleri arasında Şark Ordusu Kurmay Başkanı, Çatalca Ordusu Topçu Komutanlığı Kurmay Başkanı olarak görev yaptı. Savaş sonrası 1913-1914 yılları arasında 9. Tümen Komutanı ve iki defa Osmanlı-Bulgar Sınır Komisyonu Başkanlığı görevinde bulundu. Savaştan sonra yeniden Miralay rütbesine terfi etti.

29 Kasım 1914'te Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na atandı. 18 Mart 1915 tarihindeki Çanakkale Deniz Savaşları'nda gösterdiği üstün başarıları dolayısıyla tekrar Miralaya rütbesine terfi etti ve paşa oldu. Bu başarısından sonra "18 Mart Kahramanı" unvanını aldı.

9 Ekim 1915 tarihinde 14. Kolordu Komutanı, 1916 yılında 15. Kolordu Komutanı olarak Galiçya Cephesi'nde görev yaptı. Dönemin Avusturya basınında çıkan bir anekdota göre Viyana sarayında, imparatorun basın dairesi genel müdürü Oskar Montiong, devletin özellikle Slav tebaası tarafından çok sevilen 18. yüzyılda yaşamış Ukraynalı kâhin Mosij Wernyhora'nın kehanetini sık sık hatırlatıyordu. Bu kehanette, Türk atını Dinyester'den suladığında Polonya ayağa kalkacaktır deniyordu. Cevat Paşa atını Dinyester'de suladı. Savaşın sonunda Polonya devleti doğdu. Bu anlamda onun ile bu kehanet ilişkilendirildi.

Cevat Paşa, 19 Ağustos 1917 tarihinde tekrar 14. Kolordu Komutanı, 8 Kasım 1917 tarihinde 8. Kolordu Komutanı, 24 Kasım 1917 tarihinde de 2. Ordu Komutan Vekili olarak atandı.

2 Aralık 1917 tarihinde Yıldırım Ordular Grubu komutası altındaki 8. Ordu Komutanlığı görevine atanarak Filistin Cephesi'ne gönderildi. Burada Yıldırım Ordular Grubu komutanı Müşir Liman von Sanders, 7. Ordu komutanı Mirliwa Mustafa Kemal Paşa ve 4. Ordu komutanı Mirliwa Mersinli Cemal Paşa ile birlikte görev yaptı.

Ordusuyla Şeria nehrinin batısında, sahil kesiminde konuşlandırıldı. 29 Eylül 1918'de başlayan genel düşman taarruzunda ilk darbeyi yiyen ordusu kendisinden daha büyük olan İngiliz Orduları karşısında tutunamadı.

Cepheyi yaran düşman süvarisi ikmal hatlarına kadar ilerleyerek ordunun arka tarafla olan bağlantısını kesti. Yıldırım Orduları ardına çekilmeye başlarken Cevat Paşa ve kurmay heyetinin amacı Şeria nehri istikametindeki Bisan'a doğru, doğu yönünde çekilmek oldu. Ordusuna bağlı unsurların tamamı imha yahut tutsak edilen Cevat Paşa yanındakilerle birlikte kendini Şeria Nehri'nin doğusuna atabildi. Kısa süre sonra cephede görevi kalmadığı gerekçesiyle Liman von Sanders tarafından İstanbul'a yollandı.

3 Kasım 1918 tarihinde Umumî Karargâh Reisi olarak atandı. 19 Aralık 1918 - 13 Ocak 1919 tarihleri arasında Harbiye Nazırı olarak görev yaptı. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Genelkurmay Başkanlığı vazifesini Fevzi Paşa'nın vekili olarak yürütüyordu. Fevzi Paşa, İngiliz Ordusu'nun İstanbul'u işgal edeceği haberini alınca, onları karşılamamak için 20 gün hastalık izni almıştı. Daha sonra Yunanların İzmir'e çıkılmasından hemen önce 14 Mayıs 1919 tarihinde Fevzi Paşa görevden alındı. Aynı gün yerine Cevat Paşa Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olarak atandı. Bu görevini 2 Aralık 1919 tarihine dek sürdürdü.

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal eden İngiliz kuvvetleri tarafından tutuklanan Cevat Paşa, Bekirağa Bölüğü'nde bir hafta tutul-

duktan sonra bir savaş gemisiyle Malta'ya gönderildi. 23 Ekim 1921 tarihinde TBMM ve İngiltere Hükümeti arasında imzalanan takas anlaşması ile 15 Ocak 1922 tarihinde Türkiye'ye geri dönerek Ankara'ya geldi. 9 Şubat 1922'de karargahı Diyarbakir'de bulunan El-Cezire Bölgesi Komutanlığı'na tayin edildi.

21 Ekim 1922 tarihinde 3. Ordu Müfettişi oldu. 31 Ekim 1922'de bu görevinden istifa ederek Elaziz mebusu oldu. 17 Kasım 1924 tarihinde hem ordudaki görevlerini sürdüren hem de mecliste bulunan yüksek rütbeli subaylara birini tercih etmeleri istenmesi üzerine 25 Aralık 1924 tarihinde mebusluktan istifa etti ve aynı gün Askeri Şura Üyeliği'ne atandı. Mısır Sorunu ve Irak Sınırı Sorunu sırasında Milletler Cemiyetine temsilci olarak gönderildi. 1932 yılında Cenevre Silahları Sınırlandırma Konferansı'na delege olarak yollandı.

14 Eylül 1935 tarihinde Orgeneral rütbesinde Askeri Şûra Üyesi olarak görev yaparken yaş haddinden emekli oldu. İstanbul, Kadıköy'deki evine çekilen Cevat Paşa, 13 Mart 1938 tarihinde 68 yaşında vefat etti.

Cenazesi Erenköy Mezarlığı'nda toprağa verildi. Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanları ve Atatürk'ün silah arkadaşları için Atatürk Orman Çiftliği arazisinde oluşturulan Devlet Mezarlığı'na kemikleri nakledildi.

Cevat Abbas Güler

Mustafa Kemal'in başyaveri olan Cevat Abbas, 1887 yılında Niş'te doğdu. Mustafa Kemal ile Samsun yolculuğuna seçilenler arasındaydı. Harp Okulu'nu 1908 yılında bitirdi. İtalya, Balkan ve I. Dünya Savaşlarında bulundu. Üsteğmen rütbesiyle katıldığı Çanakkale Savaşında, Mustafa Kemal, Cevat Abbas'ı emir subayı olarak karargahına aldı. 1916'da yüzbaşılığa yükseldi.

16 Mayıs günü Samsun'a gitmek üzere Bandırma Vapuru'na binerken, merkezi Erzurum'da bulunan 9. Ordu Müfettişliği başyaveriydi. Cevat Abbas, Samsun'dan Erzurum'a varıncaya kadar Mustafa

Kemal'in yazışma işlerini yönetti. Sivas Kongresi'nde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensuplarının Meclisi Mebusan seçimlerine girebilmeleri görüşü benimsenince Bolu'dan milletvekili seçildi ve İstanbul'a gitti. Meclisi Mebusan dağıldıktan sonra Ankara'ya döndü ve Birinci TBMM'ne Bolu milletvekili olarak katıldı.

Erzurum'da istifa etmesiyle son bulan askerlik hayatı, 1920'de yeniden başladı ve yüzbaşı rütbesiyle Kurtuluş Savaşına katıldı. Yozgat Ayaklanmasının bastırılmasında gösterdiği çalışmalarından dolayı kendisine İstiklâl Madalyası verildi. Rütbesi 1923'te binbaşılığa yükseltildi. 1924'te kurulan İş Bankasının kurucuları ve hisse sahipleri arasında Cevat Abbas da vardı.

Cevat Abbas Güler 1941 yılına kadar milletvekilliği yaptı. Mustafa Kemal'le ilgili hatıralarını, Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak (1939) adlı kitapta topladı. 1943 yılında Yalova'da öldü.

Ali Kemal

Türk yazar, gazeteci ve siyaset adamı.

İkinci Meşrutiyet ve Mütareke döneminde İttihat ve Terakki karşıtı görüşleriyle tanınmıştır.

1867 yılında İstanbul'un Süleymaniye semtinde doğdu. Asıl adı Ali Rıza'dır. Ali Kemal ismini Vatan şairi Namık Kemal'i çok sevdiği için almıştır. Babası, Çankırı'nın Orta ilçesine bağlı Kalfat beldesinde doğmuş, İstanbul'da mumculuk işine girerek mumcular esnafı Ket-hüdası olmuş Hacı Ahmed Rıza idi. Ali Kemal, İstanbul'da Mülkiye Mektebi'ne girdi.

Dört yıllık dönemin son yılında buradan ayrılarak Fransızca'sını ilerletmek amacıyla 1886'da Paris'e gitti. Ertesi yıl Fransa'dan Cenevre'ye geçti ve 1888'de İstanbul'a döndü. Yeniden Mülkiye Mektebi'ne başladı ve Avrupa'da gördüklerinden etkilenip bir öğrenci derneği kurdu. Kurduğu dernek kapatıldıktan sonra yeniden bir der-

nek kurma taşebbüsünde bulununca dokuz ay hapis yattı. Hapis'ten çıktıktan sonra Temmuz 1889'da Halep'e sürgün edildi

Halep'te kaldığı yıllarda Halep İdadisi'nde Türk Dili ve Osmanlı Edebiyatı hocalığı yaptı. Halep'teki durgun hayata fazla dayanamadı ve 1895'te izinsiz İstanbul'a döndü. Bunun üzerine hakkında tekrar sürgün kararı çıkınca Jön Türkler'in bir çeşit karargâhı haline gelmiş bulunan Paris'e tekrar gitti (1894). Paris'te bulunduğu sırada Jön Türkler ile II. Abdülhamit arasında arabulucu bir çizgi izlemeye çalıştı. Bu arabuluculuk rolünü hafiyelik noktasına vardıracağı sonradan ortaya çıkmıştır. Mizancı Murat'ın Jön Türk hareketinden ayrılmasından sonra Ali Kemal de bu hareketten ayrıldı.

Ali Kemal, Paris'te bir yandan Siyasal Bilgiler okuyor, bir yandan da gazetecilik yapıyor, İstanbul'daki İkdâm gazetesine Paris izlenimlerini anlatan batı kültürüne hayranlık ile yoğrulmuş yazılar ve çeviriler gönderiyordu. İkdâm'da kendi röportajlarıymış gibi kaleme alınmış pek çok yazının Fransız basınından çeviriden ibaret olduğunu sonradan Hüseyin Cahit tarafından ortaya çıkarılmış ve bu hadise ikisi arasında Ali Kemal'in ömrünün sonuna kadar sürecek bir polemğin başlamasına neden olmuştur.

1897'de Brüksel Elçiliğinde ikinci kâtipliğe atandı. İttihatçılardan çekindiği için İstanbul'a dönemiyordu. 1899'da Siyasal Bilgiler diplomasını alması sonrasında, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Mısır'da yaşadı. Kahire'de Mısırlı bir prence ait bir çiftliği idare ediyordu.

1903 yılında yaz tatili için gittiği Londra'da Winifre Brun adlı bir İngiliz hanımla evlendi. Bu evliliğinden Selma adında bir kız, Osman adında bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Oğlunun doğumunun hemen ardından eşini kaybetti. II. Meşrutiyet'in ilanından bir gün önce İstanbul'a döndü.

31 Mart Olayındaki rolü;

İstanbul'da İkdâm gazetesinin başyazarlığının üstlenen Ali Kemal, bir yandan da Darülfünun'da Edebiyat Fakültesi'nde siyasi tarih dersleri veriyordu. İlk siyasi partilerden birisi olan Osmanlı Ahrar Fırka-

sı'na girdi. Ali Kemal'in İstanbul'a döner dönmez padişahın huzuruna çıkmış, padişahın iltifatlarını ve verdiği paraları kabul etmişti; bu durum İttihatçıların tepkisine neden oldu. O da yeni eleştiri hedefini İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak belirledi ve İkdam gazetesinde Cemiyet'e karşı ağır eleştiriler içeren başyazılar yazmaya başladı. Hemen bütün çevresiyle sürekli kavgaya halindeydi.

Sınıfta öğrencilere Fransa'daki siyasal liberalizmi hararetle övüyor, kendisiyle aynı fikirde olmayan kişilere şiddetle saldırmıyor, gençlerin öfkesini bunlara yöneltmeye çalışıyordu. Ali Kemal'in tahrikleri 31 Mart Olayı'nın çıkmasında etkili oldu. Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinin ertesi günü olan 7 Nisan 1909'da Darülfünun'da kalabalık bir topluluğa yaptığı konuşmadan sonra bu konuşmanın etkisinde kalan Darülfünun hocaları ve öğrencileri katillerin yakalanmasını istemek üzere Bâb-ı Âli'ye yürümüşler; sayılan onbinlere ulaşan kalabalığın üstüne ateş açılması sonucu birkaç yüz kişi yaralanmıştı. Ertesi günkü cenaze sırasında da devam eden olayların ve 31 Mart ayaklanmasına dönüşmesi üzerine Selanik'ten gönderilen Hareket Ordusu İstanbul'a gireceği sırada Ali Kemal yeniden Paris'e kaçmak zorunda kaldı (1909). Bu arada Mülkiye'deki görevine son verilmişti.

İttihat ve Teraki Yönetiminin iktidardan uzaklaşmasının ardından 1912 affıyla İstanbul'a geri gelen Ali Kemal İkdam Gazetesi'nde başyazar olarak yazılana devam etti ancak altı ay sonra hükümet Bâb-ı Âli Baskını ile devrilince Viyana'ya sürüldü. Üç ay sonra İstanbul'a döndü. 14 Kasım 1913'te Peyam Gazetesi'ni yayınlamaya başladı, başyazarlığını üstlendi. İlk başyazarı "Peyamımız, Meramımız" başlığını taşıyordu. Mülkiyedeki hocalığı da geri verilmişti. Mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın kızı Sabiha Hanım ile evlendi. Bu evliliğinden Zeki adında bir oğlu dünyaya geldi. Ocak 1913'te İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirdiği askeri darbe olan Bâb-ı Âli Baskını'ndan sonra tutuklandı.

I. Dünya Savaşı yılları ;

Ali Kemal, 22 Temmuz 1914'te, I. Dünya Savaşı'nın başladığı sıra-

larda, İttihat ve Terakki'nin baskısıyla gazetesini kapatmak zorunda kaldı. Siyasetle ilgilenmeyip öğretmenlik ve tüccarlıkla geçinmeye çalıştı. Bu tutumu 1918'de İttihat ve Terakki liderlerinin bir Alman denizaltısına binip Türkiye'den kaçışına kadar sürdü.

Kurtuluş Savaşı yılları;

Ali Kemal, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 14 Ocak 1919'da yeniden faaliyete geçen Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın genel sekreteri oldu. 4 Mart 1919'da kurulan Birinci Damad Ferit Paşa hükümetinde Maarif Nazırlığı (Eğitim Bakanlığı), bu hükümetin mayıs'ta istifasının hemen ardından kurulan ikinci Damad Ferit Paşa hükümetinde ise Dahiliye Nazırlığı (İçişleri Bakanlığı) görevine getirildi. Bu görevde iken Kuva-yi Milliye ve Mustafa Kemal Paşa aleyhine emirler yayımladı. İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kurucularından birisi oldu. Hükümet içinde çıkan bir anlaşmazlık yüzünden 26 Haziran 1919'da bakanlıktan istifa etti.

Darülfünun'da ders vermeye devam eden Ali Kemal, 1922 Mart ayında Darülfünun öğrencilerinin istifaya davet ettiği dört öğretim elemanı arasındaydı. Öğrencilerin verdiği kararın gerekçesi, hocaların, bağımsızlık, kutsiyet, milliyet hislerine yabancı oluşları, saldırgan şahsiyetleri ile kamu vicdanında mahkum edilmiş olmalıdır. Öğrencilerin tepkileri üzerine Ali Kemal ve Cenap Şahabettin 3 Eylül 1922'de Meclis-i Vükela kararıyla görevlerinden azledildi.

Ali Kemal, bakanlığı sırasında başyazarlığını Refik Halit ile Yahya Kemal'in üstlendiği Peyam-ı Sabah Gazetesi'nin başyazarlığına bakanlıktan ayrıldıktan sonra döndü. Bu gazete, Peyam Gazetesi ile ve Mihran Efendi'nin sahibi olduğu Sabah Gazetesi'nin birleştirilmesiyle 1920'de kurulmuştu. Yazılarında acımasız eleştirilerini İttihat ve Terakki'nin devamı olarak gördüğü Anadolu hareketine yöneltti. Ancak Büyük Taarruz'un başarılı olup, İzmir'in kurtulmasından sonra 10 Eylül 1922'de "Gayelerimiz Bir İdi ve Birdir" başlıklı bir yazı yazarak yanıldığını söyledi.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından Ankara Hükümeti,

İstanbul polisinden Ali Kemal'in tutuklanıp yargılanmak üzere Ankara'ya gönderilmesini istedi.

4 Kasım 1922 günü, Teşkilat-ı Mahsusa mensubu birkaç kişi Ali Kemal'i Tokatlıyan Otel'i'nde gittiği berber dükkânından kaçırarak İstiklal Mahkemesi'ne çıkarılmak üzere Ankara'ya götüreceklerini bildirdiler. Gerçekte ise Ali Kemal, İzmir'te bölge kumandanı Sakallı Nurettin Paşa'ya teslim edildi. Nurettin Paşa ile görüşükten sonra dışarı çıkarken kumandanlık karargahı önünde bekleyen "genç subaylar" tarafından linç edildi (6 Kasım 1922). Kafası çekiçlerle ve taşlarla kırılarak öldürüldü. Çıplak vücudu ayaklarına ip bağlanarak sokaklarda dolaştırıldı. Cesedi, Lozan Konferansı'na giderken trenle İzmir'ten geçecek olan İsmet Paşa görsün diye istasyonda bir sehpaye asıldı. Lozan'a gitmekte olan İsmet İnönü'nün bu durum karşısında sinirlenmesi üzerine Ali Kemal'in ölü bedeni apar topar kaldırıldı. İzmir'te defnedilen Ali Kemal'in mezarı, başına bir mezartaşı veya herhangi bir işaret konulmaması sebebiyle zamanla ortadan kayboldu; uzun araştırmalar sonunda 1950'lerde yeri tespit edilebildi. Falih Rıfkı Atay'a göre, Atatürk, Ali Kemal'in öldürülüş şekline tiksiniyor ve bahsedirdi.

Ali Kemal gazeteciliğinin yanı sıra çeviriler de yapmış, "Ömrüm" adıyla yazdığı anıların 1914'de Peyam-ı Edebi'de (22 tefrika olarak), sonra da Peyam-ı Sabah'ta (32 tefrika) yayınlamıştır. Ömrüm, 1985 yılında Ali Kemal'in ikinci eşinden oğlu olan ve Türkiye'nin Bern, Londra ve Madrid büyükelçiliklerini yapmış (ve kızı 1978'de Madrid'de ASALA tarafından öldürülen) Zeki Kuneralp tarafından kitap halinde yayınlandı. Bu kitapta, "Ömrüm Sonrası" başlıklı bir bölüm ve bazı ekler de bulunmaktadır. (Ali Kemal: Ömrüm (Yayına hazırlayan Zeki Kuneralp), İsis Yayıncılık, İstanbul, 1985)

Dışişleri Bakanlığı'nda AB Genel Müdür Yardımcılığı yapan (ve o dönemde AB Komisyonu Türkiye Temsilcisi olan Karen Fogg ile ilginç yazışmalar ile gündeme gelen) Selim Kuneralp, Ali Kemal'in torunudur. Selim Kuneralp Stokholm Büyükelçiliği ve Seul Büyükelçiliği'nden sonra Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı görevini

yürütmüş, AB Daimi Temsilciliği görevinde bulunduktan sonra Bakanlık müşavirliğine getirilmiştir.

Ali Kemal'in ilk eşi olan İngiliz hanımından olan öz torunu Stanley Johnson'ın oğlu olan Boris Johnson İngiliz Muhafazakâr Parti parlamenterisi olup, bir dönem 'The Spectator' dergisinin Genel Yayın Yönetmenliğini yapmış ve 1 Mayıs 2008 tarihinde Muhafazakar Parti adayı olarak Londra belediye başkanlığı seçimini kazanıp bu görevini 2016 yılına kadar sürdürmüştür. 3 Temmuz 2016 tarihinde David Cameron'un yerine başbakan olan Theresa May tarafından Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilmiştir.

Son olarak, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin meslek şehidi gazeteciler listesi içinde yer almasıyla, 'şehit' sayılıp sayılamayacağına dönük tartışmaların alevlenmesiyle, Ali Kemal'in gündemdeki yerini yıllar sonra hâlâ koruduğu görülmektedir.

Ferit Paşa

Asker, devlet adamı, Osmanlı dönemi nazırlarından (D. 1860, Kahire - Ö. 1937). Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında Harbiye Nazırlığı etmiş ve (Sulh ve Selâmet Fırkası)'nı kuranlardan olmakla tanınmış paşalardandır. Mısırlı Prens Fazıl Paşanın Mühürdarı Ali Necip Efendinin oğludur. Soyca İstanbullu ise de Kahire'de doğdu. 1879'da Mühendishaneden Mülâzimievvel (Üsteğmen) çıktı. 1909 İhtilâlinde sonra Divan-ı harb Azası, Topçu Dairesi Reisi, Selanik Vali Vekili olmuş, Mahmut Şevket Paşa ile arası açılarak Diyarbakır'a gönderildikten sonra emekliye ayrılmıştı.

Ondan sonra Sulh ve Selâmet Fırkası Umumî Kâtipliğinde bulundu ve mütareke esnasında bir defa Tevfik Paşa, bir kere de Damat Ferit kabinesinde görev aldı. Memleketin istiklâline ve Millî Mücadeleye taraftar olduğu için çeliklemeğe mecbur kalmıştı

Nurettin Paşa

General Nurettin Sakallı (1873 - 1932)

Nurettin Paşa veya Sakallı Nurettin Paşa 1873 yılında Bursa'da doğdu. Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren kadro içinde sakallı tek kişi olduğundan bu lakapla anılagelmiştir.

Müşir (Mareşal) İbrahim Paşa'nın oğludur. 1893'de Harbiye'yi bitirmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na gönüllü olarak katılmıştır. Daha sonra, Balkan Savaşı'nda 9. Piyade Alayı komutanlığı yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde bulunmuştur.

29 Ocak 1915'de vekâleten atandığı İzmir ve Aydın valiliklerinin yanı sıra 17. ve 25. Kolordu komutanlıklarını da yürütmüştür. Vali Vekilliği sırasında İzmir'in Sevr Antlaşması uyanınca Yunanlılara verilmesine karşı çıkan "İzmir Müdafai Hukuki Osmaniye" cemiyetini desteklemiş, işgal devletlerinin taleplerini sert bir şekilde reddetmiştir. Nurettin Paşa'nın işgali kabul etmeyeceği, direneceği, hatta mani olacağı anlaşıldığı için İstanbul'daki Mütareke dönemi hükümeti tarafından, 15 Mayıs 1919'da gerçekleşen Yunan çıkartmasından kısa bir süre önce (22 Mart 1919) buradaki valilik görevinden alınmıştır.

TBMM'nin kurulmasıyla, önceleri çabalannı Ankara ve İstanbul hükümetleri arasında uzlaşma sağlamak üzerinde yoğunlaştıran Sakallı Nurettin Paşa, 1920'de Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçmiş ve Yunan cephesinin güneyinde, Konya dolaylarına komutan olarak atanmıştır.

1920 yılının sonlarına doğru Pontus Rum çetelerine karşı Amasya'da kurulan Merkez Ordusu Komutanlığı'na atanmış, uygulamalandaki keyfi davranışlar sebebiyle daha sonra bu görevden alınmıştır. 1922'de Ali İhsan Sabis Paşa'nın görevden alınması sonrasında 1. Ordu komutanlığına atanmıştır.

Bu görevinde Büyük Taarruz'a katılmış, İzmir'e Mustafa Kemal ile birlikte girmiştir. Zaferden sonra korgeneralliğe yükselen Nurettin Paşa Mudanya Mütarekesi'nin ardından 1. Ordu ile İzmit'te konuşlandırılmıştır.

Lozan Anlaşması imzalandıktan sonra, 1. Ordu'nun lağvedilmesi üzerine 1924'de Yüksek Askerî Şura üyeliğine atandıysa da, TBMM 2. Dönem içindeki bir ara seçimde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası listesinden Bursa milletvekili seçilmesiyle üyeliğinden çekilmiştir.

1925'te askerlikten istifa etmiş, 18 Şubat 1932 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Tevfik Paşa

Tam adı Ahmed Tevfik Paşa.

Son Osmanlı sadrazamı, Anadolu'da Mustafa Kemal (Atatürk) önderliğinde yürütülen Kurtuluş Savaşı'na yakınlık duymuştur. Kınıklı Ferik İsmail Hakkı Paşa'nın oğluydu. Davutpaya 2. Süvari Alayı'nda subayken askerlikten ayrılarak (1865) babalı Tercüme Odası'na girdi. 1872'den sonra çeşitli dış görevlerde bulundu; bu arada Atina ve Berlin'de elçilik yaptı. 1895'te hariciye nazırı oldu. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Meclis-i Ayan üyeliğine atandı.

31 Mart Olayı (13 Nisan 1909) olarak bilinen ayaklanma sırasında istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (14 Nisan). Ayaklanmayı yatıştırmaya ve Selanik'te toplanan Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini engellemeye çalıştı. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girerek denetimi eline geçirmesi ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilerek yerine V. Mehmed'in geçirilmesinden sonra istifa etti (5 Mayıs); daha sonra Londra elçiliğine atandı.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra İstanbul'a dönerek Meclis-i Ayan üyeliğine atandı. Ahmet İzzet Paşa'nın istifasının ardından ikinci kez sadrazamlığa getirildi (11 Kasım 1918). Bu sırada I. Dünya Savaşı'ndaki yenilginin ardından Osmanlı topraklarının itilaf güçlerince kısmen işgalini öngören Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) imzalanmıştı. İtilaf donanması ve Yunan gemileri 13 Kasım'da İstanbul'a girdi. Padişah Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ı dağıttı.

Tevfik Paşa 13 Ocak 1919'da padişaha yakın kişilerden oluşan yeni bir hükümet kurdu. 24 Şubat'ta hükümeti yenileyerek kabineye İngiliz ve Fransız yanlıları da aldı. Ama bu değişikliklerin Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı yeterince tatmin etmemesi üzerine 3 Mart 1919'da istifa etmek zorunda kaldı. Paris Barış Konferansı'nda (1919) Osmanlı heyetine başkanlık ettikten sonra 21 Ekim 1920'e Damat Ferit Paşa'nın yerine yeniden sadrazamlığa getirildi. Bu görevdeyken Ankara Hükümeti'yle ilişki kurmaya çalıştı. Londra Konferansı'na (21 Şubat-12 Mart 1921) birlikte katılmayı önerdi, ama Mustafa Kemal'in bunu reddetmesi üzerine konferansta Ankara Hükümeti'ni Bekir Sami Bey, İstanbul Hükümeti'ni ise Tevfik Paşa'nın başkanlığındaki heyetler temsil etti. Tevfik Paşa konferansta Türkiye'nin tek temsilcisini Ankara heyeti olduğun söyleyerek sözü Bekir Sami Bey'e bıraktı. Mart 1922'de hariciye nazırlığı görevini de üstlenen Tevfik Paşa, TBMM'nin 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırmasından sonra istifa etti (4 Kasım 1922). 1934 soyadı Kanunu'ndan sonra Oktay soyadını aldı.

Fevzi Çakmak

Mustafa Fevzi Çakmak, Türk asker ve devlet adamıdır. Türkiye'nin ikinci ve son mareşalidir. Mustafa Kemal Atatürk ile beraber mareşal unvanına sahiptir. İlk Milli Savunma Bakanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Cumhuriyet dönemindeki ilk genelkurmay başkanıdır.

1876 yılında İstanbul'un Beykoz ilçesine bağlı Rumelikavağı'nda doğan Fevzi Çakmak'ın asıl adı Mustafa olup Fevzi olarak tanınmaktadır. Rumelikavağı Mahalle Mektebi'nde öğrenime başladı, Soğukçekme Askeri Rüşdiyesi'nde ve Kuleli Askeri İdadisi'nde devam etti; son olarak 1893 yılında Harbiye Mektebi'ne girdi. Bunun yanında Arapça, Farsça ve fıkıh dersleri de alan Çakmak, okuldaki başarılarından dolayı Erkan-ı harp sınıfına girerek 1898 yılında kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı.

Balkanlar'ın en kanşık olduğu bir dönemde 14 yıl boyunca Ru-

melî'de kaldı, sonraki yıllarda sırasıyla kolağası, binbaşı, miralay 1910 yılında yarbay oldu. 1915 yılında mirliva rütbesi ile I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale muharebelerine katıldı. Başarılı hizmetlerinden dolayı daima göz önünde bulunan paşa, çeşitli ödüller de aldı.

Askeri Başarıları;

Çanakkale cephesi kapandıktan sonra farklı cephelerde düşmana karşı savaşan paşa, düşmanın emeline ulaşmasını tekrar tekrar engelledi. Fevzi Çakmak'ın gayreti ile Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği göreviyle ve geniş yetkilerle Anadolu'ya gönderilmesine karar verildi. Cevad Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa, bir hareket planı yaptılar ve birbirlerine söz vererek vatanın kurtarılması için beraberce çalışacaklarına dair ant içtiler.

1919 yılında Askeri Şura üyeliğine tayin edilen Fevzi Çakmak, işgalcilerin isteklerine boyun eğmediği için azledilerek Harbiye Nazırlığı'na atandı. İngilizler tarafından devamlı bir baskı altında olan paşa, artık İstanbul'da yapacak bir şeyin olmadığını anlayınca Ankara'ya doğru yola çıktı. Bu yolculuğu engellemek isteyen İngilizler'e rağmen 19 gün süren büyük meşakkatlerden sonra Ankara'ya varabildi.

Fevzi Paşa, Kozan milletvekili olarak katıldığı Büyük Millet Meclisi tarafından kurulan İcra Vekilleri Heyeti'ne Müdafaa-i Milliyye vekili seçildi ve İcra Vekilleri Heyeti de onu başkan seçti. Böylece Ankara'da kurulan meclis hükümetinin ilk başkanı sıfatını kazanmış oldu. Bu görevde bulunduğu sırada bilhassa düzenli ordu kurulması konusunda büyük hizmetleri oldu. Sakarya Savaşı'nın kazanılmasında büyük rol oynadı. Cephenin en ön saflarında bizzat çarpışmalara katılan paşa, zaman zaman Ankara'ya gelerek savaşın gidişi yüzünden heyecana kapılan meclisi yatıştırıcı konuşmalar yaptı. Yunan ordusunu kesin yenilgiye uğratan Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin savaş planları da Fevzi Paşa tarafından hazırlandı. 30 Ağustos Zaferi'nin kazanılmasında büyük rolü olan Fevzi Paşa'ya Mustafa Kemal'in teklifiyle Büyük Millet Meclisi tarafından mareşallik rütbesi verildi.

Kozan ve İstanbul olmak üzere iki defa Millet Meclisi üyeliği yapan Fevzi Paşa, 1924 yılında kumanda mevkiinde bulunmuş milletvekillerinin politika veya askerlikten birini seçmeleri istenince çok sevdiği askerlik mesleğini tercih etti. İstanbul milletvekilliğinden ayrılarak Erkan-ı Harbiyye-i Umumiyye reisliği görevini 1944'te emekliye sevkedilinceye kadar sürdürdü. Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinde büyük rol oynadı.

İsmet İnönü

Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinden başlayarak Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldı. 3 Mayıs 1920'de Genel Kurmay Başkanlığına getirildi. Kasım 1920'de Genel Kurmay Başkanlığı göreviyle birlikte Batı Cephesi Komutanlığı'na atandı. Yunanlılara karşı Birinci İnönü ve İkinci İnönü Zaferlerini kazandı. Sakarya Savaşı ve Büyük Taarruz'da önemli hizmetleri oldu.

Büyük Zaferden sonra, Mudanya Ateşkes Antlaşması'na Başdelege olarak katıldı. Dışişleri Bakanı ve Başdelege olarak Lozan Antlaşması görüşmelerine katıldı ve imzaladı. Cumhuriyetin ilanından sonra başbakan oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçildi. Yaşamının sonuna kadar siyasetin içinde kaldı

Rauf Bey (Hüseyin Rauf Orbay)

Balkan Savaşı'nda Hamidiye Savaş Gemisindeki hizmetleri nedeniyle "Hamidiye Kahramanı" olarak tanındı. 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması'nı Osmanlı Hükümeti adına imzalayan kurulun başkanıdır. Anadolu'ya geçerek Erzurum ve Sivas Kongrelerine katıldı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine İngilizler tarafından Malta Adası'na sürüldü. Sakarya Zaferi'nden sonra serbest bırakıldı, Ankara'ya geldi. Bayındırlık Bakanlığı ve Meclis İkinci Başkanlığı yaptı. Başbakanlık görevinde bulundu. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı.

Rıza Nur

Önce İttihat ve Terakki, sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne girdi. Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'ya geçti. 1921'de Moskova, zaferden sonra Lozan Barış Antlaşması'na delege olarak katıldı. TBMM'nin I. ve II. Dönemlerinde Sinop milletvekilliği yapan Rıza Nur, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı yaptı.

Hasan Saka

Saka oğulları ailesinden Trabzonlu Hafız Yunus efendinin oğludur. 1885'de Trabzon'da doğmuştur. Trabzon Askeri Rüştiyesi ile Mülkiye İdadisini birincilikle bitirmiş, 1908 İnkılabından sonra Mülkiye Mektebini ikmal ile Paris'te Siyasi İlimler Mektebinde İktisat ve Maliye tahsil etmiştir. Yurda dönüşünde Mülkiye Mektebinde İktisat ve Maliye dersleri okutmuştur. İstanbul Meclisinin son yıllarında Trabzon Milletvekili olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kuruluşundan sonra yine Trabzon Milletvekili seçilmiş, Lozan Konferansı'na üye olarak katılmış, Ticaret ve Maliye Vekilliklerinde bulunmuş ve Maliye Vekilliğinden ayrıldıktan sonra Büyük Millet Meclisi Başkan vekilliğine seçilmiş ve aynı zamanda Ankara Hukuk Fakültesinde ve Siyasal Bilgiler Okulunda Profesör olarak görev yapmıştır.

Çeşitli Kongre ve Konferanslarda Türkiye'yi temsil etmiş, Balkan Dostluk Derneği başkanlığında bulunmuş ve 1934'de İstanbul'da toplanan Parlamentolar Konferansında başkanlık etmiş, Cumhuriyet Halk Partisi Meclis grubu başkanlığını yapmış, 13 Eylül 1944'ten 10 Eylül 1947 tarihine kadar Dışişleri Bakanlığını yapmıştır. Birleşmiş Milletlerin Kurulması amacıyla 1945 Haziran ayında San Francisco'da toplanan Konferansa Türk görüşme heyeti başkanı olarak katılmış, 5 Eylül 1947'de Başbakan olmuş ve 14 Ocak 1949'da ayrılmıştır.

Refet Paşa (Bele)

1919’da 3. Kolordu Komutanı olarak Mustafa Kemal’le birlikte Samsun’a çıkan subaylar arasındaydı. Kolordu Komutanı sıfatıyla katıldığı İnönü ve Sakarya savaşlarından sonra generalliğe yükseltildi. TBMM’nin I. Döneminde İzmir, II. Döneminde İstanbul milletvekilliği yaptı. İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıklarında bulundu. Mudanya Ateşkesinden sonra TBMM’ni temsilen Trakya’yı teslim almak üzere görevlendirildi. 19 Ekim 1922’de İstanbul’da törenle karşılandı. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi’ne girdi.

Abdurrahman Şeref

Ünlü tarihçi ve siyaset adamlarımızdan birisidir. Osmanlı Ayan Meclisi üyeliğinde bulundu. TBMM’nin II. Döneminde İstanbul Milletvekilliği yaptı. Eserlerinden en önemlisi iki ciltlik “Tarih-i Devlet-i Osmaniye” dir.

Yusuf Kemal (Tengirşenk)

TBMM’nin I. ve II. Dönemlerinde Kastamonu ve Sinop milletvekilliği yaptı. Dışişleri Bakanlığı görevinde bulundu. Türkiye - Rusya arasındaki Moskova Antlaşması’nı ve Türkiye - Fransa arasındaki Ankara Antlaşması’nı imzaladı. 1924’de Londra Büyükelçisi oldu.

Lutfi Fikri

İstanbul’da doğdu. Tam adı Ömer Lutfi Fikri olup devrin valilerinden Hüseyin Fikri Paşa’nın oğludur. Üç yıllık Mülkiye İdâdisi’nden sonra iki yıllık yüksek kısmını tamamlayıp ağabeyi Mehmed Münici ile birlikte Temmuz 1890’da Mekteb-i Mülkiye’den mezun oldu. Ardından Paris Hukuk Fakültesi ve Ecole Libre des Sciences Politiques’in Section Diplomatique kısmında eğitimini sürdürdü, Nisan 1894’te İstanbul’a döndü. Kısa bir süre sonra Mizancı Murad’la haberleştiği iddiasıyla tutuklanarak on altı ay hapis yattı. Nisan 1897 başlarında

hapisten çıkınca kaçmaması için gereken tedbirler alınarak bir memuriyetle taşraya gönderilmesine karar verildi ve 21 Temmuz'da Hamîdâbâd (Isparta) sancağı tahrirat müdürlüğüne tayin edildi. 29 Nisan 1898'de Niğde sancağı tahrirat müdürlüğüne nakledildiyse de Vali Galip Paşa ile anlaşamadığından bu görevden ayrılmak zorunda kaldı (9 Mayıs 1899). Avlonyalı Ferid Paşa'nın desteğiyle son memuriyeti olan Tortum kaymakamlığına getirildi. Bu görevinde iki yılı tamamlamadan kaçarak Rusya'ya sığındı (1901) ve oradan Avrupa'ya geçti. Daha sonra Mısır'a yerleşti, zaman zaman Avrupa ülkelerine seyahat etti. Bir ara yurda dönmek için hükümete başvurdu; ancak kendisini Avlonyalı Ferid Paşa'nın adamı kabul eden Dahiliye Nâzırı Memduh Paşa bu isteği geri çevirdi.

Lutfi Fikri, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne ilk girenlerden biri olduğunu söylerse de bu harekete katıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine Mısır'dan İstanbul'a geldi ve Dersim mebusu olarak ilk Meclis-i Meb'ûsan'a girdi. Kısa bir müddet sonra İttihat ve Terakkî'ye muhalefet etmeye başladı. Bu arada 1909'da Mülkiye Mektebi'nde ceza hukuku dersleri verdi. Mutedil Hürriyetperverân Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı ve bu hareketin gerçek önderi oldu. Birçok gazete çıkardı. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın da kurucularından biri ve partinin matbuattaki en gür sesiydi. 1915'te gittiği Avrupa'dan Mütareke'den sonra döndü. Bir yandan avukatlık, bir yandan da Sabah gazetesinde başmuharrirlik yaptı.

İstanbul ve Ankara hükümetleri arasında bir diyalog kurup aralarını bulmak amacıyla Müsâlemet İttifakı adıyla bir dernek kurdu; ancak bu teşebbüsten bir sonuç çıkmadı. Saltanatın ve hilâfetin kaldırılmasına karşıydı. 10 Kasım 1923 tarihli Tanin'de yayımlanan bir yazısında halifeye istifa etmemesini telkin ettiği ve hilâfeti savunduğu için İstiklâl mahkemesinde yargılanarak beş yıl hapis cezasına çarptırıldı; fakat kendi başvurusu ile çıkan özel bir kanunla Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından affedildi. Muhaliif tutumunu sürdürmesi üzerine Temmuz 1925'te ikinci defa İstiklâl Mahkemesi'ne çıkarıldıysa da

bu defa beraat etti. 1920-1928 yılları arasında İstanbul Barosu başkanlığında bulundu; hayatının geri kalan kısmını avukatlık yaparak geçirdi. 7 Ekim 1934'te tedavi için gittiği Paris'te öldü ve Père-Lachaise Mezarlığı'na defnedildi. Kemikleri onsekiz yıl sonra İstanbul'a getirilerek Edirnekapı Mezarlığı'nda kendi yaptırdığı kabrine annesiyle beraber yanına gömüldü.

II. Meşrutiyet'in mücadeleci ve muhalif simalarından ve meclisin en iyi hatiplerinden biri olan Lutfi Fikri siyasî hayatında her zaman idealist bir tavır ortaya koydu, kanaatlerini dile getirmekten çekinmedi. Arapça, Fransızca ve Almanca biliyordu. Lutfi Fikri'nin kitaplarından başka çıkardığı Tanzimat gazetesiyle diğer gazete ve dergilerde birçok yazısı bulunmaktadır. Bilinen ilk yazıları Paris'ten döndükten sonra Maârif'te çıkmış (20 Temmuz / 9 Teşrînisânî 1311, s. 192-204), ilgi çeken bu yazılar muhtemelen hapse girdiği için kesilmiştir.

Enver Paşa

Enver Paşa 1821 yılında İstanbul'da doğdu. Soğukçeşme Askeri Rüştiyesinde öğrenim gördü. Harp Okulunu 1899'da piyade teğmeni olarak bitirdikten sonra, 1903'te kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisinden mezun oldu. Mezun olduktan sonra Selanik'teki Üçüncü Ordu'da görevlendirildi. Kolağalığı ve kurmaylıktan sonra 1906 yılında binbaşılığa terfi etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Makedonya'daki ihtilal hareketine katıldı. İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra "Hürriyet Kahramanı" olarak anılmaya başlandı.

1908'de Genç Türkler İhtilali ile yıldızı parlayan Enver'in hızlı yükselişi 1913'te Yarbeyken yine aynı senenin sonlarında Albaylığa, 19 gün sonra 1 Ocak 1914'te Paşalığa yükselmesi ile başlar. 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki tarafından düzenlenen Babıali baskınına katıldı. Sadrazam Kamil Paşanın istifasını sağladı. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyetinin iktidarı ele geçirmesinden sonra, Edirne'nin

kurtarılmasında önemli rol oynadı. Bu başarısından sonra albaylığa ardından da tuğgeneralliğe yükselen Enver Paşa, 1914'te de Sait Halim Paşa hükümetinde Harbiye Nazırı oldu. Şehzade Süleyman'ın kızı ile evlendi. Orduda bazı düzenlemeler yapan Enver Paşa, Fransız modeli yerine Alman stilini uyguladı.

I. Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlanması üzerine, Almanya ve Rusya'da Türk halklarının bir araya getirilmesi amaçlı pek çok mücadelede bulunmuş, Sovyet hükûmetinin desteğini kaybettikten sonra Orta Asya'daki Türk halklarını ayaklandırmak amacıyla gittiği Türkistan'da Bolşeviklere karşı yaptığı bir çatışma sırasında ölmüştür.

1914'te Padişah Abdülmecit'in torunu (Şehzade Süleyman'ın kızı) Naciye Sultan'la evlenerek Osmanlı hanedanına damat olmuştur. Bu evlilikten Türkân Mayatepek (ö.1989) ve Mahpeyker Ürgüp adlı kızları ve Ali Enver Akoğlu (1921-1971) adlı bir oğlu vardır. Enver Paşa, Genel Kurmay eski başkanlarından Kazım Orbay'ın da kayınbiraderiydi.

1922 Şubat'ında komutasında topladığı Basmacı birlikleri ile Düşanbe'yi ele geçirdi ve oradaki Sovyet garnizonunu tutsak aldı. Ardından Horasan üzerine yürüyerek Kızıl Ordu birliklerinin Buhara ve Horasan'dan çekilmelerini istedi. 28 Haziran 1922'deki Kafiran Savaşı'nı kaybettikten sonra dağlara çekilmek zorunda kaldı. 4 Ağustos 1922'de Kurban Bayramı sırasında Tacikistan'da, Belçivan yakınlarında Agop Melkovian komutasındaki Bolşevik Ruslara karşı yapılan bir çarpışmada üzerine düşen havan topuyla hayatını kaybetti ve Çeğen köyüne gömüldü.

Ali Fuat Paşa (Cebesoy)

Merkezi Ankara'da olan 20. Kolordu Komutanlığı görevinde iken Sivas Kongresi kararıyla Batı Anadolu Genel Kuvayi Milliye Komutanlığına getirildi. 26 Haziran - 10 Kasım 1920 tarihleri arasında Batı Cephesi Komutanlığı görevinde bulundu. TBMM'nin I. ve II. Döneminde Ankara milletvekilliği yaptı. 1920 yılında Moskova büyükelçi-

liğine atandı. Milletvekilliği ve Meclis Başkanlığının yanı sıra Ulaştırma ve Bayındırlık Bakanlığı da yapan Ali Fuat Cebesoy'un "Siyasi Hatıralar", "Sınıf Arkadaşım Atatürk" gibi eserleri vardır.

Fethi Bey (Ali Fethi Okyar)

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İstanbul Milletvekili seçildi. 1920'de TBMM'ne katıldı. 1920 - 1921 yıllarında Meclis İkinci Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Hükümet Başkanlığı yaptı. Cumhuriyetin ilanından sonra dört ay başbakanlık yaptı. 1925 - 1930 yılları arasında Paris'te büyükelçi olarak bulundu. 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. Londra büyükelçiliği ve Adalet bakanlığı yaptı

Not: “Kim kimdir” bölümündeki biyografilere ilişkin bilgilerin derlenmesinde aşağıdaki kaynaklardan faydalanılmıştır.

<http://www.kimkimdir.gen.tr>

<http://www.mfa.gov.tr>

<https://www.beyaztarih.com>

<https://www.biyografya.com>

<https://www.ekitap.ktb.gov.tr>

<https://www.islamansiklopedisi.org.tr>

Bu eser tarihi gerçeklere dayanarak, tarihi kurgu tarzında hazırlanmıştır. Eserde Mustafa Kemal Atatürk'ün, yirmili yaşlardaki bir gençle sohbeti konu edinmiştir.

Kurgudaki gencin, Mustafa Kemal'e tam günümüzden 100 yıl önceki milli mücadelenin başladığı 1919'lu yıllardan başlayarak, Cumhuriyet'in 100. yıla doğru gittiğimiz bu günlere ilişkin kimi güncel, kimi tarihi konularda pek çok soru sorduğunu göreceğiz.

Bu sorulara, "Mustafa Kemal olsaydı nasıl yanıt verirdi?" şeklinde düşünülerek onun cevabı için de, birebir kaleminden dökülen ölümsüz eseri Nutuk'tan, tarihçilerin bize aktardığı kitaplardan, kimi zaman Atatürk'e yakın kişilerin yazdığı anı kitaplarından da faydalanılmıştır. Kısaca buradaki yanıtların tamamı Mustafa Kemal'e ait olup, cevaplar özünde kurgu dışı tarihi belgedir.

Kitap üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, Milli Mücadeleden Cumhuriyetin ilanına kadar olan konulara ilişkin soru ve cevaplara; ikinci bölümde ise Devrimlere ve güncel tartışmalı konulara ilişkin diyaloglara yer verilmiştir. Son bölümde ise "Kim kimdir?" diye başlık atılmış olup, kurguda adı geçen, devrin önemli kişilerine ilişkin biyografilerin derlendiği bölümdür.

www.urzeniyayinevi.com

6257221420

1004/609 NewItem

Mustafa Kemal'le ...minden 2019-2023

